

T. C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**KAMBAR BATIR DESTANI
METİN – DİZİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA YUMRUTAŞ

GAZİANTEP
TEMMUZ 2009

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**KAMBAR BATIR DESTANI
METİN – DİZİN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TUĞBA YUMRUTAŞ

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

GAZIANTEP
TEMMUZ 2009

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ENSTİTÜ ANABİLİM DALI

KAMBAR BATIR
METİN – DİZİN

TUĞBA YUMRUTAŞ

Tez Savunma Tarihi: 02/07/2009

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yard. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylıyorum.

Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Yard. Doç. Dr. Ahmet AĞIR

Yard. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR

Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

ÖZET
KAMBAR BATIR DESTANI
METİN-DİZİN

YUMRUTAŞ, Tuğba
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD
Tez danışmanı: Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU
Temmuz 2009, 290s.

15. yüzyılın ikinci yarısında Altınordu Hanlığı'nın parçalanmasından sonra teşekkül etmiş bir Türk boyu olan Kazaklar, Türkistan bozkırlarını yurt edinmişler ve 20. yüzyıl başlarına kadar konar-göçer olarak yaşamışlardır. Türk lehçelerinin kuzey-batı grubuna dahil olan Kazak Türkçesi, ses özellikleri bakımından yazı dili olmuş diğer Türk lehçeleri içinde ayrı bir yere sahiptir. Bu çalışmada bir destan metni olan Kambar Batır translite edilmiş, metnin dizini oluşturulmuş, ses ve şekil özellikleriyle ilgili önemli noktalar tespit edilmiştir. Yaptığımız çalışma sonucunda, incelediğimiz Kambar Batır varyantındaki söz varlığının büyük oranda Türkçe olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Türkçesi, Destan, Söz Varlığı

ABSTRACT
THE QAMBAR BATIR EPIC
TEXT – INDEX

YUMRUTAŞ, Tuğba

M. A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Yard. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU

July 2009, 290p.

Having been come into existence afterwards the disintegration of Altınordu Khanate in the second half of the 15th century, the Kazaks, lived as a nomadic society within the boundaries of Turkistan Steppes until the beginning of the 20th century and settled down there. The Kazak Turkish, having been partaken into the northwest group of the Turkish dialects, is more developed in voice basis than all the Turkish dialects which have become literary language. The vocabulary of The Kambar Batır epic was analyzed, was composed and material points was ascertained about features of voice and form. In the end of this study, it was identified that a high percentage of the word stock of The Kambar Batır epic was Turkish.

Key words: Kazak Turkish, Epic, Vocabulary

ÖN SÖZ

Tarih sahnesine çıkışları XV. yüzyıla dayanan Kazaklar, Altınordu Hanlığı'nın parçalanmasından sonra teşekkül etmiş ve Türkistan bozkırlarını yurt edinmiş olan bir Türk boyudur. Türk lehçeleri üzerine yapılan tasnif çalışmalarında Kazakça, Kıpçak grubu, Kuzey Batı grubu ve tav grubu içerisinde gösterilmiştir. Asırlarca Türkistan'da konuşulan bir Kıpçak ağzı olarak yaşadıkdan sonra, ilk kez XIX. asırda yazı dili olma sürecine girmiştir. Oldukça zengin bir sözlü edebiyata sahip Kazaklar için destanlar önemli bir yer teşkil eder. Yazılı edebi ürünlerini ancak XIX. yy.ın sonlarında gördüğümüz Kazak edebiyatı, yeterli derecede zengindir. Yapılan bu çalışmayla tarihi ve sosyal bir Kazak destanı olan ve Kazak Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından yayımlanan Kambar Batır' ın, gramatikal incelemesi yapılmış, aynı zamanda söz varlığı da incelemeye tabi tutulmuştur.

Yaptığımız bu çalışmadaki gayemiz, daha sonra aynı alanda yapılacak çalışmalara az da olsa katkı sağlayabilmektir.

Bilgi ve tecrübesiyle çalışmamın her noktasında daima destek ve yardımlarını gördüğüm kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Murat CERİTOĞLU' na saygı ve şükranlarımı sunmayı borç bilirim. Çalışmamda, yöntemle ilgili zorlandığım hususlarda benden hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, alanında başarılı çalışmaların sahibi, saygı duyduğum ve örnek aldığım değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya ARSLAN-EROL' a da ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Tuğba YUMRUTAŞ
Gaziantep 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	vii
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
GİRİŞ.....	1
1. 1. TÜRK DİLİNİN LEHÇE SINIFLANDIRMALARI VE KAZAKÇANIN YERİ.....	1
1. 2. ÇAĞDAŞ KAZAK EDEBİYATI VE KAMBAR BATIR DESTANI	3
1.2.1. Kambar Batır Destanı.....	4
1. 3. İNCELENEN METİNDEKİ SÖZLERİN BELLİ BAŞLI SES ÖZELLİKLERİ.....	5
1. 3. 1. Ünsüzler.....	5
1. 3. 1. 1. l>d>t değişmesi.....	6
1. 3. 1. 2. n>d>t değişmesi.....	6
1. 3. 1. 3. -p->-b->-v- değişmesi.....	6
1. 3. 2. Ünlüler.....	6
1. 4. KAZAKÇA ÇEKİM EKLERİ.....	7
1. 4. 1. İsim Çekim Ekleri.....	7
1. 4. 1. 1. Çokluk eki.....	7
1. 4. 1. 2. İyelik ekleri.....	7
1. 4. 1. 3. Hal ekleri.....	8
1. 4. 1. 3. 1. Yalın hal.....	8
1. 4. 1. 3. 2. İlgi hali.....	8
1. 4. 1. 3. 3. Yönelme hali.....	9
1. 4. 1. 3. 4. Belirtme hali.....	9
1. 4. 1. 3. 5. Bulunma hali.....	9
1. 4. 1. 3. 6. Çıkma hali.....	10
1. 4. 1. 3. 7. Vasıta hali.....	10
1. 4. 1. 4. Soru eki.....	10
1. 4. 1. 5. İsimlerde bildirme.....	11
1. 4. 1. 5. 1. Şimdiki zaman çekimi.....	11
1. 4. 1. 5. 2. Geçmiş zaman çekimi.....	11
1. 4. 1. 5. 2. 1. Görülen geçmiş zaman.....	11
1. 4. 1. 5. 2. 2. Öğrenilen geçmiş zaman.....	11
1. 4. 2. Fiil Çekim Ekleri.....	12
1. 4. 2. 1. Kişi ekleri.....	12
1. 4. 2. 2. Zaman ve şekil ekleri.....	14
1. 4. 2. 2. 1. Bildirme kipleri.....	14

1. 4. 2. 2. 1. 1. Görülen geçmiş zaman.....	14
1. 4. 2. 2. 1. 2. Öğrenilen geçmiş zaman.....	15
1. 4. 2. 2. 1. 3. Şimdiki zaman.....	15
1. 4. 2. 2. 1. 4. Gelecek zaman.....	16
1. 4. 2. 2. 1. 5. Geniş zaman.....	17
1. 4. 2. 2. 2. Tasarlama kipleri.....	18
1. 4. 2. 2. 2. 1. İstek kipi.....	18
1. 4. 2. 2. 2. 2. Emir kipi.....	18
1. 4. 2. 2. 2. 3. Şart kipi.....	19
1. 4. 2. 2. 2. 4. Gereklilik kipi.....	19
1. 4. 2. 3. Çekimsiz fiiller (Fiilimsiler).....	20
1. 4. 2. 3. 1. İsim fiiller.....	20
1. 4. 2. 3. 2. Sıfat fiiller.....	20
1. 4. 2. 3. 3. Zarf fiiller.....	21
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
KAYNAK ÖZETLERİ.....	22
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	23
MATERYAL VE YÖNTEM.....	23
3. 1. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ESER.....	23
3. 2. YÖNTEM.....	23
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	25
BULGULAR VE TANI.....	25
4. 1. METİN.....	25
4. 2. DİZİN.....	85
SONUÇ.....	246
KAYNAKÇA.....	247
KAZAK TÜRKÇESİ GRAMERİ ÜZERİNE YAPILAN DİĞER	
ÇALIŞMALAR BİBLİYOGRAFYASI.....	250
EKLER.....	252
EK-1 KAMBAR BATIR DESTANI ORJİNAL METİN.....	253
ÖZGEÇMİŞ.....	280

KISALTMALAR

Adı geçen eser	a.g.e
Adı geçen makale	a.g.m
Bakınız	bkz.
Kutadgu Bilig	KB
Sovyet Sosyalist Republikası	SSR
Sayfa/sayfalar	s./ss.
Redaksiyon	Red.
Türk Dil Kurumu	TDK
Türk Tarih Kurumu	TTK
Yayımları	Yay.
Yüzyıl	yy.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

KİRİL

А а
 Б б
 В в
 Г г
 Д д
 Е е
 Ё ё
 Э э
 Ж ж
 З з
 И и
 Й й
 К к
 Л л
 М м
 Н н
 О о
 П п
 Р р
 С с
 Т т
 У у
 Ф ф
 Х х
 Ц ц
 Ч ч
 Ш ш
 Щ щ
 Ы ы
 Э э
 Ю ю
 Я я
 І і
 Қ қ
 Ң ң
 Ғ ғ
 Ү ү
 Ұ ұ
 Ө ө
 Һ һ

LATİN

A a
 B b
 V v
 G g
 D d
 E e (ye)
 Yo yo
 Ä ä
 J a
 Z z
 Iy iy (i, iy)
 Y y
 K k
 L l
 M m
 N n
 O o
 P p
 R r
 S s
 T t
 Uv uv
 F f
 H h
 Ts ts
 Ç ç
 Ş ş
 Şç şç
 I i
 E e
 Yu yu
 Ya ya
 İ i
 K k
 Ñ ñ
 Ğ ğ
 U u
 Ü ü
 Ö ö
 H a

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1. 1. TÜRK DİLİNİN LEHÇE SINIFLANDIRMALARI VE KAZAKÇANIN YERİ

En az 1200 yıllık bir geçmişi olan Türk yazı dili, bilindiği üzere Eski Türkçe devrinden başlayarak XIII. yüzyıla kadar zaman ve bölge ayrılıklarına rağmen, genellikle tek bir kol halinde yol almıştır. XIII. yüzyıldan sonraki coğrafi yayılmalar, siyasi, sosyal ve kültürel şartlara bağlı değişmelerle, o vakte kadar ortak yazı dili içinde yer alan lehçeler, birbirinden ayrı lehçe ve yazı dilleri halinde gelişerek Türkçenin kollarını oluşturmaya başlamıştır. Bununla birlikte XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türk yazı dili genel çizgileriyle Doğu ve Batı Türkçeleri halinde iki ana grup oluşturmuştur (Korkmaz, 2000; 711).

Öncelikle neyin müstakil bir “dil” neyin sadece bir “lehçe” olduğu sorusu cevaplandırılmadıkça Türk dillerinin incelenmesi kolay değildir. Sovyetler Birliği’ndeki yazılı Türk dillerinin durumunda saf dilbilimi açısından birbirinden çok az farklılık gösteren lehçeler olarak kabul edilmesi gereken, genellikle suni olarak yaratılmış olan yapılarla uğraşmamız gerekmektedir; bu sebepten dolayı da Türk dillerinin tetkiki, bir dereceye kadar, Türkologların tek tek ve şahsi tefsirlerine dayanmak durumundadır. Türk dilinin fonetik verileri, sadece bunlara dayanılarak bir sınıflandırma yapılabilecek kadar sabit değildir; ancak, genellikle yapılan sınıflandırma teşebbüslerinde bu fonetik verilere dayanılmıştır. Bunun için RADLOFF döneminin Kırgızcasında, günümüzdeki *c-* karşılığında kelime başında *y-* bulunmaktadır; modern Kazakçanın yazı dilinde RADLOFF’ un *cürök* ‘üne karşılık *jürek* gibi şekiller vardır (Akalin,1988;1-2).

Kazakçanın da bağlı olduğu çağdaş Kıpçak Türkçesi, Türk lehçe grupları arasında, ayrıldığı kollar ve konuşanlarının sayısı açısından en geniş olanıdır. Bu lehçe grubuna, Kıpçak grubu adı verildiği gibi, konuşanlarının yaşadığı coğrafya göz önünde bulundurulmak suretiyle yaygın olarak Kuzey-Batı Türk lehçeleri grubu da

denilmektedir. Kazak Türkçesinin yanı sıra, çağdaş Kıpçak grubuna dahil olan diğer lehçeler; Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Nogay Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Karayım Türkçesi, Karaçay Türkçesi, Balkar Türkçesi ve Kumuk Türkçesidir. Bugüne kadar Türk dili tasniflerinde bilim adamları Kıpçak grubuna kendilerince değişik adlar vermiş de olsalar, Kazak Türkçesi daima doğru yere oturtulmuştur (Doğan ve Koç,2003; 6-7).

Eskiden “Kırgızlar”, “Kazak Kırgızları” ve “Kırgız Kazakları” diye adlandırılan Kazaklar, XV. yüzyıl ortalarında çeşitli boy ve aşiretlerden teşekkül etmiş bir kavimdir. Kazak dili –Karakalpakça dışında- bugüne kadar en yeknesak dil olup, en yeni araştırmalara göre üç şiveye ayrılmaktadır (Aytaç,2008; 25). Ancak, bazı tarihçiler Kazakların XVIII. asırda *Ulu Jüz*, *Orta Jüz*, *Kişi Jüz* olarak boy sistemlerini tasnif etmelerini, üçe bölünmek şeklinde açıklasalar da hakikat böyle değildir. Aksine, bu tarihlerde “üç biy”, Kazak topraklarında dağınık olarak varlıklarını sürdüren Türk boylarını bu üç ana boy kitlesinde bir araya getirmişlerdir. Yani söz konusu olan bir bölünme değil, artan düşman baskılarına karşı bir birleşmedir (Doğan ve Koç,2003; 3).

Müslüman Türk boylarında Kazan aydınları, XIX. asrın ortalarından başlayarak folklorun, bilhassa destanların tespit ve nesrine başlamışlardır. Kazak destanlarının neşrinde Kazanlı kitapçıların da hizmeti büyüktür. Bu folklor mahsüllerinin çoğu metoda uygun olarak toplanmamış, baskılarında da itina gösterilmemişse de Türkologlar için değerli malzeme teşkil eder. Bunlardan bazıları Radloff’un “Türk Halk Edebiyatı Örnekleri” külliyatının III. cildine alınmıştır.

1920-1923 yıllarında Kazakistan hükümeti tarafından “Batırlar” serisi adıyla Kazak destanları neşredilmiştir. Bu seridekilerin hepsi çok önce Kazan’da basılmış destanlar ve lirik şiirlerdir. Bu destanların kahramanları yalnız Kazakların değil bütün Kıpçak zümresi Türklerinde söylenen ortak destanlardır. Bunlardan Koblandı, Alpamış, Çora Batır, Ertargın, Kamber Batır, Kuzu Körpeç destanları 1812 yılında bir Başkurt halk şairinden tespit edilerek Rusçaya tercüme edilmiştir. Destanlarda adları geçen kahramanlar Altınordu devletinin bel kemiğini teşkil eden Nogay, Nogaylı yahut Kıpçak boylarındandır (Donuk, 2007).

1. 2. ÇAĞDAŞ KAZAK EDEBİYATI VE KAMBAR BATIR DESTANI

Kazak Türklerinin edebiyatı XV. yüzyıla kadar ortak devir addettiğimiz bütün Türk boy ve kavimlerinin ata yadigarı eserlerle başlar. Bu bakımdan Kazaklar, *Orhun Anıtları*, *Kutadgu Bilig*, *Divan ü Lügati't Türk*, *Atabetü'l Hakayık*, *Codex Comanicus*, *Rabguzi'nin Kıssasü'l Enbiyası*, *Harezminin Muhabbetnamesi* ve *Nehcü'l Feradis*'i kendi eserleri saymaktadırlar. Kazak Türk topluluğunun bu isim altında toplanması ve Kazak Hanlığının kurulması XV. yüzyıla tekabül eder.

XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Kazakların edebiyatı daha çok sözlü gelenek içinde gelişmiştir. Bütün Türk boylarında olduğu gibi çok zengin bir sözlü geleneğe sahiptirler. Başta cırlar (türküler), cektavlar (ağıtlar), batarlar (dualar), carcarlar (düğünlerde söylenen şarkılar), betaşarlar (gelinin yüzünü açma şarkıları), carapazanlar (ramazan manileri), ertegiler (masallar), anızlar (efsaneler), cumbaklar (bilmece), eldivler (ninniler), makal-meteller (ata sözleri) ile destanlar gelmektedir.

Kazaklar arasında zengin bir destan geleneği vardır. Kahramanların hayatları çevresinde cereyan eden bu destanlar arasında Koblandı Batır destanı, Edige destanı, Alpamıs Batır destanı, Kambar Batır destanı, Er Targın destanı ve Köroğlu destanı sayılabilir (Kolcu, 2004; 136).

Bu destanların farklı varyantları 1957 yılında "Kazak Eposu" adıyla basılan bir seri kitapta toplanmıştır. Bunlar;

1. kitap Kambar Batır
2. kitap Er Targın
3. kitap Alpamıs
4. kitap Koblandı Batır
5. kitap Kozı Körpeş- Bayan Suluv
6. kitap Kız Jibek
7. kitap Ayman-Şolpan'dır (Smirnova, 1957;6).

Bu destanlardan Kız Jibek, Ayman-Şolpan ve Kozı Körpeş- Bayan Suluv destanları büyük aşk öykülerini anlatan destanlardır.

1. 2. 1. Kambar Batır Destanı

Kambar Batır, Kazak halkının asırlar boyu bıraktığı edebi mirasların içinde en meşhur olanlardan biridir. Bu destanda Kazak halkının Kalmuk hanına karşı savaştığı, kendi öz halkını koruduğu beyan edilir. Şimdilerde sadece harabelerinin olduğu bilinen Siri derya boyundaki “Jeti-Asar” şehri civarında bulunan anaticılardan derlenen Kambar Batır, 1865 yılında Rus bilim adamı L. Meyr tarafından yayınlanmıştır. L. Meyr, yaptığı çalışmada şehrin bulunduğu yerdeki köylülerle konuşmuş ve Jeti-Asar şehrinin erken çağlarda Kalmuk hanı tarafından kurulduğunu, ancak Kambar Batır’ın onu yıktığını belirtmişlerdir.

Kambar Batır destanı Kazak halkı arasında çok yaygın bir destandır ve bu destanı bilmeyen Kazak boyu hemen hemen yok gibidir. Günümüzde Siriderya boyunda Türkistan, Şımkent, Aqtöbe, Orınbor bölgelerinde, Qarağandı, Balkaş, Pavlodar etrafında Omski iline kadar olan bölgelerde bu destanı anlatan akın-jırvalara (aşıklar) çokça rastlanır.

Bu destan Kazak halkı arasında çok bilinen bir destan olsa da Ekim Sosyalistik devrimi sebebiyle destan metninin tamamının basılmasına izin verilmemiştir. Devrimden önce destanın bir varyantından elde edilen sadece iki nüshası Kazan şehrinde basılıp yayınlanmıştır. Bunlardan ilki, 1888 yılında basılan “Kıssa Kambar”, ikincisi 1903 yılında basılan “Toksan Üyli Tobır” dır.

Kambar Batır’ın bu iki varyantının araştırma neticesi şunu gösterir ki; Kazak halkının destansı eserleri çok zengindir ve halk kendi destanlarını her zaman iyileştirerek devam ettirme çabasındadır. Bu destanın iki varyantının olma sebebi temelde halkın bu eseri düzelterek yayma isteğidir (Smirnova, 1957;89-90).

Kambar Batır destanının Kazak Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsünde beş nüshasının bulunduğu belirtilmektedir. Her bir nüshada birkaç anlatma mevcuttur. Enstitüde bulunan yazma, derleme ve basma nüshalar şunlardır;

1. Türkolog İ. N. Berezin’in el yazmaları içinde bulunan nüsha olan “Kambar”, XIX. yy ın 40-70 yılları arasında yazılan eserlerinin arasında yer almaktadır.

2. Karimov kardeşler tarafından 1903 yılında Kazanda yayımlanan “Toksan Üyli Tobır” ‘ın nerden derlendiğine ait yeterli bilgi mevcut değildir.

3. Avbakir Divayev tarafından 1922 yılında “Kambar” adıyla yayımlanmıştır.

4. Kalkay Molda isimli kişinin derleyip yazıya geçirdiği “Kıssa Kara Kaska Attı Kambar” nüshası 1920 yılında Arap harfleriyle ve el yazısıyla kaleme alınmıştır. Kazak SSR Bilim Akademisine geliş tarihi 1938 yılına tekabül eder.

5. “Kambar Batır” adlı diğer yazma nüsha, başında “El akındı Muhambayulı Parmak” ibaresi olan nüshadır. Arap harfleriyle tespit edilmiş ve 1938 yılında Kazak SSR Bilimler Akademisine getirilmiştir (Smirnova, 1957;109-110).

1. 3. İNCELENEN METİNDEKİ SÖZLERİN BELLİ BAŞLI SES ÖZELLİKLERİ

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin hem anlam hem de şekil açısından benzer ve ortak özellikler içerdiği bilinen bir gerçektir. Bu durum ortak bir geçmişin dile yansımaları sayılabileceği gibi, bağlantılı bir dil olan Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki sözcük köklerinin aynı kalmasının bir sonucu sayılabilir.

Kazak Türkçesi, ünlü ve ünsüzlerin uyumu bakımından, yazı dili olmuş bütün Türk lehçelerinden daha gelişmiş durumdadır. Üzerinde çalıştığımız metinde de sıkça karşımıza çıkan ve Kazakça metinlerin tamamında göze çarpan bir takım ses değişiklikleri, Kazak Türkçesinin karakteristik bir özelliğidir.

1. 3. 1. Ünsüzler

Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi arasında çok sayıda ortak kelime olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum, üzerinde çalıştığımız metinde de açıkça görülmüştür. Ancak bu ortak kelimelerde bir takım ses farklılıkları görülmektedir. Türkiye Türkçesinde ş’lerin Kazak Türkçesinde s [bas “baş”(49/8), “bes” beş (79/9), is “iş”(56/16)]; ç’lerin ş [iş “iç” (49/34), üşin “için”(74/17)]; kelime başında bulunan tüm y’lerin j [jalañ “yalın”(54/36), jan- “yan-” (74/18)]; ince g’lerin k (köñil “gönül” (37/19)]; Türkçe asıllı kelimelerin başında bulunan d’lerin t [tört “dört” (37/19), tav “dağ” (43/8)] ve sonunda n bulunan kelimelerin başındaki b’lerin m [men “ben” (83/37)] olması bu farklılıklardan bazılarıdır. Ayrıca Türkiye Türkçesinde v ile başlayan *var*, *var-*, *ver-*; metnimizde *bar*, *bar-*, *ber-* şeklinde karşımıza çıkar.

1. 3. 1. 1. l>d>t değişmesi

Kazakçada bu değişme, genellikle *l* ünsüzüyle başlayan *lar, ler; lu, li ; -la, -le ve lik, lik* eklerinde görülen bir değişimdir. *l* ünsüzü *l, m, n, z, ñ* ve *a* sedalı seslerinden sonra geldiğinde değişerek *d*, sedasız seslerden sonra ise değişerek *t* olur.

tentek +*ter* (56/39)

bek +*ter* (64/6)

az +*dık* (53/27)

kün +*di* (69/15)

iz –*de* (57/35) gibi kelimeler çalışmamızda sıklıkla mevcuttur.

1. 3. 1. 2. n>d>t değişmesi

Kazakçada bu değişme özellikle *n* ünsüzüyle başlayan +*ni, +ni* yükleme ve +*niñ +niñ* ilgi hali eklerinde meydana gelmektedir.

mal +*dıñ* (50/10)

naşar +*dı* (74/39)

maydan +*dı* (82/30) gibi kelimeler bu değişime örnek teşkil eden ve metnimizde yer alan kelimelerden birkaçıdır.

1. 3. 1. 3. –p->-b->-v- değişmesi

Sonu –*p* olan tek heceli fiillere –*p-* zarf fiil ekinin getirilmesiyle ortaya çıkan bu değişim, metnimizde bulunan şap- kelimesinde kendini göstermektedir.

Şap – (ı)p>şavıp (66/1, 82/29)

Ayrıca yine –*p-* zarf fiil eki getirilmesiyle ortaya çıkan diğer bir ses değişimi de *l* ile biten *kıl-, bol-, al-, sal-* fiillerinin hece düşmesi nedeniyle *qıp, bop, ap, sap* şekline dönüşmesidir; *qıp* (51/36, 67/14, 77/14), *bop* (38/32, 84/35, 74/28), *ap* (40/3, 42/32, 58/32), *sap* (85/37).

1. 3. 2. Ünlüler

Alfabetinde 9 ünlü bulunduran Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olarak açık e (*ä*) ünlüsü bulunmaktadır. Bu ünlü çoklukla kelimelerin ilk hecesinde yer alır; äke (41/21), äbden (42/9), ärkim (58/34).

1. 4. KAZAKÇA ÇEKİM EKLERİ

Türkçe şekil bilgisi yönünden sağlam bir sisteme sahiptir. Kelimede kökler esastır. Kökler bir dilin ana sermayesi durumundadır. Köklere birtakım ekler getirilerek gövde niteliğinde yeni anlamlı kelimeler ve kelime aileleri oluşturulur. Köklerden yeni kelime ve kelime ailesinin oluşturulmasında başlıca görev eklerin üzerinedir. Kelime yapımında kullanılan ve sürekli ilişki kuran ekler ile kelimelere geçici olarak gelen ve geçici anlam bağlantısı kurmaya yarayan ekler, nitelikleri ve işlevleri bakımından birbirinden ayrılır. Birinci gruptakiler *yapım ekleri*, ikinci gruptakiler *işletme (çekim) ekleri* adını alır (Korkmaz,2000 ; 20).

İsim çekim ekleri, cümlede adlar ile fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere adların girdiği durumları karşılayan eklerdir(Korkmaz,2000; 23) Kazak Türkçesinde başlıca isim durumları ve bunları karşılayan çekim ekleri şunlardır:

1. 4. 1. İsim Çekim Ekleri

1. 4. 1. 1. Çokluk eki

Türkiye Türkçesi'nde adlar, sayı bakımından ya teklik ya da çokluk gösterirler. Böylece dilimizde teklik ve çokluk biçiminde yalnız iki sayı türü bulunmaktadır. Cins adları yalın durumları ister somut ister soyut olsun, hep teklik; +*lar* almış olarak da hep çokluk bildirirler(Korkmaz,2000; 198). Bu durum Kazak Türkçesinde de aynıdır.

l, d, t değişimine bağlı olarak üzerinde çalıştığımız metinde geçen çokluk eklerini aşağıdaki şekillerde örneklendirmemiz mümkündür; qatın +dar (49/22) tentek +ter (56/39), bek +ter (64/6), tıñdağan +dar (87/4).

1.4. 1. 2. İyelik ekleri

Bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de iyelik ekleri, nesnenin veya kavramın 3 temel kişiden hangisine ait olduğunu belli eden eklerdir. Z. Korkmaz konuyla alakalı olarak;

“...Bu ekler adın karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildiren, sahiplik gösteren ve adlar ile adlar arasında bağlantı kuran eklerdir. Dolayısıyla eklendikleri adların dışında; fakat o adlara ait olan o adların malı sayılan nesnelere kişi olarak gösteren eklerdir (Korkmaz, 2003; 198).”

demektedir. Kazak Türkçesinde iyelik eklerinin yuvarlak ünlülü şekilleri yoktur. Kazakça iyelik ekleri şu şekilde sıralanabilir; *-m, -mız, -miz* [ajal +(1)m (45/23), bala +mız (49/24)]; *-ñ, -ñız, -ñiz, -larıñ, -leriñ, -larıñız, -leriñiz* [aybat +(1)ñ, jol +(1)ñız(72/20)]; *-i, -i, -sı, -si* [ajar +ı (40/14), bala +sı (74/6)].

1. 4. 1. 3. Hal ekleri

İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin kelime grupları ve cümleler içinde isimlerle edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. İsmi halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır (Ergin,2006; 229).

Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi hal ekleri bakımından benzer hususiyetleri içerir.

1. 4. 1. 3. 1. Yalın hal

İsmi cümlede anlam ilişkisi yönünden başka bir sözcüğe bağlı olmayan yalın durumudur. Bu durumdaki bir ismin bünyesinde herhangi bir hal eki bulunamaz. İnsan için kim, insan dışı varlıklar için ise ne sorularına cevap verir (Doğan ve Koç, 2004; 203). Metnimizde geçen örneklerden bazıları şöyledir; *qara* (38/13), *jaqın* (48/40), *jürgen* (59/26), *tasıp* (70/34), *soyatuğın* (72/38).

1. 4. 1. 3. 2. İlgi hali

Eklendiği adla başka bir ad arasında ilgi bağı kuran ad durumudur. Kazak Türkçesinde ilgi hali eki *+nuñ, +niñ, +dıñ, +diñ, +tıñ, +tiñ* şeklindedir. *-m, -n, -ñ* sedalı ünsüzleriyle biten isimlerden sonra ekin *+nuñ, +niñ* şekli kullanılır; *teñ -i-niñ* (39/3), *bäri-niñ* (49/8), *ekevi-niñ* (54/16), *Noğaylı-niñ* (56/36).

r,w,y,z,j sedalı ünsüzleriyle biten isimlerden sonra ekin *+dıñ, +diñ* şekli kullanılır; *quralay-dıñ* (47/28), *er-diñ* (53/10), *Qambar-dıñ* (55/18), *avıl-dıñ* (57/16).

Sedasız ünsüzlerle biten isimlerden sonra ek *+tıñ, +tiñ* şeklindedir; *halıq-tıñ* (40/26), *jurt-tıñ* (42/34).

1. 4. 1. 3. 3. Yönelme hali

Kazak Türkçesinde yönelme hali eki iyelik eki almamış isimlerden sonra *+ğa*, *+ge*, *+ka*, *+ke* şeklinde; mal-ğa (37/19), қаһар-ға (45/6), айып-қа (72/39), журт-қа (73/26), кisi-ge (80/23).

İsimlerin iyelik eki almış şekillerinin bazılarında ise *+a*, *+e* şeklindedir. Teklik ve çokluk 3. şahıs iyelik eklerinden sonra yönelme hali eki geldiğinde iyelik ekiyle *+a*, *+e* yönelme hali eki arasına *n* yardımcı sesi girer; aldı-n-a (47/1), наші-n-a (38/29).

Bu eki alan isim, her zaman fiille doğrudan doğruya ilgili olup, ekin hareketin yönünü ve maksadını bildirme gibi bir işlevi vardır (Doğan ve Koç,2004; 204).

1. 4. 1. 3. 4. Belirtme hali

Kazak Türkçesinin belirtme hal ekleri; ünlüyle biten isimlerden sonra *+ni*, *+ni*; *m*, *n*, *ñ*, *l*, *r*, *w*, *y*, *z* ünsüzleriyle biten isimlerden sonra *+dı*, *+di*; jer-di (46/10), кедey-di (53/5). Tonsuz ünsüzlerle biten isimlerden sonra ise *+tı*, *+ti* dir; Қалмақ-ті (67/25), böget-ti (73/36). Bu ekin ekleneceği isim eğer üçüncü teklik kişi iyelik eki (*+ı*, *+i*, *+sı*, *+si*) almışsa, belirtme hali eki *+n* olarak kullanılır; tayağı-n (56/40), ayağı-n (57/17).

Iskakov'un Kazırgı Kazak Tili- Morfologiya adlı kitabında bu ek konusunda şu açıklamalar yapılmıştır. "Bu haldeki söz fiille ilgili olup, cümlede direk nesne olarak görev yapar. Tabii ki burada yardımcı isimlerle birleşen belirtme hali eki almış bazı sözler ile deyimlerin birleşik bir öge olduğu tartışmasıdır (Mesela: El үшін кызмет кıl; кулак koy; көз сүзбе vb.) (Arslan, 1998; 48).

1. 4. 1. 3. 5. Bulunma hali

Fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durumdur. İlgili ada *+DA* eki getirilerek karşılanır. Kazak Türkçesinde de durum Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibidir; *+da*, *+de*, *+ta*, *+te* ekleri getirilerek yapılır. Yine Türkiye Türkçesi'nde olduğu gibi 3. şahıs iyelik eklerinden sonra araya "n" yardımcı sesi girer; ұрған-da (48/25), қайтқан-da (49/34), тез-de (79/35).

1. 4. 1. 3. 6. Çıkma hali

Türkiye Türkçesi'nde çıkma hali, Kazak Türkçesiyle hemen hemen aynı özellikleri ihtiva eder. Bu konuda Z. Korkmaz çıkama halini işlevsel olarak şöyle açıklar;

“Eklendiği adda, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Bu durumda fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğru yönelmiştir. Bu durum çeşitli kullanım biçim ve özellikleri dolayısıyla, eklendiği adı fiile sebep sonuç, zaman bildirme, adın yapıldığı maddeyi gösterme, bir bütünü veya bütünün parçasını oluşturma, yer ve yön gösterme, edat grupları oluşturma, karşılaştırma, eş veya zıt anlamlı ilişkiler kurma gibi çeşitli işlevler ile de kullanılır (Korkmaz, 2003;24).”

Belirtilen durumla ilgili metinde geçen örnekler şöyledir; at-tan (72/25), kız-dan (44/2), Alaş-tan (72/8).

Ancak çıkma hali ekinin *m*, *n*, *ñ* genizsi ünsüzlerden herhangi biriyle biten bir sözcüğe ilave edilmesi durumunda, çıkma hali ekindeki diş ünsüzü *d*, genizsileşerek yerini *n* ünsüzüne terk eder. Dolayısıyla Kazak Türkçesindeki çıkma eki de bu ünsüzlerden sonra *-nan*, *-nen* şeklinde kullanılır (Doğan ve Koç,2004,205); duşpan-nan (80/18).

1. 4. 1. 3. 7. Vasıta hali

Kazak Türkçesinde vasıta hali eki *-menen* (*-benen*, *-penen*) edatı ve bunun ekleşmiş şekli olan *-men* (*-ben*, *-pen*) ekiyle yapılır. Bugün umumiyetle *-men* (*-ben*, *-pen*) şekli kullanılır. Bu ek vasıta hali olarak kullanıldığında daima eklendiği isme bitişik yazılır. Bu ek bağlama edatı olarak *ile* manasında kullanıldığında ise daima ayrı yazılır (Ercilasun,2007; 454). Metnimizde geçen bazı örnekler şöyledir; biz-ben (71/18), Alşioraz-ben (67/5), Kazak pen (39/21), közi-men (41/31).

1. 4. 1. 4. Soru eki

Kazak Türkçesinde soru eki *-ma*, *-me*, *-ba*, *-be*, *-pa*, *-pe* şeklindedir. Soru eki fiillerden sonra da kullanılır ve Türkiye Türkçesinde olduğu gibi daima ayrı yazılır (Ercilasun, 2007; 455). Metnimizde geçen bazı örnekler şöyledir; bar ma (42/4), kaldı ma (48/32), kayttıñ ba (69/28), amansiñ ba (77/17) ep pe edi (56/2).

1. 4. 1. 5. İsimlerde bildirme (Ek fiil)

İsimleri fiil haline getiren , fiilleştiren fiile isim fiili denir. Türkiye Türkçesinde isim fiili *i-* iken Kazak Türkçesinde *e-* şeklindedir. Bu fiil, Kazak Türkçesinde olduğu gibi isimlerden sonra geldiğinde isimleri fiilleştirir; çekimli fiillerden sonra geldiği zaman ise fiillerin birleşik (hikaye, rivayet ve şart) çekimlerini yapar (Ercilasun, 2007; 456).

Kazak Türkçesinde isim fiilinin iki çekimi mevcuttur. Bunlardan ilki şimdiki zaman, ikincisi geçmiş zaman çekimidir.

1.4. 1. 5. 1. Şimdiki zaman çekimi

Kazak Türkçesinde şimdiki zaman çekimi zamir menşeli şahıs eklerinin üçüncü şahısları eksiz olan biçimi ile yapılır. Bu çekimde fiilin kökü (*e-*) düşmüştür;

jaqsımın	jaqsımız
jaqsısın	jaqsıñdar/ jaqsısızdar
jaqsı	jaqsı (Ercilasun, 2007;456)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız bazı örnekler şöyledir; bekter-min (38/7), jeñge-min (59/25), bala-mın (52/3), kuvıpsıñ (73/6), jaqsı (60/29).

1. 4. 1. 5. 2. Geçmiş zaman çekimi

1. 4. 1. 5. 2. 1. Görülen geçmiş zaman

Kazak Türkçesinde görülen geçmiş zaman çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi – *di* ekiyle yapılır. Ancak bu çekimde isim fiilin kökü düşmez ve daima isimden ayrı yazılır.

eşeşi edim	eşeşi edik
eşeşi ediñ	eşeşi ediñder
eşeşi edi	eşeşi edi (Ercilasun, 2007; 457)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılatığımız bazı örnekler şöyledir; kılp edim (78/36), sen ediñ (45/14) er ediñ (74/1), balamız edi (73/15) oylanıp edik (75/2).

1. 4. 1. 5. 2. 2. Öğrenilen geçmiş zaman

Kazak Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman çekimi Türkiye Türkçesinde olduğu gibi –*ken* ekiyle yapılır ve isimden daima ayrı yazılır.

şarşav ekenmin	şarşav ekenmiz
şarşav ekensiñ	şarşav ekensiñder
şarşav eken	şarşav eken (Ercilasun, 2007; 457)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız bazı örnekler şöyledir; kıyın eken (45/29), tur eken (54/24), sen ekensiñ (60/24), artık eken (56/28).

1. 4. 2. Fiil çekim ekleri

Fiil çekimi ekleri de ad çekimi ekleri gibi, fiil kök ve gövdelerindeki hareketleri kişi ve nesnelere bağlamak, adlarla fiiller arasında geçici anlam ilişkileri kurmak için başvurulan eklerdir. Türkçede fiil çekimi, fiil kök ve gövdelerine eklenen şekil ve zaman, şahıs ve soru ekleriyle karşılanır (Korkmaz, 2003;25). M. Ergin'in bu konudaki açıklamaları şöyledir;

“Fiillerin çekimli şekilleri en az dört şey ifade eder. Bu dört şeyi çekimli fiil teşkil eden üç unsur meydana getirir. Bu unsurlardan birincisi fiil kök veya gövdesidir. İkinci unsur şekil ve zaman ekidir. Bu unsur fiil kök veya gövdesinin karşıladığı hareketin bazen yalnız şeklini, yani ne şekilde kullanım sahasına çıktığını, bazen de şekli ile birlikte zamanını gösterir. Demek ki ikinci unsur bir yandan şekil, öte yandan zaman olmak üzere iki şey ifade eder. Çekimli fiildeki üçüncü unsur ise şahıs ekidir (Ergin, 2007;281).”

Kazak Türkçesinde fiil çekim ekleri Türkiye Türkçesindeki fiil çekim ekleriyle benzer niteliktedir. Bu ekler karşıladıkları hareketi şekle ve zamana bağlı olarak bildiren eklerdir. Zaman ifadesi bazı fillerde bulunurken, şekil ifadesi bütün fiillerde mevcuttur (Doğan ve Koç, 2004;253).

1. 4. 2. 1. Kişi ekleri

Çekimli bir fiilde, teklik ve çokluk olmak üzere fiili yapan/olan 3 kişi bulunur; birinci kişi *söyleyen(ler)* (men;biz), ikinci kişi *dinleyen(ler)* (sen, siz; sender,sizder), üçüncü kişi *kendisinden söz edilen(ler)* (ol ;olar).

Diğer Türk lehçelerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de üç tür kişi eki vardır. Bunlardan birincisi, zamir kökenli kişi ekleri dediğimiz ekler olup, Kazak Türkçesinde – *DI* görülen geçmiş zaman ve –*sA* şart ekinin dışındaki bütün fiil çekim eklerinden sonra kullanılır. Birinci tipte birinci teklik kişi ekleri, ünlüler ve *l, r, w, y, n, ñ, m* tonlu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra –*min, -min*; z,j tolu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra –*bin, -bin*; tonsuz ünsüzlerle biten yapılardan

sonra *-pin, -pin*; ikinci Teklik kişi ekleri, *-sin, -sin; -süz, -süz*; birinci çokluk kişi ekleri ünlüler ve *l, r, w, y* tonlu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra *-mız, -miz; m, n, ñ, z, j* tonlu ünsüzleriyle biten yapılardan sonra *-bız, -biz*; tonsuz ünsüzlerle biten yapılardan sonra *-pız, -piz*; ikinci çokluk kişi ekleri; *-sıñdar, sıñder; sızdar, sizder'* dir. Bu tipte üçüncü teklik ve çokluk kişi eksizdir.

bara jadırımın	bara jadırımız
bara jadırısñ	bara jadırısñdar
bara jadırısız	bara jadırısızdar
bara jadır	bara jadır (Doğan ve Koç, 2004; 250)

İkinci tip kişi ekleri, iyelik kökenli kişi ekleridir ve bütün Türk lehçelerinde olduğu gibi Kazak Türkçesinde de yalnız *-DI* görülen geçmiş zaman ve *-sA* şart ekinden sonra kullanılır. Birinci teklik kişi eki *-m*, ikinci teklik kişi ekleri *-ñ, -ñız, -ñiz*; birinci çokluk kişi ekleri *-k, k*; ikinci çokluk kişi ekleri, *-ñdar, -ñder; -ñızdar, -ñızder'* dir.

jazdım	jazdık
jazdıñ	jazdıñdar
jazdıñız	jazdıñızdar
jazdı	jazdı (Doğan ve Koç, 2004; 251)

Üçüncü tip kişi ekleri ise emir ekleridir. Buna göre birinci teklik *-ayın, -eyin, -yin, -yin*; ikinci kişi *-ñız, -ñiz*; üçüncü teklik kişi ekleri *-sın, -sin*; birinci çokluk kişi ekleri *-ayık, -eyik, -yık*; ikinci çokluk kişi ekleri *-ñdar, -ñder; -ñızdar, -ñızder*; üçüncü çokluk *-sın, -sin* şeklindedir.

barayın	barayık
bar	barıñdar
barıñız	barıñızdar
barsın	barsın (Doğan ve Koç, 2004; 251)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşımıza çıkan örneklere şu şekildedir; tüse-min (48/10), bara-sıñ (51/11), qaradı (42/5), aytar-mız (49/26), sura (63/11), edi-m (59/20), qarasa-ñ (38/27), oyla-ñız (38/6), işbese (62/12), bermese (64/34).

Eski Türkçeden beri fiillere zarf fiil eklerinin yardımıyla bağlanan ve *-ur* geniş zaman eki taşıyan *tur-* yardımcı fiili (turur) Kazak Türkçesinde önemli aşamalar geçirmiştir. *turur* yapısı önce *tur*'a dönüştürülmüştür, daha sonra *r*'si düşürülerek değişik zaman kiplerinde *-dı, -di, -tı, -ti* şekillerinde adeta bir üçüncü

teklilik kişi eki vazifesi görmüş ve hala daha görmektedir. Bu eklerin buraya kişi eki olarak alınmayışının sebebi, izah edilen durumun bütün fiil çekimleri için geçerli olmamasıdır(Doğan ve Koç, 2004;249-250).

1. 4. 2. 2. Zaman ve şekil ekleri

Şekil ve zaman ekleri, fiillerin karşıladığı hareketi şekil ve zamana bağlayan eklerdir. Bu eklerin bazılarında yalnız şekil ifadesi, bazılarında ise hem şekil hem de zaman ifadesi bulunur. Bünyesinde hem şekil hem de zaman ifadesi taşıyan eklerin meydana getirdiği kiplere *bildirme kipleri*, yalnızca şekil ifadesi taşıyan eklerin meydana getirdiği kiplere *tasarlama kipleri* denilmektedir (Toker, 2007; 5).

D. Aksan'a göre kip, "Eylemin bildirdiği devinimin, oluşun, kılınışın konuşan açısından ne tarzda ve ne yolda yansıtıldığını gösterir. Bir bakıma açıklamada beliren ruh durumudur da denilebilir (Aksan, 1995; 263)."

Buna göre Kazak Türkçesinde fiil çekim ekleri Bildirme Kipleri ve Tasarlama Kipleri olarak iki ana başlık altında şu şekilde gruplandırılır:

1. 4. 2. 2. 1. Bildirme kipleri

Kazak Türkçesindeki bildirme kipleri görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman ve gelecek zaman olmak üzere beş grupta toplanmaktadır.

1. 4. 2. 2. 1. 1. Görülen geçmiş zaman

Söyleyenin fiili gördüğünü, fiilde anlatılan işi kesin olarak bildiğini gösteren bir zaman kipidir. Kazak Türkçesinde görülen geçmiş zaman 3 çeşit ekle yapılır. Bunlardan ilki bütün Türk lehçelerinde ortak olan *-dı, -di, -tı, -ti* eki olup, bu ek yaygın kullanım açısından da birinci sırada gelir.

bardım	bardıq
bardıñ	bardıñdar
bardıñız	bardıñızdar
bardı	bardı

Kullanım sıklığına göre görülen geçmiş zaman eklerinin ikincisi *-ğan, -gen, -kan, -ken*;

barğanmın	barğanbız
barğansıñ	barğansıñdar
barğansız	barğansızdar
barğan	barğan
Üçüncüsü ise <i>-atın, -etin, -tın, -tin'</i> dir;	
baratınmın	baratınbız
baratınsıñ	baratınsıñdar
baratınsız	baratınsızdar
baratın	baratın

Görülen geçmiş zaman eklerinden *-dı, -di, -tı, -ti'*ye iyelik kökenli kişi ekleri, diğerlerine ise zamir kökenli kişi ekleri ilave edilir (Doğan ve Koç, 2004; 253).

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılatığımız benzer örnekler şöyledir; jıla -dım (45/30), qoyma -dıñ (62/26), bar -dı (46/3), al -dıķ (49/27), kızdır -ıñdar (82/28), jıy -dı (42/1).

1. 4. 2. 2. 1. 2. Öğrenilen geçmiş zaman

Türkiye Türkçesi'ndeki *-muş, -miş, -muş, -müş* ekinin tam karşılığı olarak Kazak Türkçesinde *-p* eki ile yapılan öğrenilen geçmiş zaman çekimi, temel olarak söyleyenin fiilin yapıp bittiğini kesin olarak bilmediğini, başkasından öğrendiğini belirtmekle birlikte; hareketin yapıldığını sonradan fark etme, anlama ve görme anlamını da ifade edebilmekteyiz (Doğan ve Koç, a.g.e.; 258).

kütippin	kütippiz
kütipsiñ	kütipsiñder
kütipsiz	kütipsizder
küipti	küipti (Ercilasun, 2007; 461)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız benzer örnekler şöyledir; zarla -ptı (67/3), şarşa -ptı (51/13), barma -ptı (66/36), kuv -(ı)psıñ (73/6).

1. 4. 2. 2. 1. 3. Şimdiki zaman

Türkiye Türkçesinde şimdiki zaman eki *-yor'*dur. Ek, ünsüzlerden sonra önüne *-ı/-i, -u/-ü* bağlayıcı ünlülerinden birisini alır. Ünlüyle biten fiillere doğrudan eklenir. Ancak, eklendiği fiilin açık orta hece durumunda kalan *a, e* ünlülerini

bünyesinde bulundurduğu y sesinin etkisiyle belirgin şekilde darlaştırır: *gel-i-yor*, *yaz-ı-yor*, *oku-yor*, *başlı-yor* (< *başla-yor*), *bekli-yor* (< *bekle-yor*) gibi. Kazak Türkçesinde şimdiki zaman çekimi *-a/-e*, *-y* ekleri yardımıyla yapılır. Bu çekim, şimdiki zamanı ifade ettiği gibi, yerine göre geniş zamanı ve gelecek zamanı da ifade edebilir (Toker,2007; 11).

oynamın	oynamız
oynaysın	oynaysınız
oynaysız	oynaysız
oynaydı	oynaydı (Ercilasun, 2007; 462)

Kazak Türkçesinde şimdiki zaman kipinin en sık karşılaşılan bu şekli, fiil kök veya gövdesine *-p*, *-a*, *-e*, *-y* zarf fiil eklerinden birinin ilave edilmesinin ardından *jatır*, *jür*, *tur*, *otur* unsurlarının getirilmesiyle yapılır(Doğan ve Koç, a.g.e.;261).

tur, *jür*, *otur*, *jatır* unsurlarının kullanımıyla ilgili A. İsqaqov şunları ifade etmektedir:

“mesela,- janbır jawıp tur- da- janbır jawıp jatır- da diyebiliriz.Elbette ki ikisinin anlamları arasında da; yağma sürecinin birinde daha eskiden, diğerinde ise daha yakın bir zaman diliminde gerçekleşmesi ile ilgili bir anlam farkı bulunmaktadır (A. İsqaqov,1991; 260).”

söylep turmın	söylep turmız
söylep tursın	söylep tursınız
söylep tursız	söylep tursız
söylep tur	söylep tur (Ercilasun, 2007; 463)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız benzer örnekler şöyledir; oylan *-(i)p turmın* (73/8), öt *-(i)p jüresiñ* (52/16), şeşin *-(i)p otırsız* (81/21), oyla- p tur (54/8), bol *-(i)p jatırmız* (77/21), bol *-(i)p tur* (40/2).

1. 4. 2. 2. 1. 4. Gelecek zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, konuşma anından sonra, gelecekteki bir zaman diliminde yapılacağını veya gerçekleşeceğini, bazen de fiilin yapılması gerektiğini bildirir. Kazak Türkçesinde gelecek zaman ;- *ar*, *-er*, *-r*;

kelermın	kelermız
kelersiñ	kelersiñizder
kelersiz	kelersizder

keler keler (Ercilasun, 2007; 464)

-*mağ, mek, -bağ, -bek, -pağ, -pek, veya -mekşi, -bekşi, -pağşı, -pekşi, -ğalı, -geli, -keli + tur, jür, otur, jatur* ekleriyle oluşturulur.

ketpekin ketpekiniz

ketpeksin ketpeksinizder

ketpesiz ketpeksizder

ketpek ketpek (Ercilasun, 2007; 465)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız metin bir destan metni olduğundan gelecek zaman çekimine pek rastlanmamış olup karşılaşılan örnekler şöyledir; benzerayt -armız (49/26), qayt –pağşı(40/34).

Türkiye Türkçesinde temel olarak geniş zaman eki olarak kullanılan – *ar, -er, -r* ekleri Kazak Türkçesinde belirsiz gelecek zaman ifadesi verir. Bu ek bugünkü Kazak Türkçesinde belirsizlik anlamı yapmasına rağmen asıl olarak Türk dilinin tarihi geniş zaman ekidir. Çağdaş Kazak Türkçesinde artık geniş zaman ifadesi taşımaya da atasözlerinde karşımıza çıkmaktadır. Yanı sıra bu ek destanlarda da geniş zaman anlamında kullanılmaktadır.

1. 4. 2. 2. 1. 5. Geniş zaman

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını, yapılıyor olduğunu ve yapılacağını bildiren bir zaman kipidir. Bu yönüyle geniş zaman; geçmiş, şimdiki ve gelecek olmak üzere bütün zamanları içine alır. Bu itibarla geniş zaman kipi her zaman ve sıklıkla yapılan oluş ve kılışları karşılamaktadır. Kazak Türkçesinde geniş zaman ifadesi –*a, -e, -y* ekleri kullanılarak verilir;

aytamın aytamız

aytasın aytasınđar

aytasız aytasızdar

aytadı aytadı (Doğan ve Koç, 2004; 274)

Üzerinde çalıştığımız metinde sıkça karşılaştığımız geniş zaman çekiminin benzer örnekleri şöyledir; şık –adı (38/25), ayrıl –adı (43/9)tüs-emin (48/10), ur –amin (49/25), bar–asın(49/11), jür- esin (83/33), sur -adı (40/28), bar-maymız(62/16), bar- adı (42/7).

1. 4. 2. 2. 2. Tasarlama kipleri

Tasarlama kipleri, fiilin gösterdiği kılış ve oluşun yapılp yapılmadığını veya yapılp yapılmayacağını kesin olarak bildirmez. Tasarlama kipleri, söyleyene ait herhangi bir emri, isteği, gerekliliği veya bir eğilimi belirtir. Bu yönüyle bildirme kiplerinden ayrılarak kesinlik, yargı ve zaman anlamı taşımasa da, tasarlama kiplerinde gizli de olsa bir zaman anlamı bulunmaktadır (Doğan ve Koç, a.g.e.; 275). Kazak Türkçesinde tasarlama kipleri; İstek kipi, Emir kipi, Şart kipi ve Gereklilik kipi olmak üzere dört adettir.

1. 4. 2. 2. 2.1. İstek kipi

Kazak Türkçesinde *-ğay, -gey, -қay, -key,*

ketkeymin ketkeymiz

ketkeysiñ ketkeysiñder

ketkeysiz ketkeysizder

ketkey ketkey (Doğan ve Koç, 2004; 276)

veya *-ğı, -gi, -қа, -ki + kel-* ekleriyle oluşturulan istek kipi, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılmasındaki isteği, dileği bildirir.

Kektim kelipti kektimiz kelipti

Ketkiñ kelipti ketkileriñ kelipti

Ketkiñiz kelipti ketkileriñiz kelipti

Ketkisi kelipti ketkisi kelipti (Doğan ve Koç, 2004; 277)

Üzerinde çalıştığımız metinde sık karşılaştığımız bir ek olmayıp karşılaşılan örnekler şöyledir; de *-geysiñ (62/22)*, *jelbe -gey (57/26)*.

1. 4. 2. 2. 2. 2. Emir kipi

Kazak Türkçesinde *-ayın, -eyin, -yın, -yın, -yin, -ñız, -ñiz, -sın, -sin, -ayyık, -eyik, -yık, -yik, -ndar, -nder, -nızdar, -nızder* ekleriyle oluşturulan emir kipi, fiilin gösterdiği işin ve hareketin emredilmesi amacıyla kullanılan bir tasarlama kipidir.

jazayın jazayyık

jaz jazıñdar

jaziñız jazıñızdar

jazsın jazsın (Doğan ve Koç, 2004; 278)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız benzer örnekler şöyledir; tala- yın (43/7), kör (86/33), tüs –sin (55/2), bar- ayık (67/15), şaq- ındar (45/11), ket-pesin (56/35).

1. 4. 2. 2. 2. 3. Şart kipi

Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılp yapılmama şartını bildiren bir tasarlama kipidir. Fiil kök ve gövdelerine *-sa*, *-se* ekinin eklenmesi suretiyle elde edilen bu kipi bazı kullanımlarında şartın dışında dilek anlamı da sezilir. Bu kip dışındaki tasarlama kipleri, bağımsız cümleler kurabilirken; dilek şart kipiyle ancak bağlı cümleler kurulabilmektedir.

ķarasam	ķarasaķ
ķarasañ	ķarasañdar
ķarasañız	ķarasañızdar
ķarasa	ķarasa (Doğan ve Koç, a.g.e.; 280)

Üzerinde çalıştığımız metinde karşılaştığımız benzer örnekler şöyledir; oyna- sam (52/10), jay- sañ (40/19), al –sa (39/39), ayt –pasaķ (67/18), bol –sa (53/17).

1. 4. 2. 2. 2. 4. Gereklilik kipi

Türkiye Türkçesinde *–malı*, *–meli* ekiyle oluşturulan gereklilik anlamına Kazak Türkçesinde karşılık gelen bir ek yoktur. Bu anlam ancak fiil kök ve gövdelerine *–v* mastar ekinden sonra getirilecek *kerek*, *ķajet*, *tiyis* edatlarıyla oluşturulur.

baruvım kerek	baruvımız kerek
baruvıñ kerek	baruvlarñız kerek
baruvıñız kerek	baruvlarıñ kerek
baruvı kerek	baruvı kerek
kelüvim ķajet	kelüvimiz ķajet
kelüviñ ķajet	kelüvleriñiz ķajet
kelüviñiz ķajet	kelüvleriñ ķajet
kelüvi ķajet	kelüvi ķajet

қаравым тийіс	қаравımız тийіс
қаравиң тийіс	қаравларыңız тийіс
қаравыңыз тийіс	қаравларың тийіс
қаравы тийіс	қаравы тийіс (Doğan ve Koç, 2004; 282)

1. 4. 2. 3. Çekimsiz fiiller (Filimsiler)

Çekimsiz fiiller, fiilden türeyip cümelerde isim, zarf ve sıfat görevlerinde kullanılan zaman ve kişi ekleri almayan fiillerdir.

Z. Korkmaz Türkiye Türkçesinde çekimsiz fiiller için şu ifadeleri kullanır; “Çekimsiz fiiller, bir oluş, bir kılış ve bir durum bildirdikleri ,olumlu ve olumsuz biçimleri yapılabildiği, bir tür zaman gösteren ekler de alabildiği için, bu yönleriyle fiil özelliği taşırlar. Bunlar aslında ad gibi kullanılarak ad, sıfat ve zarf görevi yüklenmiş olan fiil şekilleridir (Korkmaz, 2003; 863).”

Türkiye Türkçesinde olduğu gibi isim fiiller, sıfat fiiller ve zarf fiiller Kazak Türkçesi gramerinde de benzer özelliklerle oluşturulup cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf görevlerinde bulunurlar. Artık fiil özelliklerini yitirdikleri için sonlarına isim çekim ekleri de aldıkları olur.

1. 4. 2. 3. 1. İsim-fiiller

Türkiye Türkçesinde *-maq, -mek -ma, -me -iş, -iş* olan isim fiil eklerinin görevini, Kazak Türkçesinde yalnızca, aynı zamanda bir fiilden isim yapma eki olan *-v* karşılar. Bu ek, bir anlamda fiilin adıdır. İsim fiillerde zaman anlamı bulunmaz. Semantik bakımdan fiilden çok isme yakındırlar. Bu yüzden de iyelik ve hal ekleri ilave edilebilir (Doğan ve Koç, 2004; 312).

Üzerinde çalıştığımız metinde geçen bazı isim fiil örnekleri şöyledir; tañda-v (39/8), қайту-v (49/2), ketü-v (51/22), tartu-v (67/14), сөylesü-v (77/15), teñdesü-v (78/3), aytu-v (87/11).

1. 4. 2. 3. 2. Sıfat- fiiller

Sıfat-fiiller, fiil özellikleri dolayısıyla, kendilerinde var olan hareket ve zaman kavramlarını ad oldukları sığata aktararak varlıkları ve nesnelere hareket ve zaman gösterme özellikleriyle geçici olarak vasıflandırılırlar (Korkmaz, 2003; 909).

İsimleri sıfat gibi niteleyip sıfat görevinde kullanılan sıfat-fiillerin en yaygın kullanılanları *-ğan, -gen; -atın, -etin- tın, -tin; -ar, -er, -r ve -mas, -mes, -bas, -bes* ekleridir.

Metnimizde oldukça sık karşılaştığımız sıfat fiiller şöyle örneklendirilebilir; kemle-gen (41/5), asır-ğan (41/7), de-gen (42/20), öl-gen (44/35), kör-gen (47/13), kayıt- atın (49/17), ir-geni (55/26), ayt-қан (56/10), izde-gen (57/36), ber-gen (62/9), kesil-gen (62/14), min-genderi (64/5), as -қан (72/8), ayt- atın (76/22), kör-gendey (86/6), özir-gen (86/22).

1. 4. 2. 3. 3. Zarf-fiiller

Zarf-fiiller, fiilden türeyen, cümelerde fiili zaman ve durum yönüyle niteleyerek genellikle zarf görevinde kullanılan sözcüklere denir. Bunlar, bir yönüyle fiil, bir yönüyle ise zarf özelliği taşır; fiilin gösterdiği oluş ve kılışın durum ve yapılanma şeklini bildirirler. Kazak Türkçesinin en yaygın zarf fiil ekleri; *-p; -may, -mey, -bay, -bey; -a, -e; -y; -ğanda, -gende; -mastan, -mesten, -bastan, -besten* ve *-mayınşa, -meyinşe, -bayınşa, -beyinşe* ekleridir.

Metnimizde oldukça sık karşılaştığımız zar-fiiller şöyle örneklendirilebilir; dayarla-p (49/32), tav-(ı)p (51/37), salaқта- p (51/38), jalaқта- p (52/1), topta-p (53/1), jügirt-(i)p (53/7), sayrat- (ı)p (54/3), jar- (ı)p (55/1), de-p (55/8), kiy- (i)p (57/14), sabıl- (ı)p (58/2), tabıl-may (58/22), қaldır-may (63/2), bur-may (65/20), қıl-may (67/7), şıda-may (73/22).

İKİNCİ BÖLÜM

KAYNAK ÖZETLERİ

Iskakov, A. I (1974). *Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi 1-10*, Kazak CCR' niñ Gılım Baspası, Almatı. Kazak Türkçesi metinlerinin söz varlığı taranarak oluşturulan bu sözlük, çalışmamızda hazırladığımız dizindeki kelimelerin anlamlandırılmasında kullanılmıştır.

Akalın, M. *Tarihi Türk Şiveleri (Hz.)* (1988). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara. Mehmet Akalın tarafından hazırlanan bu kitap, Türk dilinin el kitabı olarak bilinen farklı yazarlara ait makaleleri içermektedir. Louis Bazın' ın hazırlamış olduğu makale çalışmamız için önem arz etmiştir.

Kaydar, Ä. T (1998). *Kazak Tili Ensiklopedia*, IDK- TIPO, Almatı. Kazak Türkçesinin geniş kapsamlı sözlüklerinden olan bu eserden, çalışmamızda hazırladığımız dizindeki kelimelerin anlamlandırılmasında faydalanılmıştır.

Komisyon, (1999). *Kazak Tiliniñ Sözdigi*, Dayk- Pres, Almatı. Geniş bir söz varlığı ile oluşturulmuş bu sözlük, diğer kaynaklar gibi kelimelerin anlamlandırılmasında kullanılan temel kaynaklardandır.

Koç, K. ;Bayniyazov, A. ; Başkapan, V (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ, Ankara. Kazaklar için hazırlanan izahlı sözlüklerden sözlük biliminin genel ilkelerine uygun olarak Kazak Türkçesinin söz varlığını oluşturan kelimelerden faydalanmak üzere kullanılmıştır.

Koç, K. ;Doğan, O (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Yay., Ankara. Kazak Türkçesinin dil özelliklerinin müstakil bir biçimde ve ayrıntılarıyla ele alındığı bu eserden, çalışmamızda Kazakçanın ses ve şekil özelliklerinin belirtilmesinde faydalanılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3. 1. ARAŞTIRMADA KULLANILAN ESER

Üzerinde çalıştığımız nüsha 1957 yılında Kazak SSR Bilim Akademisi' ne bağlı Dil ve Edebiyat enstitüsü tarafından "Kazak Eposu" adıyla yayımlanan serinin ilk kitabıdır. Kazak SSR Bilim Akademisi profesörlerinden N. S. Simirnova' ya göre, Sirderya boyunda yer alan Yedi-Asar şehri civarında bulunan destan anlatıcılarından, Rus bilim adamı L. Meyr tarafından 1865 yılında derlenerek yayımlanan Kambar Batır destanı, Kazak halkı arasında çok bilinen bir destandır (Simirnova,1957; 89). Çalışmamıza konu olan metnin bulunduğu kitapta Kambar Batır destanının yanı sıra 1903 yılında yayımlanan "Toksan Üyli Tobır" isimli varyantı da yer almaktadır (Smirnova,1957; 101). Ancak bu varyant incelememiz dahilinde değildir.

Avbakir Divayev tarafından 1922 yılında yayınlanan batırlar jırının dördüncü kitabı olan destanın en önemli özelliği anlatıcılardan derlendikten sonra hiç değişikliğe uğramadan yayımlanmış olmasıdır (Smirnova,1957; 101).

Kazak Türkçesiyle yazılmış olan metnimizde Arapça ve Farsça menşei kelimeler diğer Türk lehçelerine nazaran daha seyrek. Yaklaşık olarak yüzde 10-15 arasında yer alan Arapça ve Farsça kelimelerin dışında Rusça kelimelere de rastlamak mümkündür. Tespit ettiklerimiz arasında yer alan kelimeler şunlardır: som (38/34), kamzol (39/16); brilliyant(38/12); forım (38/27); podnos(86/7)

Eser bir destan metni olması sebebiyle manzumdur. Destan türünün karakteristik bir özelliği olarak görülen devrik cümle yapısı Kambar Batır da da tespit edilmiştir.

3. 2. YÖNTEM

Kazak Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından Kambar Batır adıyla yayımlanan kitabın içinde destanın başka bir varyantı da yer almaktadır.

Çalışmamıza konu olan destanın Kambar Batır dışındaki varyantının adı Toksan Üyli Tobır' dır.

1957 yılında Kazak SSR Bilim Akademisi tarafından yayımlanan metin, öncelikle Türkiye Türkçesine transkripsiyon harfleri kullanılarak aktarıldı. Eserde geçen notların ve bütün ayrıntıların aynen kullanılmasına özen gösterildi.

Dizinde metni oluşturan tüm sözcüklerin üzerine getirilen isim ve fiil çekim ekleri hariç tutularak sözcükler madde başı yapıldı ve ekler Kutadgu Bilig İndex'te kullanılan gramatikal dizin sistemine göre sıralandı.

Dizin oluşturulurken kitap içinde yer alan destanın Kambar Batır varyantına sadık kalınarak ana bölüm numarası, daha sonra da satır sıra numarası verilmiştir. Örneğin 70 numaralı bölümde geçen 7 sıra numaralı cümledeki “sura -ymın” kelimesi dizin içerisinde

sura- : istemek, sormak

s. – ymın 70/7 şeklinde gösterilmiştir.

Kazakçanın ses ve şekil özellikleri kapsamında, kelimenin yapısında meydana gelen bir takım değişiklikler gerekli yönlendirmeler yapılarak açıklanmaya çalışıldı. Örneğin “qıp” kelimesi aslında üzerine –p zarf fiil almış bir yardımcı fiildir. Bu durum

qıp : bkz qıl- şeklinde ifade edildi.

Dizinde geçen kelimelerin anlamlandırılmasında Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Ankara, 2003; Kazak Tilinin Sözdigi, Almatı, 1999; Kazak Tili Ensiklopedia, Redaktör: Ä. T. Kaydar, Almatı, 1998 ve diğer Türk lehçeleri ve şiveleri sözlükleri kullanıldı. Bu indekste yer alan kelimeler, sadece üzerinde çalıştığımız varyant dikkate alınarak incelenmiştir. Farklı varyantlardaki kelimeler burada yer almamıştır.

Sonuç bölümünde ise dizin hazırlandıktan sonra elde edilen bulgulardan hareketle eserin kelime hazinesi ve ses olayları da dikkate alınarak Kambar Batır destanının dil yapısı yorumlanmaya çalışılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TANI

4. 1. METİN

37

- 1 Jaqsılap dastan aytayın,
- 2 Äveli alla sıyınıp,
- 3 Ekinşi kämil pirime.
- 4 ulak salıp tındağan
- 5 Jamandı körme tiride.
- 6 Batırlar ılğan ayratın
- 7 artaymay turıp äride.
- 8 Erteдеgi erlerden
- 9 Nusa bolıp soңğıға,
- 10 alğan ölmey biri de,
- 11 Oylağanға osınday
- 12 Opasız jeñil düniye.
- 13 Teñizden ıқан urdımday
- 14 Jetpedi eşkim tübine.
- 15 azınaға jıynap gavhar tas,
- 16 Aydaharday bolıp mas
- 17 Satağan altın inine.
- 18 Aşa tama, jayavға at,
- 19 Tört tülük malға köñil şat

38

- 1 Jaraydı eken ısılsa
- 2 Jurtınıñ ıyın күnine.
- 3 Altı ulı bar Äzimbay,

- 4 ızı suluv Nazımday,
5 Toktadı bara tiline.
6 aıqtı jolın oylaız,
7 Bektermin dep oymaız
8 ıgargan szdi minine.
9 ız Nazım ıqtı buradap
10 On segiz tolan jasına.
11 Kmat brik kelisip,
12 Brilliyant oydı basına.
13 ara men tre aygırdı
14 Bolsa dep bizben aına.
15 azaq pen alma ana jan
16 abarlandı suluvdan
17 Dabısı jurta aıla.
18 Jolbarıstay altı uldı
19 Aybatınan seskenip,
20 Kele almadı e bende
21 zimbaydı asına.
22 Davis ustay trlenip,
23 oıravday altın krenip,
24 Erteli-ke servenge
25 ıgadı maylap aın da.
26 Jnnetten ıan orlarday
27 Forımına arasa,
28 ızıpastay ay adam
29 Ol Nazımna naına.
30 Syegi asıl dr edi,
31 udaydı zi bileği,
32 On trtini ayday bop
33 Tsedi kimni asına?
34 Alpıs somdı r kezi
35 stine asıl kiygizdi,

36 Jorgadan jegip qara k k
 37 K ymeli arba mingizdi,
 38 K zi t sken bendeni n
 39 J regi otay k ygizdi,

39

1 A ılğan g ldey nuvlanıp
 2  lıgimen s ygizdi,
 3  zi te nini n i inde
 4 Asırıp d vren s rgizdi,
 5 Uvızında jarıgan
 6 Erte tuvğan baqlanday
 7 Tolıqsıtıp j rgizdi.
 8 “Nazımğa ta dav qoyam”, -dep
 9 Bul  abardı  zimbay
 10 Ala ka tegis j rgizdi.
 11 “Oneki jasar balaga,
 12 Mal jayıp ketken dalaga,
 13  almasın – dep  atardan”
 14 Bularga aytıp bilgizdi.
 15 Toğız  abat tor adan
 16  amzol kiydi  inama,
 17 Ta dap Nazım tiymese
 18 Tol ıgan k nil tına ma?
 19 Alma qa  rkim talap  ıp
 20 Sıyındı jappar  udayga.
 21  azak pen  alma  noğaylı
 22 El edi jat an  urala,
 23 Nazımni n k rmey a  j zin,
 24 Jandı kisi  yinde
 25 Sabır  ılıp tura ma?
 26 At  aptırıp, toy  ılıp,
 27 A ı kandı toygızıp

- 28 Jıyıldı jurt jamağa.
 29 Bir töbeniñ üstinen,
 30 Ҙız Nazım ықты basına
 31 Saldırıp biyik munara.
 32 Nazımdı malsız almaққа
 33 Ҙaldar da jaman jelikken,
 34 Ҙartayған adam көp eken
 35 Kempirden көñil zerikken.
 36 Jarastı dep kiyedi
 37 Eltiri қара бөрикten.
 38 Ҙatındarı üyinde
 39 Ҙayғılanıp jılaydı:
 40 “Suluvdı alsa bayımız

40

- 1 Ayrıldıқ, -dep, -serikten”.
 2 Ümitker bolıp barша tur
 3 “Sabaғınan üzip ap
 4 Jesem, -dep, - pisken örikten”.
 5 Altın tuғır üstinde,
 6 Nazım otır қонақtap,
 7 Aқ tuyғınday erikken.
 8 Ҙара мен төре talasıp,
 9 Forımına қарasıp,
 10 Aldınan ötti көrikten.
 11 Ҙız Nazımniñ maydanı
 12 Är toptıñ boldı bazarı.
 13 Tüsedі көpke sävlesi
 14 Ҙағазday kirsiz ajarı.
 15 Osınша jurttıñ artınan
 16 Avmadı jança nazarı.
 17 Jerdiñ жүzin шаңdattı
 18 Jıyılған қоршаp adamı.

- 19 Ҷасқа мен жайсаң, бектердиң
 20 Тавсıldı ақыл, амалы.
 21 Бәри де өтті шұбірıp
 22 Ҷалмады жақсы жаманы.
 23 Теңиздиң бойы ноғайлы
 24 El eken өскен жағалы.
 25 Jarlıнı bayға теңгерди,
 26 Көңiline ҳалықтиң jel берди
 27 Ҷыз Nazımnıң zamanы.
 28 Suradı suluv söz аşıp,
 29 Avzınan дүр шаşıp:
 30 “Bar ma eken, -dep,- dalada
 31 Jigittiң kelmey қалғанı?”
 32 Suluvdan üzdi күдерin
 33 Dәмeli bolıp турған көp.
 34 Ҷайtpақşı boldı üyine
 35 Бәри de birdey өкpelep.
 36 On eki bavlı özbekte
 37 Äzimbay edi қара көк–
 38 Arılмаған uvızı,
 39 Sabada piser қımızı,
 40 Arғı atası asıl tek,
 41 Osınşanıң birevin

41

- 1 Tal boyına көrmeydi ep.
 2 Ҷapalanıp Nazım tur
 3 Ҷabaғın түyip қайғы jep.
 4 Birev aytıp bildirdi:
 5 “Merekege kelmegen
 6 Älimbaydiң balası
 7 Ҷара қасқа attı Ҷambar bek.
 8 Erlikti elden asırған

- 9 Ayıby jalgız, kedey”,- dep.
 10 Javap bermedi kız Nazım
 11 Jıyılıp turğan kisige.
 12 Ƙaramadı nazar sap
 13 Eş bendeniñ tüsine.
 14 Ƙalağanı kelmeşe
 15 Başkamenen isi ne?
 16 Ƙattı battı Ƙapalık
 17 Ülken menen kişige.
 18 Jurt äves bolğan suluvdiñ
 19 Köñli avdı sırtınan
 20 Er Ƙambardıñ küşine
 21 Altı ağasın, äkesin
 22 Aqıl men Nazım biyledi.
 23 Ƙaytardı bärin adamniñ,
 24 Birevin tañdap tiymedi.
 25 Munaradan tüsti de
 26 Kök jorganı jektirip,
 27 Keltirdi barqıt küymeni.
 28 Jaqsı kördi Ƙambardı
 29 Maqtavın esitip bilgeli,
 30 Ƙanday türli ekenin
 31 Közimen körip, bilmedi,
 32 Suluv da Ƙayttı üyine
 33 Er Ƙambar bolıp süygeni.
 34 Jigitinde Älimbay
 35 Jurt iyesi bolğan han,
 36 Ƙol Ƙuvsırıp sıyladı,
 37 Ğaziyz tutıp barşa han;
 38 Ol künde perzent joq edi

- 1 Dünya malın jıydı san.

- 2 Jarlılık şığıp köñilinen
 3 Qızıqta meyri qanadı.
 4 “Qasımda adam bar ma?”- dep
 5 Töñirekke qaradı.
 6 Arbağa başkan pişendey
 7 Tulparğa artıp baradı,
 8 Jağalay qongan kedeydiñ
 9 Aşılğan äbden aranı,
 10 Älimbaydiñ balası
 11 Künine qıyın jaradı.
 12 Alpıs üyli Argınnıñ,
 13 Toqsan üyli Tobırdıñ
 14 Qabıl boldı tobası,
 15 Qaynadı mayğa qazanı.
 16 Qara qaska atqa jem berip
 17 Künine kördi şabıstı,
 18 Qambardiñ bar dep tulparı
 19 Alaşqa bardı dabısı,
 20 Kedeysiñ degen kisige
 21 Qılmaydı batır namıstı.
 22 Astındağı bedevi
 23 Suvıtuvi tüsken soñ
 24 Uşqan quspen jarıstı.
 25 Quyınday şanı burqırap,
 26 Atqan oqtay zırqırap
 27 Qıladı jaqın alıstı.
 28 Süñgigen suvğa üyrektey
 29 Jasırınıp qaldı az
 30 Panalap biyik qamıstı.
 31 Dabilın qağıp, suñkar sap,
 32 Bolmağan küni miñın ap
 33 Köldegi qıstı tavıstı.

- 34 Jurttıñ köñili tınadı,
 35 Ekpini attı davıldaı
 36 Erligin äbden sınadı;

43

- 1 Ağayını uvanıp
 2 Allğa şükir ıladı.
 3 Kümisten tağıp arğısın,
 4 Soñına ertip tazısın,
 5 Av ılıp ambar şıgadı.
 6 asındağı kumayı
 7 Tañınan tartıp talayın
 8 Tav tekeniñ jıgadı.
 9 Ayrıladı jarılıp
 10 Kiyik pen atan kulanı.
 11 At betine aramay ,
 12 A bökendey josıtıp
 13 Ayğayın salıp uvadı.
 14 Aşuvmenen ayamay
 15 Tulparğa amşı uradı.
 16 Nayzamen özi şabatap,
 17 Tazısı jetip tamatap,
 18 asap soyğan eşkidey
 19 an sasıtıp ıradı.
 20 Tüs aytıp besin bolğanda
 21 Artına moyın buradı.
 22 ara aska attı añtarıp.
 23 Mañdayın sürtip dem alıp,
 24 Şılımın şegip turadı.
 25 Serkedey basıp taımğa
 26 Semizin tañdap jıynadı,
 27 Arığın tañdap almadı.
 28 Onıñ bärin artanmen

- 29 Bir atқа қайтып сыйады?
 30 Alpıs üyli Argınnıñ,
 31 Toқsan üyli Tobırdıñ
 32 Aşıққанın toyғızdı,
 33 Batır tuvған Қambardıñ
 34 Tiymedi joққа ziyanı.
 35 Şekesinde Қambardıñ
 36 Bar eken altın tulımı,
 37 Surap alған қудaydan
 38 Älimbay һannıñ қulını,

44

- 1 Eşkimge aza bermedi
 2 Қыздан da ziyat қılıғı.
 3 Av қılıп шığıп jönedi
 4 Üyinde bolmay tınıмı.
 5 Dalada jatқан jayıлып
 6 Buғı kiyik қurıdı.
 7 Ordalı қulan obıғıп
 8 Bir bälege jolıғıп,
 9 Januvarlar jabıғıп,
 10 Köbeyip ketti шıғını.
 11 Тағı da қоymay avladı
 12 Tavдағı kiyik, buғını.
 13 Қarsaғı bar қasında,
 14 Tazısınıñ alғанı
 15 Tүlkiniñ arlan қızılı;
 16 Қulaқтары salınıп,
 17 Jaratқанға jalınıп,
 18 Bir jar tasқа қamalıp
 19 Böriler қорқıp ulıydı.
 20 (Kezdesse tobı Қambarға,
 21 Biri қалмай қurıydı)

- 22 Җазақ емес, сарт емес
 23 Җамбардїñ түби ноғайлы,
 24 Азувсыз аңды тавысып
 25 Җоымadı қырып оңайды.
 26 Җулан менен кийиктиñ
 27 Далада жатқан biri жоқ
 28 Буринғы қызық болмады,
 29 Тұлпарын көлден суарып,
 30 Аралап жүріп келеди,
 31 Ағашы қалыñ тоғайды.
 32 Етпетинен жігіліп,
 33 Ішине шаттыñ тигіліп
 34 Тумсығынан қан аққан
 35 Көреді өлген торайды.
 36 Җадиса деп бул қандай,
 37 Төңірекке қараса,

45

- 1 Җуырғын қысып бутына
 2 Жолбарыс жатып иңранып
 3 Шабувға тәппай орайды,
 4 Оттай көзи қызарып
 5 Иңранған даусы зорайды.
 6 Қаһарға миніп ер Қамбар,
 7 –Қайтесін,–деп,–сен заңғар
 8 Құдайдан мәдет сұрайды.
 9 Жатқандай болды шөккен нар,
 10 Айбаты күшти арыстаныñ
 11 Қасына қайтып жақындар
 12 Қамбар айтты тұлпарға
 13 “Қанатты тувған пырағым,
 14 Аға-ини сен едіñ

- 15 Tar jerde joldas şırağım
 16 Moynıñ altın tayaqtay,
 17 amıstay eki ulađıñ;
 18 Tört ayađıñ azıqtay,
 19 Tönkergen kese tuyadıñ.
 20 Suluvlıđıñ sümbidey,
 21 Jılığa bitpes januvar
 22 Sımbatıñ menen sıyađıñ.
 23 Ajalım jetip osıdan
 24 Ölip ketsem ornım jo
 25 Öziñe mälim bul jağım.
 26 ara aska at altırıp
 27 Osınşı nege orasıñ
 28 Şat bolıp turmay şırağım.
 29 ıyın eken jalđızdı
 30 Jabığıp attı jıladı.
 31 Ajal jetpey jan şıpas
 32 Tävekelge bel baylap
 33 Peşenemdi sınadım”.
 34 (Selebesin suvırıp,

46

- 1 Bos aldırıp ınabın.
 2 ayratın jıyıp er ambar)
 3 Şeriniñ bardı asına,
 4 Bolđay dep asıl muradı.
 5 Sol vaıtta jolbarıs
 6 Tüginıñ bärin jatızdı,
 7 ulağın jimıp jasırdı,
 8 Kerendey aşıp avızın
 9 Arıstan jaman aırdı;
 10 Davısı jerdi köşirip
 11 Nar mayaday baırdı.

- 12 Bürkittey jazıp tırnağın
 13 Tulparğa barıp asıldı;
 14 Җамбар да җайтпай умтılıп
 15 Бар җайратын җақырды;
 16 Җуйрығынан көтеріп,
 17 Айналдırıp basınан,
 18 Жақtırıp јіберіп
 19 Җырык җадам јерден асырды.
 20 Җулаған јардау дүрс етіп,
 21 Ирıldавға әлі жоқ
 22 Deminen түсіп басıldı.
 23 Тоқсан үйлі Tobırdıñ
 24 Җабıl болıp tobası
 25 Saқtadı җудай batırdı.
 26 “Osı ma, –dep,– җайратıñ?”
 27 Tumsıққа tarақ baltamen,
 28 Sonday mıқtı җerini,
 29 Jalғız-aқ urıp җatırdı.
 30 Җalıñnıñ җıқtı ішinen
 31 Er җambar özin üyirip,
 32 Kökbarday қılıп көтеріп,
 33 Jönelip ketip baradı
 34 Jolbarısın öñgerip.
 35 Җуйрығын јerge җubatıp

47

- 1 Aldına mıқtap basadı
 2 Tört ayaғын teñgerip.
 3 Ülkendigi basınıñ
 4 On eki қарıs җazanday.
 5 Mıқtıлығын җeriniñ
 6 Tamaşa kıldı el көrip.
 7 Suvıtıp қoyıp jatқанша,

- 8 ara aska tulpardıñ
9 aņtaruvın jazdı da
10 Bayladı meyiz-jem berip.
11 Ayağına salđanı
12 Oğtığı taza kúderdi,
13 Kórgen jan ayran aladı
14 Tiyegi kúmis şiderdi.
15 Tebingilik júni jođ
16 Terisi bolıp jargáqtay
17 Arıqtap ábden júdedi.
18 abağı arday jabılıp,
19 Erteli-keş sabılıp;
20 Minisi attı avda da.
21 Avıt-avıt şabılıp,
22 Tuyadı tasqa ağılıp,
23 şomılıp terge júzedi;
24 Jatqızıp jalın fuştımın
25 uyrığın tarap súzedi,
26 Altınnan tağıp uyışkan
27 Er ábzelin túzedi.
28 uralaydıñ terisi
29 Tayjaktısın kiyedi;
30 Sadakqa salđan oğtay bop
31 Tulparđa tola minedi.
32 arşığasın kóterip
33 Kóline Nuvdıñ jónedi.
34 [Maldı avılđa kóz salmay]
35 ırındap ótip baradı
36 Suñıarın tutıp betine.

48

- 1 Túsken jolı ambardıñ
2 řubırđan maldıñ izi edi.

- 3 Jağalay kulin baylağan,
 4 Teñizdiñ boyın jaylağan,
 5 Qız Nazımniñ avılıniñ
 6 Üstine tüsti közderi;
 7 Munı körüp Qambardiñ
 8 Joqşılıq kirdi esine
 9 Qımızı bar dep aq üydiñ
 10 Tüsemin barıp nesine.
 11 Qırındap ötip baradı
 12 Suñqarın tutıp betine.
 13 Qara qaska tulparı
 14 Jerdi tarpıp tabanı,
 15 Alşañdap basıp asıqpay,
 16 Avıldıñ şıqtı şetine.
 17 Bulttan şıqqan ayğa uqsap
 18 Tur edi Nazım nurlanıp,
 19 Atlas köylek üstinde
 20 Kök arbağa süyenip,
 21 Şıbıqtay beli buralıp.
 22 Süyretip altın şaşpavın
 23 Ordağa barıp kiredi.
 24 Boz jorğa attay ırğalıp,
 25 Ah urğanda avzınan
 26 Tütini şıgıp suluvdiñ
 27 Jüregi ketti ot janıp.
 28 “Qara attı Qambar karamay
 29 Ne sebepten ketti”, –dep
 30 Aşuvı keldi doldanıp.
 31 “Aqşa betim qarayıp
 32 Qaldı ma?–dep,–apırmay”,
 33 Şar aynasın qolğa alıp .
 34 Suñqarday közi süzilip,

35 Jılamay köñili buzılıp,
 36 Aynağa közin tur salıp.
 37 Ƙarañğı tartıp köñili,
 38 Ƙız Nazımniñ işine
 39 Ƙapalığı sıymadı.
 40 ŞaƘırıp jaƘın jeñgesin

49

1 Ordanı tegis jıynadı,
 2 “Tüs Ƙaytuvğa jetkizbey,
 3 Bir urşıƘtay jibekti
 4 İyirip ber”,–dep Ƙıynadı.
 5 “Ökpeler, –dep,–şunaƘ Ƙar”
 6 Nazımniñ sözün sıyladı.
 7 Şüykesin sozıp şapşañdap,
 8 Bäriniñ bası ƘaƘşañdap,
 9 Buyırğan isin bitirip
 10 AytƘanın eki Ƙılmadı.
 11 Otız Ƙatın oynaƘtap
 12 Örmegin tezdep jügirtti.
 13 Tabanı jerge jarılıp
 14 Ƙulanday saldı dübirdi;
 15 Jürgende iyin tiresip
 16 ToƘtalıp biraz kidirdi.
 17 [Ƙaytatın Ƙambar kezinen]”
 18 “Ƙaldıñdar,– dep, keşigip”
 19 Keyis Ƙılıp Nazım bülindi.
 20 İrgeden Ƙağıp Ƙazığın
 21 Bir uşı kölge ilindi.
 22 Ƙatındar Ƙayttı üyine.
 23 “Razı bol,–dep,–Ƙoş endi.
 24 Balamız jılap, Ƙarnı aşıp,
 25 Uramın dese bayımız

- 26 Aytarmız da jalınıp
 27 Aldıq,–dep,–seniñ tiliñdi”.
 28 Qız Nazım mindi örmekke
 29 İyisin jupar añkıtıp
 30 Aşıqtıq tüsti basına
 31 Süyegin jaman jasıtıp.
 32 Dayarlap qoydı şarağa
 33 Qasına qımız tasıtıp.
 34 Qaytqanda Qambar işsin dep,
 35 Araq penen şaraptı
 36 Sandıqqa salıp saqtadı
 37 Bötelkege aşıtıp.

50

- 1 Teñizden şığıp er Qambar,
 2 Qatarlap artıp keledi
 3 Qaz benen üyrek, tırnanı.
 4 Tulpardıñ jügin bitirip
 5 Toltırıp üstin ırğadı.
 6 Qarşığanıñ kıranı
 7 Qanattı qustı qırğanı.
 8 Şılımıñ tutıp qumarı
 9 Artına moyın burmadı,
 10 Körinedi Nazımniñ
 11 Aldına örmek qurğanı.
 12 Qambar ayttı özine:
 13 “Osığan köñilim bölünip
 14 Umitıp ketsem jurtımdı
 15 Qudaydıñ, –dedi,–urğanı”.
 16 “Mälim boldı batırğa
 17 Aqıl men öner is etip
 18 Qızdırmaq üşin turğanı.
 19 Qısılğan jerde şabadı

- 20 ara aska tulparı,
 21 Narsız otay aıtıp,
 22 ızık pen kolden su ipey
 23 Taladı arap a jutip.
 24 Totamadı kidirip
 25 Öte ıtı arıtıp.
 26 Söylese almay ambara
 27 Taı da aldı armanda
 28 Otıran suluv köz tutup,
 29 Auvı kelip Nazımni
 30 Asav tayday tuvladı,
 31 apalanıp ambardan
 32 Jüregi attı suvınadı ,
 33 ılıın alıp olına
 34 “Adıra al!–dep,–sen örmek”
 35 Altı jerden tuvradı.
 36 Jibekke ketti janı aıp
 37 “Ne boldı ?–dep,– ıraım”
 38 Jegeleri uvladı.

51

- 1 anı aıp betini
 2 Rei umday uvradı.
 3 “Totay tur!–dep,– er jigit”,
 4 Ötip ketken ambara,
 5 akırıp olın buladı.
 6 ara aska tulpardı
 7 Basın tartıp, kidirip,
 8 “Ne deydi? –dep ,– bul maan”,
 9 Javabın ızdı tıdadı.
 10 Sonda Nazım söyleydi:
 11 “ayrılmay ayda barası?
 12 an süyekti ambar –av!

- 13 abağı atıp araptı,
 14 ara atıñnıñ moynında
 15 kpe-bavır, jal bar-av.
 16 Arızıma meniñ ula sal
 17 Aılıñ bolsa, añgar-av.
 18 A tösimniñ üstinde
 19 ol tiymegen mal bar-av.
 20 öldeseñ susın işseyşi,
 21 Bizdiñ üyge tösseyşi,
 22 Jatıp-turıp ketüvge
 23 Kütkendey bizde jay bar-av!
 24 Moynıñdı beri bursayşı .
 25 uşaqtasıp ekevmiz
 26 Köriselik tursayşı,
 27 Artıñda üñgir jar bar-av!”
 28 Sonda ambar söyleydi:
 29 “Ağayımım tavıstı
 30 ara attan bölek malımdı.
 31 “Sırtım bütün, iş tütün”
 32 Bilmeydi eşkim älimdi.
 33 Joldas ıldı udayım
 34 Kedeylik degen zalımdı,
 35 Urlı oldan kelmeydi,
 36 At üstinen soğıs ıp
 37 Jemesem tavıp nanımdı.
 38 Eki ayağım salaqtap,

52

- 1 Aş bõridey jalaqtap,
 2 ıynadı joqtı janımdı.
 3 Uyadan jalđız balamın,
 4 us etin berip bağamın
 5 Üydegi eki käreimdi;

6 Oğan da nazar salamın,
 7 abatıma alamın
 8 Alpıs üyli Argın men
 9 Toğsan üyli Tobırdı
 10 Senimenen oynasam,
 11 Aynalar isim kıyınđa.
 12 Ayıpqa meni buyırma,
 13 Aytamın, Nazım, zarımdı”.
 14 Nazım ayttı ambarđa:
 15 “Büginşe bizge meyman bol!
 16 Är aşan ötip jüresiň
 17 Avıldıň üsti ulı jol.
 18 atarlap salıp tösekti,
 19 asıña jağın jatayın
 20 Taň atđanşa ustap ol.
 21 Alpıs üyli Argınđa
 22 Asıqpasaň bararsıň
 23 ardar emes bizden ol.
 24 Mıň oylı baydıň balasın
 25 İziňe başkan almaymın,
 26 Bekzatım, meniň peylim sol”.
 27 Er ambar sonda söyleydi:
 28 “Öyeriň bolmas, –dep,– Nazım,
 29 atarıña arasaň,
 30 Men emes taňdap tiyeriň:
 31 İzdegeniň asılıđ...
 32 İñirsıtıp baylağan,

53

1 Köşkende toptap aydağan
 2 Mastığı şığar [kız Nazım,
 3 Jılđı menen tüyeniň]
 4 Baylardı şalkar köl ılđan,

5 Kedeydi ula ol ılan,
 6 Jarlıı kuti iyenin,
 7 İt jugirtip us salam
 8 Sırırıp jaman suyegim,
 9 z tenimnin iinde
 10 Aytuvlı erdin biri edim,
 11 Jolbarıs anday azuvlı an,
 12 Tar toayda jolııp,
 13 Oan da taban tiredim.
 14 ayratpen jenip ltirip,
 15 aı erlerdi keltirip
 16 Alladan madet tiledim,
 17 Jokta bolsa jomarttın
 18 İsin tutıp jur edim.
 19 ol ustasıp ız Nazım,
 20 Vada ılsam senimen,
 21 Bir jaman kelip malı kop
 22 Alıp ketse ayırıp
 23 Abıroyım aıllar,
 24 ayımenen basıllar
 25 At basınday juregim.
 26 Sonda Nazım soyleydi:
 27 “Dunye botın azdıın
 28 ayrattı-ay jigit eley me?
 29 Saa ılan bar ma eken,
 30 orgasın uyıp keneyge?
 31 Janı bar kisi onaka
 32 ız aırsa kelmey me?
 33 Basıma salıp uvayım,
 34 Jalındıran udayım,
 35 Jalız attı kedeyge.
 36 Esen tursam sav bolıp

37 Eş uvayım jemeymin,

54

1 On eki bavlı özbekten
 2 Taq otırmın demeymin,
 3 Sayratıp tildi kömeyden
 4 Jağımdı qayrap bezeyin,
 5 Böten tuvğan bala ediñ,
 6 Jurtqa tulğa bolğanday
 7 Sol sebep seni tejeymın;
 8 Aqılıñ bolsa oylap tur,
 9 Endigisin öziñ bil
 10 Asırıp munan ne deyin”.
 11 Qambar menen Nazımniñ
 12 Asılıq bolıp talası,
 13 Hāsiret qoymay aytısıp
 14 Uzadı sözdiñ salası,
 15 Ajıramay tur edi
 16 Ekeviniñ arası,
 17 Äñgimege aynalıp,
 18 Ötip ketti keşigip
 19 Qaytatuğın şaması.
 20 Üyinen şıqtı dalağa
 21 Nazımniñ ülken ağası:
 22 Qarındası qasında,
 23 Oqalı bōrik basında,
 24 Köldeneñdep tur eken
 25 Qambardıñ qaska qarısı.
 26 Körgennen soñ bulardı
 27 Aşuvğa mindi Qabırşaq,
 28 Adamda jaman sol edi
 29 Saqalı uzın aqımaq.
 30 Ayqayın salıp keledi,

- 31 Baqıravıq neme edi,
 32 Äñgi esektey añkıldap.
 33 “Qoraz, Daraz, Alşıoraz,
 34 Qaydasıñ –dedi,–Qarımsaq?
 35 Qorlağanı emes pe
 36 Jalañ ayaq jarlınıñ
 37 Jürgeni bizge jaqındap?”
 38 İnilerine aytadı:
 39 “Aq semserdi qoliña ap

55

1. Mañdayın jarıp, basın şap,
 2. Jerge tüssin moyını,
 3. Keledi kimmen oyını?
 4. Qızğa tañsıq mırzaniñ
 5. Qılışpenen köñilin tap”.
 6. Besev edi belgili
 7. Äzimbaydıñ tentegi,
 8. “Qayda, –dep,–kedey?” jügirdi.
 9. Qolında bir-bir keltegi,
 10. Jın urğanday burkıldap.
 11. Adamnıñ bärin jıynadı,
 12. Tüsip qaldı bir jerge
 13. Basınan teri telpegi.
 14. Altavınıñ işinde
 15. Aqılı köp artıqşa
 16. Alşıoraz edi erkegi,
 17. Ağalarına aytadı:
 18. “Qambardıñ köñilin qaldırma
 19. Qayrattı tuvğan er edi
 20. Bolar dep bir kün keregi”.
 21. “Qarımsaq sonda söyleydi,

22. Bärine ılıp ökpeni:
23. “Aldı-artında ara jo
24. Bul kedey bizden köp pe edi?
25. oraz seniñ jamanıñ
26. Avıldıñ üstin jol ılıp
27. İrgeni janap ötkeni.
28. Ajalına asıgıp,
29. Öz basına jetkeni.
30. abırşaq, Daraz aydasıñ?
31. At üstinen avdarıp,
32. olın baylap ambardıñ
33. Däl k... tep, –dedi.
34. Tuvmay ketkir Alşioraz
35. Közime meniñ körinbe,
36. Tur, joal, avla ket!–dedi.
37. Altı uldıñ işinde,
38. Äkem, şeşem aralap,
39. Ayavlı ösken Nazımdı

56

- 1 Jalız attı kedeyge
- 2 Bermegimiz ep pe edi?”
- 3 Alşioraz ayttı: “Aalar,
- 4 Süyenbe maldıñ köbine,
- 5 Kimdi ırıp tastaysıñ
- 6 Jan körinbey köziñe,
- 7 Kötere almay jürsiñder
- 8 Bergenin kудay öziñe,
- 9 Meniñ de keldi aşuvım
- 10 Senderdiñ aytan sözine,
- 11 Üy jıgılıp alanday
- 12 oynıñnıñ bir ap jeline.
- 13 Eşkimniñ tilin almaysıñ

- 14 Edireñdep bärin de
 15 Pisirip nandı demiñe.
 16 Ekitalay is bolıp
 17 At kulağı teñesse,
 18 Panalarsıñ tıgılıp
 19 Osınıñ barıp şenine;
 20 Älimbay ħannıñ balası
 21 Qarasañ argı tegine,
 22 Qarındasıñ kem bolmas
 23 Batırdıñ tüsse şenine,
 24 Ağayınmen oylasıp,
 25 Nazımjandı qosayıq
 26 Qalasa qıday teñine”.
 27 Daraz ayttı: “Ağalar,
 28 Artık eken bizden de
 29 Alşıorazdıñ aklı;
 30 Ağaş üyli özbegiñ
 31 Süyekti tamır boladı
 32 Qıdaydan soñğı jaqının
 33 Oylağanğa kidirip
 34 Osı eken istiñ maqulı;
 35 Kektı bolıp ketpesin
 36 Noğaylınıñ batırı.
 37 Azuwlımen öşikseñ
 38 Tiygizer ziyan aqırı”.
 39 Bul sözdi esitip tentekter
 40 Tayağın jerge tastadı

57

- 1 Bäriniñ qayıp aşuvı.
 2 Mıyığınan bir külip
 3 Nazımınıñ tarttı taqımdı.
 4 Jönelip Qambar baradı,

- 5 Şaňgıtıp jerdi tuyağı
6 Tulpardıñ şığıp tasırı.
7 Ҙız Nazımға javşı ғıp,
8 Jıyırma jigit jiberdi,
9 Ҙалмақтұñ һanı журтнан;
10 Ҙуырық-жалı түйілген
11 Ҙур айғыр устap jılқıдан,
.....
12 Suvsar börіk basında
13 Üstine kiyip ҡұлpidan.
14 Kereyulı Kelmembet
15 Söyles ҡılıp kidirdi
16 Avıldıñ kelip sırtınan.
17 Ayağın jerge jay basıp,
18 Manavrap közin zorға aşıp,
19 Äzimbay şıқты dalaға
20 Turğanday bolıp uyқıdan.
21 Äzimbay sonда söyleydi,
22 Aşuvı kelip azıraқ.
23 Beti ottay ҡabınıp,
24 Omıravın köterip
25 Nar buvraday şabınıp,
26 Belin buvmay jelbegey
27 Böri işigin jamılıp,
28 Ҙabattap kiygen ҡamzoldı
29 Sıdıra tüyme tağınıp.
30 “Erteli-keş şubırıp
31 Ҙonadı meyman ağılıp,
32 Kedeyler meni көrmese
33 Ҙaladı, –dedi,– saғınıp,
34 Otımnıñ basın bermeydi
35 İzdegen joğı tabılıp,

- 1 Kereyulı Kelmembet
 2 Sender de keldiň sabılıp,
 3 Kiyiz ilmes keşkurın,
 4 Tanımavşı edim eşbiriň,
 5 Җayırlı bolsın saparıň,
 6 Jöniňdi kelgen suraymın,
 7 Jürsiňder, balam, nağılıp?”
 8 Kelmembet sonda söyleydi:
 9 “Bolsın,-dep,-äli, Äzimbay,
 10 Arızımdı sizge aytayın
 11 Köterseň meniň nazımdı:
 12 Savsağı altın suňkarga
 13 İldireyin dep keldim
 14 Köldegi üyrek, җazıñdı;
 15 Altayı kızıl tülkiñe
 16 Җosayın dep oylap em
 17 Җumay jüyrik tazımdı;
 18 Tikbekke aқ üy suraymın
 19 El җonбаған saziñdi.
 20 Buyırıp patşam jiberген,
 21 Җaytalmaymın bul jerden
 22 İzdegen joғım tabılmay.”
 23 Kelmembet tağı söyleydi:
 24 “Asıқpasañ bay-eke
 25 Müyizi uzın boz buka
 26 Payikelin añқıtıp
 27 Pälegiñdi ezedi.
 28 Artına җarap burılıp
 29 Aydayın deseñ süzedi.
 30 İysi jurtқа jayılıp
 31 Pисken añқıp tüynegin,

- 32 olına tkir kezdik ap,
 33 Ortasınan tiledi.
 34 Jemekke rkim ves ıp
 35 Krmey-a sırttan bile di.
 36 anattı ara brkitim,
 37 Asırağan lpeştep
 38 Auvıñdı iledi;
 39 us etinen toyattap
 40 Kevdesine minedi,

59

- 1 Dos adamıñ aygırıp
 2 Duşpanıñ attı kledi.
 3 Osı aytanım bolmasa,
 4 Tuğırğa suñar onbasa,
 5 Noğaylı eliñ bledi.”
 6 Kelmembet tağı syleydi:
 7 “Buğalı salıp moynıña
 8 Juvasıtıp aytamın,
 9 Asavıñdı yretip
 10 Azuvlı arlan brime,
 11 Jegizemin uyrığın
 12 Baqlanıñdı syretip;
 13 Tistetemin tamağın
 14 abırğasın kyretip;
 15 A saptı bolat nayzamen
 16 Şanışızamın tyretip,
 17 Tleyden aşan tlkiñdi
 18 Ustayın uvıp endetip;
 19 Meken etken ırğavılıñnıñ
 20 ızığın krsem dep edim,
 21 Şeñgeldetip moynınan
 22 Laşın usa jndetip.”

23 Kelmembet tağı söyledi:
 24 “Sen surasañ Äzimbay
 25 Aytayın kelgen jönimdi,
 26 Arada jürgen jeñgemin
 27 Kiyemin kımbat tonıñdı,
 28 Märt kisiniñ belgisi
 29 Bitirseñ tezdep sonımdı;
 30 Eşkim sağan tiye almas
 31 Ustasañ meniñ qolımdı;
 32 Javşı kıp patşam jiberdi
 33 Jeti atası orındı;

60

1 Alatavday aybatı
 2 Rüstem- Dastan forımdı:
 3 Eregesseñ onımen
 4 Qurtadı äbden sorıñdı;
 5 Sävleti men dävleti
 6 Qup özine qonımdı;
 7 Bügin sağan meymanmın
 8 Tañdap soy semiz qoyıñdı;
 9 Quda tüsip, quyırık jep
 10 Qılamız kızık oyındı;
 11 Noğaylıñdı şaqırma,
 12 Özime ber toyıñdı;
 13 Bir üyiñdi bosatıp
 14 Saldırıp tösek, at usta,
 15 Tırnaday sozıp moyıñdı”.
 16 Otavdan şığıp dalğa
 17 Alşioraz sonda söyleydi:
 18 “Jürsiñder qaydan adasıp
 19 Qalmaqtıñ qaska bekteri?
 20 Eki iyiniñnen dem alıp

21 Ekpiniň attı bilindi,
 22 araman dävdiň erleri,
 23 Aytar sözdi ınlavı
 24 Sen ekensiň zeriger,
 25 Kelmembet dep estuvı-ek
 26 İniňniň osı körgeni.
 27 Biy-eke sizde bar eken
 28 Buringiniň örnegi,
 29 “Jaqsı adamda jattıq joq”,
 30 Jasiň ülken aasıň
 31 Köriselik kel beri!”
 32 Kelmembet sonda söyleydi:
 33 “Er ekensiň Alıoraz
 34 Bala jolbarıs pişindi;
 35 Jür ekensiň selteñdep
 36 ayratıñ kısıp işiñdi;
 37 Kezdestirdi udayım
 38 İzdenip ıkkan kisimdi;
 39 Eregesseñ menimen
 40 Körsetermin küşimdi;

61

1 Aılıñ bolsa, jarınım,
 2 Jiberme arға isimdi;
 3 adirime jeter eñ
 4 Tanımaysıñ tüsimdi.”
 5 Sol sözdi aytıp Kelmembet:
 6 “Körisseñ kel!- dep,- ırağım”.
 7 Eñkeyip olıñ usındı.
 8 Jağadan ustap Alıoraz
 9 Taliya tartıp tabanın,
 10 At üstinen julıp ap,
 11 Avdarıp jerge tüsirdi.

- 12 Javşığa kelgen batırdıñ
 13 Zäresin jaman uşırdı.
 14 Kelmembettiñ üstinde
 15 Jigiti saldı urıstı;
 16 Tarta soqtı [soyılın]
 17 Bere almay köpke turıstı;
 18 Köterilip tabanı
 19 Atınıñ moynın buradı,
 20 [Kelmembettiñ köp nöker,
 21 “Soqtığa körme bizge!”- dep
 22 Alşiorazdan savğa suradı
 23 Alşioraz atıp miltıqtı,
 24 Siltedi ötkir qılıştı]
 25 Töbege oynap şığıstı;
 26 Ғатın-bala soñına
 27 Ғарғaday түsip şувıldап
 28 Birevin қоymay қırıstı;
 29 Бәри de қайттı үйине
 30 Оñда деп қудай bul isti.
 31 Қайтıp kelip қасına
 32 Kelmembettiñ Alşioraz
 33 Қулағın otap қuntıyттı.
 34 Ötkir қара kezdikpen
 35 Murnın kesip şuntuyттı.
 36 Қılıқтай moynın қувartıp,

62

- 1 Tokpaқтай basın simpiyттı.
 2 Қoyanday közin badırayтıp
 3 Бүйреktey betin bultıyттı.
 4 Тöskeyden қаşқан borsıқтın
 5 İnindey қılıп үñreyтıp,
 6 Tanavın eki таñқıyттı.

7 Alşıoraz sonda söyleydi:
 8 “Jür ediñ mas bol Kelmembet
 9 Җудaydın bergen bağına,
 10 Basıñnan ҡulaқ sadaға
 11 Bolasıñ adam tağı da.
 12 İşbese tamaқ öler dep
 13 Җılmadıм ziyan jağıña;
 14 Kesilgen jeriñ jaylasar
 15 Şükir et ҡалған janıña;
 16 Biz talasıp barmayмыз
 17 Җız, kelinşek, boyjetken,
 18 Nekelep алған jarına.
 19 Җазак pen ҡалмақ ҡатısıп
 20 Җуда болған бар ма eken,
 21 Burıngıdan soñğıға?
 22 Duğay sälem degeysiñ,
 23 Җaraman дәvdey һanıña”.
 24 Kelmembet sonda söyledi;
 25 “Җол-ayaғım болмаса
 26 Җоymadıñ aman jerimdi;
 27 Soғımға soyған ögizdey
 28 Алғанıñ jaқsı terimdi;
 29 Äbden жүziқaramın,
 30 Җандаy dep elge baramın?
 31 Kevilјirim kesilip
 32 Mañdaydan mıyım körindi;
 33 Tumsıғımnan ayrılıп
 34 Esil murnım бүlindi;
 35 Dalаға şıқsam јılayмын
 36 Җудaydan surap ölimdi;
 37 Јolımen kelgen ҡaytsın dep
 38 Oymadıñ eki közimdi;

39 ulağım ırsın, ırzamn

40 Jiberseñ tiri zimdi.

63

1 araman dvge tapsırđan,

2 aldırmay birin, ırağım,

3 Aman barsam it-ıstan,

4 Jetizermin sziñdi”.

5 Kelmembet Alıorazđa kp sz aytıp,

6 “Krgeñse aman bol!”- dep ketti ayıtp,

7 Aldına [araman anniñ] bardı jetip

8 omılıp tula boyı anđa batıp.

9 araman munı krip ayran aldı,

10 oşınıp et jregi esin tandı;

11 “lineden Kelmembettiñ sz sura!” dep,

12 Otırđan bir vzirge aıl saldı;

13 “Tbiñe ap noğaylı jetermin”,-dep

14 [araman] aşuvlanıp apa boldı.

15 “[Jıyılısın tez, keşikpey barlıq alıq!

16 Dep jiberdi apınşını oñdı soldı]”

17 Jolbarıstay mñranıp

18 araman ıldı aharın,

19 Aydaharday ıskırıp

20 Betine jaydı zaharın,

21 Bir jasavıl jiberip

22 Jıynadı tegis aharın.

23 Bes mñ aldı adamnan,

24 Noğaylığa barmaqqa,

25 Jigittiñ (tzep) atarın,

26 Dayar boldı jrmekke

27 udaydan surap saporın,

28 araman ıqtı aladan

64

- 1 Kerneyleri bağıldap,
- 2 Bayraqtay tuvlar (kötergen)
- 3 Altınnan alkan (jarıldap)
- 4 Sıbızgı sırnay aıldap,
- 5 Mingenderi dl bedev
- 6 Keledi bekter dabıldap
- 7 Avdarısıp oynaydı
- 8 Buvırınday taımdap,
- 9 anısadı maı ıp
- 10 A nayzası satırlap;
- 11 Krinedi alıstan
- 12 Juldızday uı jaltıldap;
- 13 Bir kn tıp aradan
- 14 zimbaydı avlını
- 15 stine keldi jaındap.
- 16 Biye bavı algınga
- 17 ondırdı pata osındı,
- 18 skerdi krip sırtınan
- 19 zimbay jaman oındı.
- 20 aırıp alıp aldına
- 21 Alıorazga keyidi:
- 22 “Aytıp edim jgermek
- 23 ıldı dep beker osıdı;
- 24 arındası ekevi
- 25 ambardı er dep matavı e,
- 26 Tabası aydan desidi?”
- 27 “Aırın uday oda!” –dep
- 28 Bul szdi aytıp zimbay
- 29 Kzini jası josıldı;
- 30 araman dvdi bekteri
- 31 Aldına orap jıyıldı

32 Öz dinimen olar da
 33 Җудайына сыйындı.
 34 Патшаға қızın бермесе,

65

1 Җылалык деп кеңести
 2 Äзимбайға қыындı.
 3 Bel bayladı бәри де
 4 Алшоразбен javласıp
 5 Ötkizбекке beyildi.
 6 Җараман aytты bul sözdi:
 7 “Noғaylınyñ қayраты
 8 Mağan salsañ tiyedi.
 9 Қырық jigitke bas bolıp
 10 Алшоразға jolık!” –dep
 11 Kelmembet erdi buyırdı.
 12 Патшадан pärmen bolған соñ
 13 Kelmembet mindi atına,
 14 Bitev soyıp аққудыñ
 15 Terisin kiydi basına,
 16 Jönelip ketip baradı
 17 Қырық jigit ertip қасına.
 18 Äзимбайдыñ avlıна
 19 Jetip bardı sol vaқытта
 20 Moynın burmay artına.
 21 Kelmembet sonда söyleydi:
 22 “Üyiñde bolsañ Äzimбай
 23 Javap ber bizge jolıgıp,
 24 Җараман қонды қасыña
 25 Oljaға қалдыñ molıgıp,
 26 Küni-tüni tınıш joқ
 27 Җаршадым äbden zorıgıp,

28 Ortada özim jürmesem,
 29 Qazaq pen qalmaq urısıp
 30 Qırılar dedim obıgıp.
 31 Aşuvı jaman Alşıoraz
 32 Eregisseñ menimen
 33 Talan kılıp şalıñdı

66

1 Şavıp alıp malıñdı,
 2 Asıqpasañ kaytarımın
 3 Qatınıñdı şorı gıp”
 4 Sol vaqıtta Äzimbay
 5 Türegeldi ornınan,
 6 Kökiregi kürildep,
 7 Köziniñ aldı iriñdep,
 8 Qayrat berdi özine
 9 “Kötere kör pirim”—dep,
 10 Üş sürinip jıgıldı
 11 Är buvını dirildep,
 12 Eki qolın quvsırıp
 13 Esikten şıqtı dalağa,
 14 İzdegeniñ mal bolsa
 15 Patşadan barım sadağa.
 16 Qoliñnan kelse järdem et
 17 Qartayğan mendey ağaña.
 18 “Jaqsınıñ kegi, Kelmembet,
 19 Jibek oramal, kepkenşe
 20 Jamanniñ kegi är jerde
 21 Bası jerge jetkenşe”.
 22 Tiymesin qoliñ jağama.
 23 Oñaşa üyge tüse tur,
 24 Şöldeseñ susın işe tur,
 25 Sağan javap bereyin

- 26 Oylasıp qatın, balğa”,
 27 Atın ustap tüsirip
 28 Sıyladı kütip qalmaqtı,
 29 Eregisip bolmaydı
 30 Äsker jatır salmaqıtı,
 31 Ağayının şaqırıp
 32 Jıynadı tegis jan-jaqtı.
 33 Alşıoraz da aybattı
 34 Er edi aşkan ardaqtı,
 35 Kelmembettiñ aldına
 36 Qızmet qılıp barmaptı.
 37 “Buyırğan alar birevi

67

- 1 Qarağa da hañğa da
 2 Beriñder — dep — Nazımdı”
 3 Äzimbay jılap zarlaptı.
 4 Ağayını jıyılıp
 5 Alşıorazben keñesti:
 6 “Bereyik, — deydi,—Nazımdı
 7 patşağa qılmay egesti,
 8 Qalmaqpenen öşikseñ
 9 At qulağı teñesti,
 10 Kelmembettey batırđıñ
 11 Qulağın kesip quntıyıp
 12 İs qılıp ediñ öreski”.
 13 [Alşıoraz ayttı: Qambarğa]
 14 “Toğız biye tartuv qıp
 15 Aldına alıp barayıq,
 16 Qambar tiri turğanda
 17 Eşkim bizdi jemes-ti,
 18 Jay aytpasaq jalınıp
 19 Süyegi asıl aq bolat

20 Özdiginen kelmes-ti".
 21 Äzimbay sonda söyleydi:
 22 "Jaña taptıñ ağıldı
 23 İrzamın sağan qalayıq,
 24 Qol quvsırıp, qoy soyıp
 25 Qalmaqtı kütip alayıq;
 26 Kelmembetti özine
 27 İqtiyardı salayıq;
 28 Eregesip hanmenen
 29 Uyalıp jurttan qalmayıq;
 30 Ne dese de maqul dep
 31 Avızına qarayıq;
 32 Basıñdı buzba ağıayın
 33 Aldına tegis barayıq".
 34 Qızmet şegip jügirdi
 35 Kelmembet erdiñ jolında,
 36 Neşe türli dastarqan
 37 Boz balanıñ qolında.

68

1 Ziyapatın asırıp
 2 Äzimbay turdı oñında,
 3 Aydağan qoyday toptanıp
 4 Şubırğan adam soñında;
 5 Eki jorğa dayarlap
 6 Kelmembettiñ üstine
 7 Jağası altın [şegilgen]
 8 Kiygizdi qamqa tonın da.
 9 Kelmembet ayttı: "Äzimbay
 10 Arızımdı jaqsı tuñdadiñ,
 11 Bul saparda burıñğı
 12 Ädettiñdi qılmadiñ,
 13 Qadirime bek jetip

- 14 Ҳасyetpen сыйладиӊ,
 15 Авıldıӊ üstin шаӊдатıp
 16 Adamdı munda jıynadıӊ;
 17 Тағı da қудay urdı dep
 18 Қалмады қорқıp imanım;
 19 Қанша kinäm assa da
 20 Ölimge meni қıymadıӊ;
 21 Көрinedi көзіme
 22 Ottan da ыстық дıydarıӊ;
 23 Ақılına täntimin ,
 24 Nazımdı berip patшаға
 25 Artıқша boldı қılғanıӊ”.
 26 Äzimbay ayttı: “ Kelmembet,
 27 Ағayınım jıyılıp
 28 Ақılımdı taladı,
 29 Alşıorazdı aynıtıp
 30 Ärtүrlі jolға saladı,
 31 Қartaysam da қayratpen
 32 Көндirdim қатın, balanı.
 33 Қатарım dep özimniӊ
 34 Nazımjan һandı қалadı,
 35 Қızға javşı көp eken,
 36 Тағdırда jazған aladı.
 37 Қaraman күyev, biz ata

69

- 1 Қaytpasın erdiӊ talabı.
 2 Jurt iyesi patшanıӊ
 3 Bolmasın қur қadamı.
 4 San jılқını aralap
 5 Semizin tadaӊp soyayın,
 6 Sabaға қımız аşıтıp,
 7 Dayarlap бәрin қoyayın

- 8 Tilese neni tamağı.
 9 ırık kün uday toyım bar,
 10 rtürli kıızı oyun bar.
 11 Tamaşaağı jıyılısın
 12 Altı alaştıñ adamdı”.
 13 oş aytısıp barşaağı
 14 Kelmembet ayttı uvanıp,
 15 Ötken kündi umıtıp,
 16 Jılağan öñil jubanıp
 17 “Sälem de, —dep, — patşaağı”
 18 Äzimbay aldı şıgarıp,
 19 ırık jıgıt josıp jönedi
 20 İlgeri —keyin şubalıp.
 21 Aldına barıp Kelmembet
 22 Şatırdıñ tüsti tübine
 23 Ottay beti ızarıp,
 24 Sälem berdi patşaağı
 25 Tömen arap muñayıp.
 26 araman ayttı: “ Kelmembet,
 27 ız Nazımnan ne habar,
 28 ayttıñ ba? —dedi, — til alıp”.
 29 Kelmembet ayttı: “Padişam,
 30 Noğaylınıñ ızbadım
 31 Taytuyaq jambı, pulına,
 32 Izğarıma şıdamay
 33 Jıyılıp şıqtı ırıma,
 34 Bäre de orkıp jür eken
 35 Köñlime salğan dağına;
 36 Ziyandastı köşirip
 37 Tastağan jolğa bastay bop,
 38 Tüstim äbden sınıma,

- 1 Köp keyidi Äzimbay
- 2 Alşioraz degen ulına,
- 3 Sizge berdi Nazımdı
- 4 Җулағымниң җунına,
- 5 Јилқи iyesi Җараман
- 6 Irza bol mendey җулиña.
- 7 Süytip sizden suraymın
- 8 Marҳamat etseñ mınıma”.
- 9 Җараман сонда söyledi:
- 10 “Süyinşi deseñ Kelmembet
- 11 Köñiliñdi seniñ tabayın;
- 12 Ölgeniñşe öziñdi
- 13 Тәрбиyelep бағайın;
- 14 Аyağıña јигіліp
- 15 Duşpanıñ bolsın ағайın;
- 16 Eregisken kisiñniñ
- 17 Süyegin mayday jaғayın
- 18 Etin itke jegizip
- 19 Јüregin örtep jaғayın;
- 20 Betiñe birev җараса
- 21 Kürzimen urıp sabayın;
- 22 Төtesinen siñirip
- 23 Җазықтай jerge җағайın;
- 24 Җудay berse Nazımdı
- 25 Җалаға alıp барайın;
- 26 Җоңdırайın оñaşa
- 27 Altınнан salıp sarayın;
- 28 Süyinşige Kelmembet
- 29 Är вақıt ҳалиñe
- 30 Җабардар болıp җарайın
- 31 Dünye tappay қисılсаñ

- 32 Җазынамды сарып җып,
 33 Күниңе җыын жарайын”.
 34 Җараман җараттанды көңили тасып,

71

- 1 Җош болып вақити һадден асып,
 2 Äскерге топ аттырып, керней қойды,
 3 “Алам,— деп,— Назым җызды болса нәсип”.
 4 “Җудая не җараны көрсеттиң?”— деп.
 5 Äзimbay җапаланды җагы басып;
 6 “Аздықтың җасирети осы екен”, —деп
 7 Аyrıлып ақылман җалды сасып.
 8 Җалмақтың зорлығына шыдай алмай
 9 Сүеги җабırқады җаман җасып.
 10 Җиберди тартув җылып тоғыз адам
 11 “Җамбарға җаытыңдар, —деп,— амандасып”.
 12 “Санавлы җырық күн удай тоым бар”, — деп.
 13 Bildirdi және һалыққа һабар җасып.
 14 Äзimbay айтты җақсылап,
 15 Er Җамбарға сәлемди:
 16 “Түбимиз бирге туысты
 17 Ағайын киси үсте ме?
 18 Җалайша бизбен суысты?
 19 Керейулы Келмембет
 20 Пәленің җолын җувысты,
 21 Көптигине сүйеніп
 22 Җалмақтар белін буысты,
 23 Бүркіттей җазып җеңгелін
 24 Салмаққа даяр соғысты,
 25 Җаратимыз аспайды
 26 Җылайық десек урысты,
 27 Сүегин сұлтан җорлай ма,

- 28 Oylasın batır bul isti
 29 Javiñ jaman seniñ-ay
 30 Tastasın başka jumıstı”.
 31 Toqsan üyli Tobır men
 32 Alpıs üyli Argını
 33 Aşıqkanda jesin dep

72

- 1 Қорjingа salıp jiberdi
 2 At basınday altın men
 3 Қой basınday күmisti.
 4 Ordasınıñ sırtında
 5 Отыр еді ер Қамбар
 6 Салдырып төсек palastan,
 7 Қарсыласқан дүшпанға
 8 Қайраты асқан алаштан,
 9 Қараман һанды bilmeydi
 10 Қыз Nazımға talасқан.
 11 Arıstanniñ közi köredi,
 12 Bir top adam keledi
 13 Төңірекке қарасқан;
 14 Jan-jaғına alaңdap
 15 Kisige usap adасқан,
 16 Attarı болып кара тер
 17 Uşıradı Қамбарға
 18 Жақындағанда namazşam.
 19 Қамбар айтты: “jaқсылар;
 20 Ашылсын жүрген jолыңыз!
 21 Асығып қайда барасыñ?
 22 Avılға meyman болыңыз;
 23 Қус етин jeñиз қақтаған
 24 Қазымыз жоқ сақтаған,
 25 Бәріñиз attan түсіñиз,

26 “Jarlılıgın jasırğan
 27 Bayımas”,—degen burıngı,
 28 Aspandağı bultқа
 29 Jetpeydi sozsaқ қолımız,
 30 Joқsılıqtıñ jöninen
 31 Қuralaydıñ terisi
 32 Aқ şolaқ kiygen tonımız,
 33 “Bar maқtansa tabılar”,
 34 Dünye boқtıñ қорımız.
 35 Ölimge özin aydaған,
 36 Eñbekke belin baylaған
 37 Қас kedeydiñ zorımız,
 38 Soyatuğın қойım joқ
 39 Ayıpқа meni buyırma,

73

1 Aғalar қıyın sonımız”.
 2 Jädiger ayttı Қambarға:
 3 “Alatavday aybatıñ
 4 Er ekensiñ aytuvlı;
 5 Ataña usap aynımay
 6 Қувıpsıñ jastan saltıñdı;
 7 Arızımdı sizge bildirip,
 8 Oylanıp turmın қaytuвdı,
 9 Қарқын suв kelip қaptadı
 10 Ondağı jatқан һалқıñdı;
 11 Kinäimiz bolsa ötsin dep,
 12 Äzimbay berip jiberdi
 13 Қoy basınday күmis pen
 14 At basınday altındı;
 15 Balamız edi көrmegen,
 16 Alıңdar dep köldeneñ
 17 Jılқıдан jäne aydattı

18 Toğız biye tartuvdı.
 19 Jädiger tağı söyleydi:
 20 “Oyda joq jerde ot şıgıp
 21 Qonısımız tarıldı;
 22 Qızuvına şıdamay
 23 Jüregimiz jarıldı,
 24 Örtöp ketip baradı
 25 Özenniñ boyı qalıñdı,
 26 Şarpuvı jurıqqa tiyedi
 27 Öşirmeseñ jalındı;
 28 Hın süyekti, Qambarjan,
 29 Aytamın sizge zarımdı;
 30 Düşpanga körset bir qayrat
 31 Bildirip elde barıñdı.
 32 Ökinişi köp bolıp,
 33 Ötken is kelmes ornına
 34 Erterek bildir arıñdı,
 35 Jerdiñ jüzin sel aldı
 36 Bögetti qaydan salasıñ,
 37 Ağısı jaman teñizdiñ,
 38 Toqtatıp qaytıp alasıñ,

74

1 Qayrattı tuvğan er ediñ
 2 Buğan bir ayla tabasıñ,
 3 Öz teñiñniñ işinde
 4 Aqılıñ aşkan danasıñ,
 5 Jubatasıñ jılasa
 6 Noğaylıniñ balasın.
 7 Atıña batır erte min
 8 Armanda bolıp qalasıñ;
 9 Javap berseñ qaytamın,

- 10 Ağayındı jıynap ap,
 11 Nazım kızdıñ äkesi
 12 Äzimbayğa aytamın,
 13 Ҙay şamada barasıñ?”
 14 Ҙambar ayttı: “Jädiger,
 15 Ҙılmañız köp uvayım,
 16 Äveli alla, ekinşi
 17 Jurt üşin beldi buvayın,
 18 Örtiñdi jaңan öşirip,
 19 Asırıp Ҙırdan Ҙuvayın,
 20 Ҙalkıñız Ҙapa bolmasın,
 21 Esen barsa jolbarısıñ
 22 Endiremin duşpandı
 23 Mädet berse Ҙudayım;
 24 Äzimbaydıñ aқımaқ
 25 Altı itine öкpelep,
 26 Jamanniñ isin Ҙılmayın,
 27 Epsiz Ҙılған urlıққа
 28 Tiri bop Ҙaytıp şıdayın;
 29 İybalı jası, imandı
 30 Aқsaқaldı käriya
 31 Aғalarға sälem de
 32 Ҙara Ҙaşқа tulparға
 33 Juldızdıñ minip oñınan
 34 Sättı küni şıgayın”.
 35 Jädiger ayttı Ҙambarға:
 36 “Ҙaysar tuvған neme eken
 37 Ҙaraman patşa Ҙasardı,
 38 Şatırın tigip şañdatıp
 39 Ҙorқıttı bizdey naşardı,

1 Ketpekke ayla tappadık
 2 Oylanıp edik kaçardı;
 3 Aralas konıp avılğa
 4 Jaqındap javlar jasandı,
 5 Sırımızdı bildirsek
 6 Nogaylını şappaqqa
 7 Qalmaqtar işti qasandı.
 8 Jayqalıp ösip jasınan
 9 Äzimbaydıñ bir kıızı
 10 Nazım suluv atandı;
 11 Aram kıılıp ketpesin,
 12 Zänginiñqolı jetpesin
 13 Ayaqqa altın kuyulı,
 14 Küşik it işip aseldi”.
 15 Qambar ayttı: “Jadiger
 16 [azıp tuvğan anadan
 17 Jolda jürer adaşkan]
 18 Köleñke jerge tüspeydi
 19 Japıraksız ağaştan;”
 20 Kedey de bolsam köp edi
 21 Qasıma qoñsı janaşkan;
 22 Barmaqqa kıldım vağade
 23 Artıma nazar salmasthan,
 24 Qubılağoy ata-anamdı
 25 Kim bağadı özimdey?
 26 Tüzge şıksam üyim joq
 27 Bendege kıyın jalğızdıq
 28 Bir qudayğa jaraşkan;
 29 El işinde kem boldım
 30 Jal menen kıyırık qanattan;
 31 Buringınıñ naqılı—
 32 “Nur javar degen talaptan”;

33 Vağadağa opa kıp
34 Besinşi kün jetemin

76

1 Tiri kıp kıyosa jaratқан!”
2 Ҳош аytıp javap berdi Қамбар мırза,
3 Јädiger қayтıp ketti bolıp ırза;
4 Қалмақтїñ әskerinen jasırınıp,
5 Jol жүrip түnimenen keldi munda.
6 Avzında Јädigerdiñ көptiñ көzi,
7 Barşaға javap berdi jalғыз özi;
8 Ҳalayıқ қулақ салıp қup тїñdadı
9 Қамбардиñ қандаy түрli bar деп sözi.
10 Јädiger: —Bardım— dedi Kambar bekke,
11 Sälemin түsindirip аyttı көpke;
12 “Қабırшақ Қарımsақ pen Қораз, Daraz
13 Jür eken törtевine қılıp öкpe,
14 “Jolıñda һan balası көpir bolsa
15 Üstinen kem tutınıp basıp ötpe”
16 Alşıorаз ағayınmen ақıldасıp
17 Söylesti гоy барlıғı шıғıp शेkte.
18 Üy tikti, otın jıyıp, bastandırıp
19 Soymаққа talap etti maldı қırıp.
20 Öziniñ шatırında bekterimen
21 Mäjilis otır edi patша қurıp.
22 —”Ey шаһım, sizge аytatın arızım bar”,— деп,
23 Kelmembet söz söyledi қuldıқ urıp.
24 “Noғaydiñ Қамбар degen batırı bar,
25 Mereke aldıñızda болmay turıp...”
26 “Қамбарdı жүрген bolsañ burın tanıp,

77

1 Ҳабар бер атқа минip öziñ барıp;

2 Köreyin qanday türli batır eken
 3 Aldıma keşiktirmey kelgin alıp,
 4 Toqtatsa qarılıq kıp ämirimdi
 5 Jabırıqan jalañ ayak jolğa salıp”.
 6 Kelmembet urıp minip jorgasına,
 7 Jöneldi Noğaylınıñ jolbarısına,
 8 Qañbaqtay jel avdarğan döngelenip
 9 Qambardıñ bardı jetip ordasına.
 10 Er Qambar Kelmembetti kördi qarap,
 11 Tur edi qara atınıñ jalın tarap
 12 Qurıstı tula boyı qayrattanıp
 13 Mısalı mas bolğanday işip araq,
 14 Adam dep munıñ özi qanday türli
 15 Azıraq söylesüvge kıldı talap.
 16 Kelmembet ayttı davıstap:
 17 “Amansıñ ba Qambarjan?
 18 Alıp kel dep aldıma
 19 Jiberip edi Qaraman,
 20 Äzimbaydıñ avılında
 21 Meyman bolıp jatırmız,
 22 Köp künder ötti aradan,
 23 Näsip aydap bul jaqqa
 24 Şıgıp edik qaladan,
 25 Paşanıñ meyri qanbadı
 26 Söylesip qatın baladan,
 27 Ängimege aylanbay
 28 At üstinen ayttağı
 29 Qayt dep edi daladan”.
 30 Bul sözdi esitip Qambardıñ
 31 Qayratı suvday tasadı
 32 Jolbarıstay iñranıp.

- 1 Şıbıqtay beli buralıp
- 2 aharmen jerdi basadı,
- 3 Bri nergen ılaqtay,
- 4 Kelmembet orkıp sasadı;
- 5 “Şapşañ kel —dep,— şıraım”
- 6 Keyin arap aşadı.
- 7 Taı da ustap alar dep
- 8 Dneletip jorasın
- 9 Bavırlap amşı basadı,
- 10 aramannıñ aldına
- 11 aytıp barıp Kelmembet
- 12 Keldim dep barıp ambara
- 13 Keledi dep keşikpey,
- 14 tirik szdi bsedı.
- 15 Şabıtı attı brkittey
- 16 Şañıldap davsın şıarıp,
- 17 Patşa sonda syledi:
- 18 “ziñmenen osılıp
- 19 ambar nege kelmedi,
- 20 arsılasıp menimen
- 21 Noaylı da el me edi?
- 22 Aldıña salıp aydamay,
- 23 Eki olın baylamay,
- 24 Ketkeniñ tastap jn be edi?
- 25 Buyrııma bul knde
- 26 ay musulman knbeydi?
- 27 Jalız attı kedeydiñ
- 28 Jarasar ma eken jeñgeni?
- 29 Baran isin bitirmey,
- 30 Kelgenşe aytıp atınday,
- 31 Jigittiñ jası lgeni”.

- 32 attı uyalıp ısılıp,
 33 Kp javapa tutulup
 34 Kelmembet batır terledi.
 35 Kelmembet ayttı: “A, patam
 36 Kp ılıp edim zorlıtı
 37 Jetim menen jesirge,
 38 ayratım jetip tbime

79

- 1 Alıorazdın orlıı
 2 Uıradım kesirge,
 3 Tedesvge kisimen
 4 Turadı ıpay esimde.
 5 Jayımdı aytıp jalınıp,
 6 Almaan ekem bitimdi.
 7 Ar jaı u kn, ber jaı
 8 Vaada ıldı menimen
 9 Keledi ambar besinde”.
 10 Kelmembet ketip ambardın
 11 ayıa ii toladı,
 12 Jalgızdı tsip oyına
 13 nı gldey soladı,
 14 Badana kzdi berik savıt
 15 Basa stine kiyedi,
 16 Jav jaraın asınıp
 17 Jrmekke dayar boladı,
 18 urama bolat duvlıa
 19 ekesine oyadı.
 20 Ordasında otırıp
 21 arapa bden toyadı;
 22 vmin dep ol jayıp,
 23 Bir udaya tapsırıp,
 24 Jurtınan javap suradı,

- 25 Hoş aytısıp Qambarğa
 26 Toqsan üyli Tobir men
 27 Alpıs üyli argını
 28 Amandasıp jıladı;
 29 Arıstan aman kelgen dep
 30 Bäreni de duğa kıladı.
 31 Bastırıp qattı qadamın
 32 Qara qaska tulpardı
 33 Qaharlanıp uradı;
 34 Qustay uşıp aşuvmen
 35 Tezde jetip baradı,
 36 Äzimbayğa qayırlımay
 37 Şatırına patşanıñ
 38 Atınıñ moynın buradı.

80

- 1 Üzengisin şirenip,
 2 Aq nayzasın süyenip,
 3 Tumsıgın tıgıp tulpardıñ
 4 Esiginde turadı.
 5 Sol vaqıtta bolğanda,
 6 Kereyulı Kelmembet
 7 Jüregi turmay ornında,
 8 Dalağa işten şıgadı;
 9 Közi tüsip Qambarğa
 10 “Aytayın —dep—patşağa”
 11 Şeginip keyin buğadı.
 12 Tizginin tartıp qañtarıp
 13 Qambar bek tüsti atınan
 14 Kirip keldi şatırğa
 15 Kelmembettiñ artınan.
 16 “Joğarı şıq” —dep, Qaraman
 17 Orın berdi qasınan.

18 Eregisken duşpannan
 19 Abroy alğan jasınan;
 20 Almas taya belinde
 21 Öñi suvıq batırdıñ,
 22 Öziniñ qorıqtı basınan;
 23 Sırtağı turğan kisige
 24 Sayasat kılıp söyledi
 25 Bildirmey sırın şoşığan.
 26 Patşa ayttı Qambarğa:
 27 “Öltireyin dep edim
 28 Keşikseñ kelmey osıdan”.
 29 Qambar ayttı: “Padişam,
 30 Atpenen tasıp avılımdı
 31 Qondırıp edim köşirip,
 32 Pälen jerden ot qaşıp
 33 Söndirdim onı öşirip,
 34 Kedeyliktiñ jöninen,
 35 Şığa almadım dalağa,
 36 Qanatım eki kesilip;
 37 Qara qaska tulparda

81

1 Küni-tüni tınım joq
 2 Tebingisi sartıldap
 3 Terisi qaldı tesilip,
 4 Orınsız tasqa şabilip
 5 Qılış qaldı ketilip,
 6 Zorlıqpen qattı qayrap em.
 7 Suñqardıñ ilgen qazına
 8 Bir qara qus talasıp
 9 Jatır eken öşigip,
 10 Ajratıp ekevin
 11 Onan beri jürip em,

- 12 Җумай тазы бир җувды
 13 Алған екен бейнетпен
 14 Bir төбет it аҗқасып
 15 Җылытты зорлық еsirip.
 16 Аҗратып соларды
 17 Jолымнан җалдым кеҗигип.
 18 Җатыр тигип җаңдатып
 19 Zорлығыңды аңдатып,
 20 Noғайлының сазында,
 21 Siz de отырыз җешинип.
 22 Äzimбайды жүдетип
 23 Sansыз җолды түнетип
 24 Jerimнің җөбин җаҗырдың
 25 Berekesin кетирип,
 26 Kүевмин деп Nazымға,
 27 Җынтақтап сен мамықты,
 28 Ayılıңды җымaysың
 29 Ayaғыңды көsilip.
 30 Siz benen biz җавласып,
 31 Jamанның isin җылмайық,
 32 Җалаña җайт Җараман,
 33 Kүнәмди менің кеҗирip”.
 34 Җараман сонда сөyleydi:
 35 “Җибergen urıp җавшымды,
 36 Alşıoraz җаман basынды,
 37 Elşıge бейнет бар ма edi?
 38 Orыnsыз маған asылды.
 39 Bekterime күyinip

82

- 1 Җайғы jep җаным ашынды.
 2 Älin бilmey noғайлы
 3 Keltirdi җатты ашувды,

4 Alamın dep ant aytıp,
 5 Nazımğa tiktim qasımdı,
 6 Küyevi kızdıñ patşa dep
 7 Dabısım jurtkqa şaşıldı.
 8 Besti ayğırday kisinep
 9 Ajırayıp qaraysıñ
 10 Jalğızıñnan jabıskır
 11 Urısuvğa qalaysıñ,
 12 Qurtayın ba basıñdı!”
 13 Bul sözdi esitip er Qambar
 14 Jügirip şıqtı dalağa,
 15 Tulpardıñ mindi üstine
 16 Sıyınıp allatağalağa.
 17 Qahar kıldı Qaraman
 18 Uyadan jalğız balağa.
 19 Qoyıñdar dep urıstı
 20 Kelmembet tüsti arağa
 21 Ayqayladı davıstap:
 22 “Qalmaqtar şıq,—dep— jekege”;
 23 Qambar bek urdı nıgara.
 24 Patşa ayttı: “ Kelmembet,
 25 Noğaylıñ Qambarı,
 26 Urısqa şıgıp saylandı,
 27 Armanda bolıp qalmañdar,
 28 İs kıyıñğa aynaldı!
 29 Kılış şavıp qan tögip
 30 Kızdırıñdar maydandı!
 31 Qoliña al dayarnap
 32 Aq saptı bolat nayzañdı.
 33 Özim basın kesemin,
 34 Duşpanga tötep bere almay,
 35 Jüregi qorqip tayğandı,

36 Osındayda azuvdı
 37 Körsetpeseñ asırıp,
 38 Batır tuvğan bekterim

83

1 Köremin qaşan paydañdı?!
 2 Üstine tuvra mineyin,
 3 Jasanğan javğa tiyeyin,
 4 Qulbadam attı dayarla
 5 Tüzetip urıp saymandı”.
 6 Qambar ayttı: “Qaraman,
 7 Mıqtı bolsañ jeke kel!
 8 Zorlığıña neteyin,
 9 Qasına taman jaqında,
 10 Qırğıy ilgen torgayday
 11 Moynıñdı julıp alayın,
 12 Qan ağızıp köziñnen
 13 Basıña savda salayın,
 14 Qaytarayın eliñe
 15 Qalmaqtardıñ talayın,
 16 Qaratıp teris betiñdi
 17 Tuv sırtıñnan şabayın,
 18 Olja kılıp atıñdı,
 19 Eriñdi otqa jağayın,
 20 Qonaqqa soyğan qozıday,
 21 Tamaqıñnan bavızdap
 22 Köñiliñdi seniñ tabayın”.
 23 Şıday almay bul sözge,
 24 Qaharğa minip Qaraman
 25 Jın urğanday julqındı,
 26 “Ävmin” dep qalmaqtar,
 27 Kürzisin alıp qolına
 28 Urayın dep umtıldı.

- 29 Җамбар айтты патшаға:
 30 “Sur бүрkittey түйилип
 31 Шыратасын муртиңди,
 32 Җайда душпан көринсе
 33 Јүресиң берип сиртиңди
 34 Миқти болсаң жеке кел,
 35 Җорлама ана қирқиңди.
 36 Sen залымди өлтирip
 37 Men surayın jurтиңди”.
 38 Suvırıp alıp almasıң
 39 Sol sözdi aytıp er Җамбар,
 40 [Jekpe-jek dep umtıldı

84

1. Jekelengen duşpangа]
2. Aқ tuyғындаy қuntiydi.
3. Қız Nazımға talasıp
4. Eki batır soğıstı.
5. Bult şaynap muz бүrkip,
6. Ürker men ayday toğıstı.
7. Äzimbaydıñ avlınan
8. Қalmaқtar қılған қonıstı.
9. Қaraman дәv men Җамбар bek
10. Қarsılasıp қılıш şabıstı.
11. Aқ nayzalar ayқasıp
12. Nar buvraday alıstı
13. Şanıшқанına шıdamay
14. Astındağı Қulbadam
15. Şöge jata қalıstı.
16. Қalmaқtıñ һanı Қaraman
17. Sol jaғыnan қuladı
18. Artındağı әskeri
19. Қolınan berdi namıstı.

20. Arıstan tuvğan Ҙамбар bek
21. Аш бөридеy jalактаp
22. Araladı қосındı,
23. Ақилınan ayrılıp
24. Ҙалмақтар jaman шошındı,
25. Ortasınan әскerdin
26. Ҙızıl қан ағıp josıldı.
27. Kereyulı kelmembet,
28. Bir бәлеге tosıldı.
29. Аyқayın salıp Alşıoraz
30. Бүйирinen қосıldı.
31. Sol вақıtта er Ҙамбар
32. Ayamadı jetkenin
33. Nayzamenen pisedi.
34. “Әкеjan” dep қалмақтар
35. Bende bop қолға түседi.
36. Түrtip ötip ketkeni
37. Тақıyaday ушadı.
38. Ekpinine шıdamay
39. Atınıñ jalın қушadı.

85

- 1 Öшigip қалған noғaylı
- 2 Ҙoymaytıңа usadı.
- 3 Ҙalasına jetkizbey,
- 4 Köbisin қırıp қалмақтіñ ,
- 5 Ҙayrattı tuvğan er Ҙамбар
- 6 Шıғardı іштен қusanı.
- 7 Ҙалмақті қırıp-joydı, қanın шаşıp,
- 8 Duшpandı men-mensingen қoydı basıp.
- 9 Avılıна Әzimbaydıñ keldi қaytıp
- 10 Tasқındı dariyaday көñili tasıp.
- 11 Dem alıp ақ ordada otır edi.

- 12 Üstine Nazım kirdi amandasıp.
 13 Qambarğa Nazım ayttı: “Hanım qurban
 14 Közime körinbeydi sizdey bir jan.
 15 Şıgar dep arıstanım oylap edim,
 16 Maydannıñ ortasında javdı kırğan
 17 Tuğızıp sizdey sultan noğaylıdan,
 18 Qudaydan aynalayın batır qılğan”.
 19 Otırdı sonda Qambar bek şattannıp,
 20 Aşıqlıq jüreginde ottay janıp,
 21 Nazımniñ quday jaytañ jeñgeleri,
 22 Köterip bir dastarhan keldi alıp.
 23 Neşe jıl Nazım jürdi jılay-jılay,
 24 Qambardıñ küyiginen keşip ılay:
 25 Adamdı köñiliñdegi dolıp duşar
 26 Jetkizdi muratına patşa, quday.
 27 Bostağı halıqqa aytқан vağademen,
 28 Äzimbay toyın berdi kırık kün uday.
 29 Qambardı Äzimbaydıñ köñili süydi
 30 Qatarlap qazınanıñ bärin jıydı.
 31 Kümisten keregesi uviğı altın
 32 Oñaşa segiz qanat tikti üydi.
 33 Kedeydiñ jalğız attı zamanı dep
 34 Duşpanniñ daladağı işi küydi.
 35 Toy tarqap ketkennen soñ qartı bolıp,
 36 Otırıp Muqış molda neke kıydı.
 37 Nazımdı jeñgeleri otavğa sap,
 38 Qolına er Qambardıñ malı tiydi.

86

- 1 Suludıñ kılığı bar neşe türli,
 2 Qolına lağıl yağot, taqtı dürdi,
 3 Barşa jan forımına qayran qaldı...
 4 Qoyday kıp qaskır quğan büriktirip

5 Duspandı ajıratıñ qamap turğan...
 6 Körgendey jännetegi mıysal hordı,
 7 Köterip gavhar tastan podnosın
 8 Aldında kız-kelinşek şubap jürdi,
 9 Astında neşe qabat palas-tösek,
 10 Asırıp öz teñinen dävren sürdi.
 11 Tağdirde jazğan eken haq tağala,
 12 Qosılıp eki asıl zat oynap küldi.
 13 Qızına berdi jasavğa
 14 Tört tülükten köp maldı,
 15 Äzimbaydıñ bul qızı
 16 Nogaylınıñ boldı aldı.
 17 Qırıq qaşırğa qazna artıp,
 18 Jüz elöv aq jambı.
 19 Közinen Äzimbaydıñ jası ağıp,
 20 Jılaydı qasiretin jurtqa şağıp,
 21 “Altı ulımnıñ kenjesi bir qızım, — dep,
 22 Ösirgen tärbiyatpen bağıp-qağıp”.
 23 Qaldı avıl qarañğı bop ay batqanday,
 24 Zarıqıp küyinbessin buğan nağıp?
 25 Jayqalıp qızgaldaktay şıqtı köşi
 26 Altınnan neşe türlü qoñırav tağıp.
 27 Türlentip jerdiñ jüzin şuğıladay,
 28 Nazımdı Qambar mırza qasına alıp.
 29 Jaksı adam qayda jürse qor bolmaydı
 30 Şekse de jol beynetin aşıp-arıp.
 31 Quvantıp ağayın men ata-anasın
 32 Üyine aman-esen tüsti barıp,
 33 Ärqaşan panañızda saqtay kör dep,
 34 Allağa şükir ayttı miskin ğarıp.
 35 Erlikpen jeñdi Qambar oñdı-soldı,

³⁶ Dünyege kedeylerdiñ köñili toldı.

³⁷ Zäredey jüreginde қayғысы жоқ

87

¹ Tilegi barşasınıñ қабıl boldı.

² Osınday Nazım menen ötti Қambar,

³ Bilimdi, aқılı көp bul sözdi añғар.

⁴ Äveli aytқан, ekinşi tıñdaғandar

⁵ Jetissin muradına barşa jandar.

⁶ Dünyege kelip ketti ne asıl zat,

⁷ Jamannan dat, jaқsıdan қaladı at,

⁸ Bir duға oқıñızdar arvaғına

⁹ Қambardıñ bolıp jatsın köñili şat,

¹⁰ Ayaғı bul dastanniñ boldı tāmām,

¹¹ Kelmeydi көp aytuvға meniñ şamam

¹² Қudaya jaқsılarға һuzur bolғay

¹³ Osınша beynetbenen boldı tāmām.

4. 2. DİZİN

A

- a : a ! (nida)
78/35
- abıroy : ar, namus
a. 80/19
a. + (ı)m 53/23
- abıroyı aşıl- : rezil olmak
a. – ar 53/23
- adam : adam, insan
a. 38/28, 39/34, 42/4, 62/11, 68/4, 71/10, 72/12, 77/14, 86/29
a. + nıñ 41/23, 55/11
a. + dı 68/16, 69/12, 85/25
a. + da 54/28
a. + nan 63/23
a. + (ı)ñ 59/1
a. + ı 40/18
- adas - : yolunu şaşırmaq
a. – (ı)p 60/18
a. – ğan 72/15, 75/17
- adır- : mahrum olmak
a.-a çal- “adıra çal: Mahrum kal”
- ağa : yaşça büyük erkek
a. 45/14
a. + ña 66/17
a. + sı 54/21
a. + sın 41/21
a. + lar 56/3, 56/27, 73/1
a. + larğa 74/31
a. + larına 55/17
a. + sıñ 60/30

ağaş	:	ağaç a. 56/30 a. + tan 75/19 a. + ı 44/31
ağayın	:	bir babadan olan kardeşler, akraba a. 67/32, 70/15, 71/17, 86/31 a. + men 56/24, 76/16 a. + (ı)m 51/29, 68/26 a. + ı 43/1, 67/4 a. + ın 66/31
ağayındı	:	akraba a. 74/10
ağıl-	:	dökülmek a. -(ı)p 57/31
ağıs	:	suyun akması a. + ı 73/37
ağız-	:	akıtmak a. - (ı)p 83/12
ah	:	ah (ünlem) a. 48/25
ajal	:	ecel a. 45/31 a. + (ı)m 45/23 a. + ına 55/28
ajar	:	güzel yüz a. + ı 40/14
ajıra-	:	bölünmek a. - (ı)p 82/9 a. - may 54/15
ajırat-	:	iki şeyi birbirinden ayırmak a. - tıñ 86/5 a. - (ı)p 81/10, 81/16

- al- : almak
- a. 82/31
- a. – ar 66/37, 78/7
- a. – amın 57/7, 82/4
- a. – am 71/3
- a. – adı 68/36
- a. – dık 49/27
- a. – dı 63/23
- a. – ayın 83/11
- a. – ayık 67/25
- a. – asıñ 73/38
- a. – (ı)ñdar 73/16
- a. – sa 39/40
- a. – (ı)p 40/3, 42/32, 48/33, 50/33, 53/22, 54/39, 58/32, 61/10, 64/20, 66/1, 67/15, 70/25, 77/3, 77/18, 83/27, 83/38, 85/11, 85/22, 86/28
- a. – ğan 62/18, 80/19
- a. – ğanı 44/14
- a. – ğan eken 81/13
- a. – mağan eken 79/6
- a. – maymın 52/25
- a. – maysıñ 56/13
- a. – madı 43/27
- al- : istila etmek
- a. – dı 73/35
- al- : yardımcı fiil
- a. – (ı)p 43/23, 60/20, 69/28, 74/10
- a. – may 50/26, 56/7, 61/17, 71/8, 82/34, 83/23
- a. – ğan 43/37
- a. – ğanıñ 62/28
- a. – madı 38/20
- a. – madım 80/35
- a. – mas 59/30

- alañda - : şaşkın şaşkın etrafına bakmak
a. – p 72/14
- Alaş : Kazak Türklerine verilen eski ad
a. + tıñ 69/12
a. + қа 39/10, 42/19
a. + tan 72/8
- Alatav : özel isim
a. + day 60/1, 73/3
- ald : bir şeyin esas tutulan yüzü, ön
a. 66/7, 86/16
a. + (ı)ma 77/3, 77/18
a. + (ı)ña 78/22
a. + (ı)ñızda 76/25
a. + ına 47/1, 50/11, 63/7, 64/20, 64/31, 66/35, 67/15, 67/33,
69/21, 78/10
a. + ında 55/23, 86/8
a. + inan 40/10
- alıs : uzak
a. + tı 42/27
a. + tan 64/11
- alıs- : dövüşmek
a. – tı 84/12
- Alla : Allah
a. 37/2, 74/16
a. + ğa 43/2, 86/34
a. + dan 53/16
- Allatağala : Yüce Allah
a. + ğa 82/16
- almas : elmas
a. 80/20
a. + ın 83/38
- almaқ : almak
a. + қа 39/19, 39/32

- alpıs : altmış
a. 38/34, 42/12, 43/30, 52/8, 52/21, 71/32, 79/27
- alşãnda- : özgür davranmak
a. – p 48/15
- Alşioraz : şahıs ismi
a. 54/33, 55/34, 56/3, 60/17, 60/33, 61/8, 61/23, 61/32, 62/7,
65/31, 66/33, 67/13, 70/2, 76/16, 81/36, 84/29
a. edi 55/16
a. + dñ 56/29, 79/1
a. + dı 68/29
a. + ğa 63/5, 64/21, 65/10
a. + dan 61/22
a. + ben 65/4, 67/5
- altayı : güzel, alımlı
a. 58/15
- altav : altı tane
a. + (ı)ñ 55/14
- altı : altı (sayı)
a. 38/3, 38/18, 41/21, 50/35, 55/37, 69/12, 74/25, 86/21
- altın : altın
a. 37/17, 38/23, 40/5, 43/36, 45/16, 48/22, 58/12, 68/7, 72/2,
75/13, 85/31
a. + dı 73/14
a. + nan 47/26, 64/3, 70/27, 86/26
- amal : çare, çözüm
a. + ı 40/20
- aman : hiçbir zarar görmeyen, sağ salım
a. 62/26, 63/3, 79/29
a. bol- 63/6
a. sñ ba 77/17
- aman- esen : sağ salım
a. 86/32

amandas-	:	selamlaşmak a. –(ı)p 71/11, 79/28, 85/12
añ	:	yabani hayvanların genel adı a. 53/11 a. + dı 44/24
ana	:	1. ana a. +dan 75/16
ana	:	bu, şu, o anlamlarında kullanılan işaret sıfatı a. 83/35
añdat-	:	anlatmak a. – (ı)p 81/19
añgar-	:	fark etmek a. 51/17, 87/3
añqı-	:	etrafa yayılmak a. – p 58/31
añqılda-	:	uğuldamak a. – p 54/32
añqıt -	:	kokutmak, etrafa yaymak a. – (ı)p 49/29, 58/26
ant	:	and, yemin a. 82/4
ap	:	bkz. al- a. 40/3, 42/32, 54/39, 58/32, 61/10, 74/10
aq	:	ak, beyaz a. 39/23, 40/7, 43/12, 48/9, 51/18, 54/39, 58/18, 59/15, 64/10, 67/19, 72/32, 80/2, 82/32, 84/2, 84/11, 85/11, 86/18 a. + şa 48/31
aķ-	:	akmak a. – qan 44/34 a. – (ı)p 84/26, 86/19
aķıl	:	akıl a. 40/20, 41/22, 50/17 a. + dı 67/22

		a. + (ı)mdı 68/28
		a. + (ı)ñ 51/17, 54/8, 61/11, 74/4
		a. + ı 55/15, 56/29, 87/3
		a. + ına 68/23
		a. + inan 71/7, 84/23
aķıl sal-	:	danışmak
		a. s. – dı 63/12
aķıldas-	:	danışmak
		a. – (ı)p 76/16
aķımaķ	:	ahmak, aptal
		a. 54/29, 74/24
aķır-	:	anırmak, bağırmak
		a. – dı 46/9
aķır	:	son
		a. + ı 56/38
		a. + ın 64/27
aķķuv	:	kuğu
		a. + dıñ 65/14
		a. + (ı)ñdı 58/38
aķsaķaldı	:	aksakallı
		a. 74/30
ar	:	ar, namus
		a. + ıñdı 73/34
apırmaı	:	şaşırma anlamında kullanılan edat
		a. 48/32
ara	:	ara
		a. + ğa 82/20
		a. + da 59/26
		a. + dan 64/13, 77/22
		a. + sı 54/16
arala-	:	gezmek
		a. – dı 84/22
		a. – p 44/30, 69/4

		a. – p jür- 44/30
aralas	:	karişik, birlikte a. 75/3
aram	:	haram a. kı1- 75/11
aran	:	doyumsuzluk a. + ı 42/9
arağ	:	içki a. 49/35, 77/13
arba	:	araba a. 38/37 a. + ğa 42/6, 48/20
ardağıtı	:	saygı değer a. 66/34
arğı	:	önceki, geçmiş a. 40/40, 56/21 a. + nı 79/27
Arğın	:	Şahıs ismi a. 52/8 a. + nıñ 42/12, 43/30 a. + nı 71/32 a. + ğa 52/21
arı-	:	zayıflamak a. – p 86/30
arıl -	:	kurtulmak a. – mağan 40/38
arığ	:	zayıf a. + (ı)n 43/27
arığta -	:	zayıflamak a. – p 47/17
arıstan	:	arslan a. 46/9, 79/29, 84/20 a. + nıñ 45/10, 72/11

		a. + (ı)m 85/5
arız	:	istek, arzu
		a. + (ı)ma 51/16
		a. + (ı)mdı 58/10, 68/10, 73/7
		a. + ım 76/22
arjağ	:	diğer taraf
		a. + ı 79/7
arğala-	:	zorluklara katlanmak
		a. – p 55/38
arlan	:	erkek kurt
		a. 44/15, 59/10
arman	:	arzu, istek
		a. + da 50/27
arman	:	hayal
		a. + da 82/27
armanda	:	düşlemek
		a. bol- 74/8
art -	:	yüklemek, görevlendirmek
		a. –(ı)p 42/7, 50/2, 86/17
		a. – ğanmen 43/28
art	:	arka
		a. + (ı)ma 75/23
		a. + (ı)nda 51/7
		a. + ına 43/21, 50/9, 58/28, 65/20
		a. + ında 55/23
		a. + ındağı 84/18
		a. + inan 40/15, 80/15
artık	:	fazla
		a. eken 56/28
artıkça	:	özel
		a. 55/15, 68/25
arvağ	:	ruh
		a. + ına 87/8

as-	:	aşmak a – sa 68/19 a. – (ı)p 71/1 a. – ılan 72/8, 74/4 a.– paydı 71/25
asın-	:	asmak, kuşanmak a. – (ı)p 79/16
asav	:	huysuz a. 50/30 a. + (ı)ñdı 59/9
asel	:	bal a. + di 75/14
asıl	:	asil, soylu a. 38/30, 38/35, 40/40, 46/4, 67/19, 86/12, 87/6
asıl-	:	asılmak a.- dı 46/13, 81/38
asılığ	:	asillik a. 52/31, 54/12
asığ -	:	acele etmek a. – (ı)p 55/28, 72/21 a. – pasañ 52/22, 58/24, 66/2 a. – pay 48/15
asır-	:	aşırnak, geçirmek a. – dı 46/19 a. – (ı)p 39/4, 54/10, 68/1, 74/19, 82/37, 86/10 a. – ğan 41/8
asıra -	:	büyötmek a. – ğan 58/37
aspan	:	gökyüzü a. + dağı 8/72/28
asқан	:	çok, fazla a. 66/34

ast	:	alt a. + ındağı 42/22, 84/12 a. + ında 86/9
aş	:	aç a. 52/1, 84/21 a. + ğa 37/18
aş-	:	açmak a. – (ı)p 40/28, 46/8, 49/24, 57/19, 86/30
aşı-	:	acımak a. – p 50/36
aşıl-	:	açılmak a. – ğan 39/1, 42/9
aşın-	:	acımak a. – dı 82/1
aşıq-	:	acıkmak a. – sın 72/20 a. – ıandı 39/27 a. – ının 43/32 a. – ında 71/33
aşıklık	:	aşık olma durumu a. 85/20
aşıktık	:	açıklık a. 49/30
aşıt -	:	ekşitmek, mayalamak a. – (ı)p 49/37, 69/6
aşuv	:	öfke a. + ı 48/30, 50/29, 57/1, 57/22, 65/31 a. + ı kel- 50/29, 56/9, 57/22 a. + dı 82/3 a. + ğa 54/27 a. + men 79/34 a. + menen 43/14

- aşuvlan- : sinirlenmek
a. – (ı)p 63/14
- at : at
a. 37/18, 39/26, 43/11, 45/26, 51/30, 51/36, 53/25, 55/31,
56/17, 60/14, 61/10, 67/9, 72/2, 73/14, 77/28, 87/7
a. + tı 43/22, 83/4
a. + ğa 42/16, 43/29, 77/1
a. + tan 72/25
a. + penen 80/30
a. + tay 48/24
a. + (ı)ñnıñ 51/14
a. + iñdı 83/18
a. + (ı)ña 74/7
a. + ınıñ 61/19, 77/17, 79/38, 84/39
a. + ın 66/27
a. + ına 65/13
a. + inan 80/13
a. + tarı 72/15
- at- : bir cismi bir yöne doğru fırlatmak
a. – ğan 42/26
a. – ğanşa 52/20
- at- : ateş etmek
a. – (ı)p 61/23
a. – ğan 43/10
- ata : ata, baba
a. 68/37
a. + ña 73/5
a. + sı 40/40, 59/33
- ata –ana : anne-baba, ebeveyn
a. + mdı 75/24
a. + sın 86/31
- atan- : insan adının söylenmesi
a. – dı 75/10

atlas	:	atlas a. 48/19
attı	:	atlı a. 41/7, 48/28, 53/35, 56/1, 78/27, 85/33
attır-	:	ateş ettirmek a. – (ı)p 71/2
av	:	av a. kıl- 43/5, 44/3
av	:	pantolon ağı, ağ a. + da 47/20
av-	:	(bir tarafa) kaymak a. – dı 41/19 a. – madı 40/16
avdar-	:	devirmek, altını üstüne getirmek a. – (ı)p 55/31, 61/11 a. – ğan 77/8
avdarıs-	:	devirmek a. – (ı)p 64/7
avıl	:	köy a. 86/23 a. + dıñ 48/16, 52/17, 55/26, 57/16, 68/15 a. + ğa 47/34, 72/22, 75/3 a. + (ı)mdı 80/30 a. + ınıñ 48/5, 64/14 a. + ına 65/18, 85/9 a. + ında 77/20 a. + inan 84/7
avit-avit	:	yan yan bakma, öfkelenme a. 47/21
avız	:	ağız a. + nan 40/29 a. + ın 46/8 a. + ına 67/31

		a. + ında 76/6
		a. + inan 48/25
avla-	:	avlamak
		a. – dı 44/11
avlaq	:	uzak
		a. 55/36
ay	:	senenin on ikide biri
		a. + day 38/32
ay	:	ay,(gök cismi)
		a. 86/23
		a. + ğa 48/17
		a. + day 84/6
ay	:	“ey” anlamında nida
		a. 51/12
ay	:	kuvvetlendirme edatı
		a. 53/28, 71/29
aya-	:	acımak
		a. – madı 84/32
		a. – may 43/14
aylan-	:	belli bir şeyin etrafında dönmek
		a. – bay 77/27
ayaq	:	ayak
		a. 54/36, 77/5
		a. + qa 75/13
		a. + (ı)m 51/38, 62/25
		a. + (ı)ñ 45/18
		a. + ındı 81/29
		a. + (ı)ña 70/14
		a. + ın 47/2, 57/17
		a. + ina 47/11
ayaq	:	son
		a. + ı 87/10

ayavlı	:	saygı değer a. 55/39
aybat	:	heybet a. + (ı)ñ 73/3 a. + inan 38/19 a. + ı 45/30, 60/1
aybattı	:	heybetli a. 66/33
ayda -	:	hayvanı önüne katıp bir yere götürmek, yönlendirmek a. – yın 58/29 a. – p 77/23 a. – ğan 53/1, 68/3, 72/35 a. – may 78/22
aydahar	:	ejderha a. bol- 37/16 a. + day 63/19
aydat -	:	yönlendirmek a. – tı 73/17
aygır	:	damızlık erkek at a. 57/11 a. + day 82/8
ayıl	:	kolan a. + ıñdı 81/28
ayıp	:	kusur a. + ıka 52/12, 72/39 a. + ı 41/9
ayır -	:	ayırarak a. – (ı)p 53/22
ayla	:	çare a. 74/2, 75/1
ayna	:	ayna a. + sın 48/33 a. + ğa 48/36

- aynal- : duraklamak, gecikmek
a. – ar 52/11
a. – dı 82/28
a. – ayın 85/18
a. – (ı)p 54/17
- aynaldır- : bir şeyi döndürmek
a. – (ı)p 46/17
- aynı- : sözünden caymak
a. – may 73/5
- aynıt- : vazgeçirmek
a. – (ı)p 68/29
- aykas - : mücadele etmek, çakışmak
a. –(ı)p 81/14, 84/11
- ayğay : bağırma, haykırma
a. + ın sal- 43/13
a. + ın 54/30, 84/29
- aykayla- : bağırma
a. – dı 82/21
- ayrıl- : ayrılmak
a. – adı 43/9
a. – dık 40/1
a. – (ı)p 62/33, 71/7, 84/23
- ayt - : söylemek
a. – amın 52/13, 73/29, 74/12
a. – adı 54/38, 55/17
a. – ar 60/23
a. – armız 49/26
a. – tı 45/12, 50/12, 52/14, 56/3, 56/27, 65/6, 67/13, 68/9,
68/26, 69/26, 69/29, 71/14, 72/19, 73/2, 74/14, 74/35, 75/15,
76/11, 77/16, 78/35, 80/26, 80/29, 82/24, 83/6, 83/29, 85/13,
86/34
a. – ayın 37/1, 58/10, 59/25, 80/10
a. – atın 76/22

- a. – (ı)p 39/14, 41/4, 61/5, 63/5, 64/28, 76/2, 79/5, 82/4, 83/39
a. – kan 56/10, 85/27, 87/4
a. – kanım 59/3
a. – kanın 49/10
a. – (ı)p edim 64/22
a. – pasak 67/18
- ayt : bayram
a. + tağı 77/28
- aytıv- : karşılıklı deyiş söylemek, tartışmak
a. 69/13
a. – (ı)p 54/13, 79/25
- aytuv : meşhur
a. 53/10
- aytuv söylemek
a. + ğa 87/11
- aytuvlı : meşhur
a. 73/4
- az- : karakterini koruyamamak
a. – (ı)p 75/16
- az : çok olmayan, az
a. 42/29
- aza : eza, eziyet
a. ber- 44/1
- azdıķ : azlık
a. + tiñ 71/6
a. + (ı)n 53/27
- azıraķ : azıcık, daha az
a. 57/22, 77/15
- azuv : azı dişi
a. + dı 82/36
- azuvlı : azılı, güçlü
a. 53/11, 59/10
a. + men 56/37

azusuz	:	gücsüz a. 44/24
B		
badana	:	soğan b. 79/14
badırayt-	:	gözünü fal taşı gibi açtırmak b. – (ı)p 62/2
bağa	:	paha, sayı b. mın 52/4
bağıp-kağ-	:	terbiye etmek b. k. – (ı)p 86/22
bağlan	:	semiz kuzu b. + day 39/6
bala	:	çocuk b. 60/34, 61/26 b. +mın 52/3 b. +sın 52/24, 74/6 b. ediñ 54/5 b. + mñ 67/37 b. + mı 68/32 b. + ğa 39/11, 66/26, 82/18 b. + dan 77/26 b. + m 58/7 b. + (ı)ñdı 59/12 b. + sı 41/6, 42/10, 56/20, 76/14 b. + mız 49/24 b. +mız edi 73/15
bäle	:	bela b. + ge 44/8, 84/28
balta	:	balta b. + men 46/27

- bağ : baht, şans
b. +ına 62/9
- bağ- : bakmak
b. – adı 75/25
b. – ayın 70/13
- bağıldı- : tıngırdartmak
b. –p 64/1
- bağır- : bağırarak
b. – dı 46/11
- bağıravıq : yaygaracı
b. 54/31
- bar : var
b. 38/3, 42/18, 44/13, 46/15, 48/9, 53/31, 69/9, 69/10, 71/12,
76/9, 76/22, 76/24, 86/1
b. eken 43/36, 60/27
b. av 51/15, 51/19, 51/27, 51/23
b. ma 42/4
b. ma edi 81/37
b. ma eken 40/30, 53/29, 62/20
- bar : varlık
b. + (ı)m 66/15
b. + (ı)ñdı 73/31
- bar : zengin
b. 72/33
- bar- : varmak
b. – amın 62/30
b. – asıñ 51/11, 72/21, 74/13
b. – adı 42/7, 57/4, 65/16, 79/35
b. – arsiñ 52/22
b. – dım 76/10
b. – dı 42/19, 46/3, 63/7, 65/19, 77/9
b. – ayın 70/25
b. – ayıq 67/15, 67/33

- b. – sam 63/3
 b. – (ı)p 43/13, 48/10, 48/23, 56/19, 69/21, 77/1, 78/11, 78/12, 86/32
 b. – ğan 78/29
 b. – maymız 62/16
 b. – maptı 66/36
- bar- : yardımcı fiil
 b. – adı 46/33, 47/35, 48/11, 73/24
- barmağ : varma, ulaşma
 b. + қа 63/24, 75/22
- bäri : hepsi
 b. 40/21, 40/35, 61/29, 65/3, 69/34, 79/30
 b. + niñ 49/8, 57/1
 b. + n 41/23, 43/28, 46/6, 55/11, 69/7, 85/30
 b. + ne 55/22
 b. + ñ 56/14
 b. + ñiz 72/25
- barlıq : bütün, varlık
 b. 63/15
 b. + ı 76/17
- barqıt : kadife
 b. 41/27
- barşa : hepsi
 b. 38/5, 40/2, 86/3, 87/5, 41/37
 b. + ğa 69/13, 76/7
 b. + sınıñ 87/1
- bas : baş
 b. bol- 65/9
 b. + a 79/15
 b. + tay 69/37
 b. + tağı 85/27
 b. + ıma 53/33
 b. + iñdi 67/32, 82/12

		b. + ña 83/13
		b. + ñnan 62/10
		b. + ı 49/8, 66/21
		b. + ın 51/7, 55/1, 57/34, 62/1, 82/33
		b. + ınıñ 47/3
		b. + ina 38/12, 39/30, 49/30, 55/29, 65/15
		b. + ında 54/23, 57/12
		b. + inan 46/17, 55/13, 80/22
		b. + inday 53/25, 72/2, 72/3, 73/13. 73/14
bas-	:	basmak
		b. – adı 47/1, 78/2, 78/9
		b. – (ı)p 43/25, 48/15, 57/17, 71/5, 76/15, 85/8
		b. – қан 42/6, 52/25
basıl-	:	dinmek
		b. – dı 46/22
		b. –ar 53/24
basın-	:	üstünlük göstermek
		b. – dı 81/36
başka	:	başka
		b. 71/30
		b. + menen 41/15
bastandır-	:	başlandırmak
		b. – (ı)p 76/18
bastır-	:	bastırmak
		b. – (ı)p 79/31
bat-	:	acı vermek
		b. – tı 41/16
		b. –(ı)p 63/8
		b. – қандay 86/23
batır	:	kahraman
		b. 42/21, 43/33, 71/28, 74/4, 78/34, 82/38, 84/4, 85/18
		b. eken 77/2
		b. + dıñ 56/23, 61/12, 67/10, 80/21

		b. + dı 46/25
		b. + ğa 50/16
		b. + ı 56/36, 76/24
		b. + lar 37/6
bav	:	bağ, yular
		b. +ı 64/16
bavırla-	:	atı bağından kamçılama
		b. – p 78/9
bavızda-	:	boğazlamak
		b. – p 83/21
bavlı	:	bağlı, boylu
		b. 40/36, 54/1
bay	:	1. zengin
		b. +(ı)mız 39/40
		b. + ğa 40/25
		b. + dıñ 52/24
		b. + lardı 53/4
bay	:	koca
		b. 58/24
		b. + (ı)mız 49/25
bayı-	:	zenginleşmek
		b. – mas 72/27
bayla-	:	bağlamak
		b. – dı 47/10, 65/3
		b. – p 45/32, 55/32
		b. – may 78/23
		b. – ğan 48/3, 52/32
bayrak	:	bayrak
		b. + tay 64/2
bazar	:	pazar
		b. +ı 40/12
bedev	:	yariş atı
		b. 64/5

- bek : b. + i 42/22
 bey
 b. 41/7, 68/13, 80/13, 82/23, 84/9, 84/20, 85/19
 b. + ke 76/10
 b. + ter 64/6
 b. + termin 38/7
 b. + terdiñ 40/19
 b. + terim 82/38
 b. + teri 60/19, 64/30
 b. + terime 81/39
 b. + terimen 76/20
- beker : boşuna
 b. 64/23
- bekzat : asıl
 b. + (ı)m 52/26
- bel : bel
 b. 45/32, 65/3
 b. + di 74/17
 b. + i 48/21, 78/1
 b. + in 57/26, 71/22
 b. + inde 80/20
- belgi : işaret
 b. + si 59/28
- belgili : bilinen
 b. 55/6
- bende : köle
 b. 38/20, 84/35
 b. + niñ 38/38, 41/13
 b. + ge 75/27
- benen : bağlama edatı, ile
 b. 50/3, 81/30
- ber : beri
 b. 79/7

- ber- : vermek
 b. – di 40/26, 66/8, 69/24, 70/3, 76/2, 76/7, 80/17, 84/19,
 85/28, 86/13
 b. 49/4, 60/12, 65/23, 77/1
 b. – eyin 66/25
 b. – eyik 67/6
 b. – iñder 67/2
 b. – señ 74/9
 b. – se 70/24, 74/23
 b. – e al- 61/17, 82/34
 b. - (i)p 42/16, 47/10, 52/4, 68/24, 73/12, 83/33
 b. – gen 62/9
 b. – genin 56/8
 b. – meydi 57/34
 b. – medi 41/10
 b. – megimiz 56/2
 b. – mese 64/34
- ber- : yardımcı fiil
 b. – medi 44/1
- bereke : bereket
 b. + sin 81/25
- beri : bu tarafa
 b. 51/24, 60/31, 81/11
- berik : dayanıklı
 b. 79/14
- bes : beş
 b. + in 43/20
 b. + inde 79/9
- besinşi : beşinci
 b. 75/34
- besev : belirsizlik zamiri, beşi
 b. edi 55/6
- bes miñ : beş bin

		b. 63/23
besti	:	beş yaşındaki at b. 82/8
bet	:	yüz b. + (i)m 48/31 b. +(i)ñdi 83/16 b. + (i)ñe 70/20 b. + i 57/23, 69/23 b. + iniñ 51/1 b. + in 62/3 b. + ine 43/11, 47/36, 48/12, 63/20
beyildi	:	meylli b. 65/5
beynet	:	meşakkat b. 81/37 b. + in 86/30 b. + pen 81/13 b. + penen 87/13
beze-	:	süslemek b. – yin 54/4
bil-	:	bilmek b. 54/9 b. –edi 38/31, 58/35 b. – geli 41/29 b. – meydi 72/9, 51/32 b. – medi 41/31 b. – mey 82/2
bildir-	:	bildirmek b. 73/34 b. – di 39/14, 41/4, 71/13 b. – sek 75/5 b. – (i)p 73/7, 73/31 b. – mey 80/25

bilgiz-	:	bildirmek b. – di 39/14
bilimdi	:	bilgili b. 87/3
bilin-	:	bilinmek b. – di 60/21
bir	:	bir b. 39/29, 43/29, 44/8, 44/18, 49/3, 49/21, 53/21, 55/12, 55/20, 56/12, 57/2, 60/13, 63/12, 63/21, 64/13, 72/12, 73/30, 74/2, 75/9, 79/23, 81/8, 81/12, 81/14, 84/28, 85/14, 85/22, 87/8 biri 37/10, 44/21, 44/27 b. edim 53/10 b. + n 63/2
bir	:	sadece b. 75/29, 86/21
biraz	:	biraz b. 49/16
bir-bir	:	bir bir, tek tek b. 55/9
birdey	:	aynı b. 40/35
birev	:	bir tane b. 41/4, 70/20 b. + i 66/37 b. + in 40/41, 41/24, 61/28
birge	:	birlikte b. 71/16
bit-	:	ortaya çıkmak b. – pes 45/21
bitev	:	deliksiz b. 65/14
bitim	:	anlaşma b. + di 79/6

bitir-	:	bitirmek b. – seň 59/29 b. –(i)p 49/9, 50/4 b. – mey 78/29
biy	:	bey, ağa b. 60/27
biye	:	kısrak b. 64/16, 67/14, 73/18
biyik	:	büyük b. 39/31, 42/30
biyle-	:	hükmetmek b. – di 41/22
biz	:	birinci çokluk şahıs zamiri b. 62/12, 68/37, 81/30 b. + diň 51/21 b. + di 67/17 b. + ge 52/15, 54/37, 61/21, 65/23 b. + de 51/23 b. + den 52/23, 55/24, 56/28 b. + ben 38/14, 71/18 b. + dey 74/39
bol-	:	olmak b. – asıñ 62/11 b. – adı 56/31 b. – ar 55/20 b. – dı 40/12, 50/37, 68/25, 86/16, 87/10, 87/13 b. – ğay 46/4, 87/12 b. – 52/15 b. – sın 58/9, 70/15 b. – (ı)ñız 72/22 b. – sam 75/20 b. – sañ 65/22, 76/26, 83/7, 83/34 b. – sa 51/17, 53/17, 54/8, 61/1, 66/14, 73/11, 76/14

- b. - (ı)p 38/32, 41/33, 47/16, 47/30, 54/12, 56/16, 57/20, 69/37, 73/32, 82/27, 84/35, 85/25, 85/35, 86/23, 87/9
- b. – ğan 62/20, 65/12
- b. – ğanda 43/20, 80/5
- b. – ğanday 54/6
- b. – maydı 66/29, 86/29
- b. – mas 52/28, 62/8
- b. – masın 69/3
- b. – masa 59/3, 62/25
- b. – may 44/4, 76/25
- b. – mağan 42/32
- bol- : yardımcı fiil
- b. – adı 79/17
- b. – dım 75/29
- b. – dı 40/34, 42/14, 45/9, 46/24, 50/16, 63/14, 63/26, 87/1
- b. 49/23, 63/6, 70/6
- b. – sın 58/5
- b. – sa 38/14, 71/3
- b. – (ı)p 37/9, 37/16, 45/28, 53/36, 56/35, 65/9, 70/30, 71/1, 72/16, 74/8, 76/3
- b. – (ı)p jadır- 77/21
- b. - (ı)p tur- 40/2, 40/33
- b. – ğan 41/18, 41/35
- b. – ğanday 77/13
- b. – mas 56/22
- b. – masın 74/20
- bop : bkz. bol-
- b. 38/32, 47/30, 69/37, 84/35
- tiri b. 74/28
- bolat : çelik
- b. 59/15, 67/19, 79/18, 82/32
- boğ : dışkı
- b. + tıñ 53/27, 72/34

borsıķ	:	porsuk b. tũn 62/4
bos	:	boş b. 46/1
bosat-	:	boşaltmak b. -(1)p 60/13
boy	:	boy b. + ı 40/23, 63/8, 73/25 b. + ına 41/1
boy	:	deniz kıyısı b. + ın 48/4
boyjetken	:	genç kız b. 62/17
boz	:	boz b. 48/24, 58/25, 67/37
böget	:	baraj b. + ti 73/36
böken	:	antilop b. + dey 43/12
bölek	:	ayrı olarak, kendi başına b. 51/30
bölin-	:	bölünmek b. - (i)p 50/13
böri	:	kurt b. 57/27, 78/3 b. + dey 52/1, 84/21 b. + me 59/10 b. + ler 44/19
börik	:	börk b. 38/11, 54/23, 57/12 b. ten 39/37
bös	:	övünmek b. edi 78/14

bötelke	:	şişe b. + ge 49/37
böten	:	yabancı b. 54/5
brilliyant	:	pırlanta b. 38/12
buğalık	:	kement b. 59/7
buğı	:	maral b. 44/6 b. + n 44/12
buka	:	boğa b. 58/25
bul	:	işaret sıfatı ve zamiri olarak kullanılan söz, bu b. 38/9, 44/36, 45/25, 51/8, 55/24, 56/39, 58/21, 61/30, 64/28, 65/6, 68/11, 71/28, 77/23, 77/30, 78/25, 82/13, 83/23, 86/15, 87/3, 87/10 buğan 74/2, 86/24 muniñ 77/14 munda 68/16, 76/5 munan 54/10 munıma 70/8 munı 48/7, 63/9 bular b. + dı 54/26 b. + ğa 39/14
bulğa-	:	el sallamak b. – dı 51/5
bult	:	bulut b. 84/5 b. + qa 72/28 b. + tan 48/17

bultıyt-	:	şışirmek b. – tı 62/3
buğ-	:	eğilmek b. – adı 80/11
bur-	:	çevirmek b. – adı 43/21, 61/19, 79/38 b. – sayşı 51/24 b. – madı 50/9 b. – may 65/20
bural-	:	çevirmek, bükölmek b. – (ı)p 4/21, 78/1
burañda-	:	salına salına yürömek b. – p 38/9
burıl-	:	dönmek b. – (ı)p 58/28
burın	:	önce b. 76/26 b. + ğı 44/28, 60/28, 62/21, 68/11, 72/27, 75/31
burkılda-	:	tozutmak b. – p 55/10
burkıra-	:	tozu dumana katmak b. – p 42/25
but	:	(insan, hayvan) but b. + ına 45/1
buv-	:	rahat vermemek b. – ayın 74/17 b. – may 57/26
buvın	:	eklem b. + ı 66/11
buvıs-	:	kucaklaşmak b. –tı 71/22
buvra	:	güzel görünüşlü b. + day 57/25, 84/12

buyır-	:	buyurmak b. – dı 65/11 b. – (ı)p 58/20 b. – ğan 49/9, 66/37 b. – ma 52/12, 72/39
buyır	:	nasip olmak b. – ğan 66/37
buyırık	:	emir b. + ma 78/25
buz-	:	bozmak b. - ba 67/32
buzıl-	:	bozulmak b. -(ı)p 48/35
bügin	:	bugün b. 60/7 b. + şe 52/15
bül-	:	bozmak, yakmak b. –edi 59/5
bülin-	:	bozulmak b. – di 49/19, 62/34
bürük-	:	serpmek b. – (ı)p 84/5
büriktir-	:	püskürtmek b.- p 86/4
bürkit	:	şahin b. + tey 46/12, 71/23, 78/15, 83/30 b. + im 58/36
bütün	:	sapasağlam, zedelenmemiş b. 51/31
büyir	:	yan b. + inen 84/30
büyrek	:	böbrek b. + tey 62/3

buvırşın : 4 yaşındaki dişi deve
b. +day

D

da : bağlama edatı
d. 38/25, 39/33, 44/11, 41/32, 44/2, 46/14, 47/9, 47/20, 49/26,
50/27, 52/6, 53/13, 62/11, 64/32, 66/33, 67/1, 68/8, 68/17,
68/19, 68/22, 68/31, 78/7, 78/21

dabil : davul
d. + in 42/31

dabıl-da- : haber vermek
d. – p 64/6

dabıs : ün, şöhret
d. + ı 38/17, 42/19
d. + ım 82/7

däl : tam
d. 55/33, 64/5

dämeli : ümitli
d. bol- 40/33

dala : bozkır, dışarı
d. + ğa 39/12, 54/20, 57/19, 60/16, 62/35, 66/13, 80/8, 80/35,
82/14
d. + da 40/30, 44/5, 44/27
d. + dan 77/29
d. + dağı 85/34

dana : akıllı
d. + sıñ 74/4

dağ : eksiklik
d. + ma 69/35

Daraz : özel isim
d. 54/33, 55/30, 56/27, 76/12

dariya : derya
d. 85/10

dastarқан	:	sofra d. 67/36, 85/22
dat	:	dargınlık d. 87/7
däv	:	dev d. 84/9 d. + diñ 60/22, 64/30 d. + ge 63/1 d. + dey 62/23
davıl	:	fırtına d. + day 42/35
davıs	:	tavıs, papağan d. 38/22
davıs	:	ses d. + ı 45/5, 46/10 d. + ın 78/16
davısta-	:	seslenmek, bağırmak d. – p 77/16, 82/21
dävlet	:	devlet d. + i 60/5
dävren	:	hayat, ömür d. 39/4, 86/10
dayar	:	hazır d. 71/24, 79/17 d. bol- 63/26, 79/17
dayarla-	:	hazırlamak d. 83/4 d. – p 49/32, 68/5, 69/7, 82/31
de	:	bağlama edatı d. 37/10, 40/21, 40/35, 41/25, 56/9, 56/14, 56/28, 58/2, 61/29, 65/3, 67/30, 69/34, 75/20, 79/30, 81/21, 86/30
de-	:	demek d. – ydi 51/8, 67/6

- d. – dim 65/30
- d. – di 50/15, 54/34, 55/33, 55/36, 57/33, 69/28, 76/10
- d. – geysiň 62/22
- d. 69/17, 74/31
- d. – yin 54/10
- d. – sek 71/26
- d. – seň 58/29, 70/10
- d. – se 49/25, 67/30
- d. – p 38/7, 38/14, 39/8, 39/13, 39/36, 40/1, 40/4, 40/30, 41/9, 42/4, 42/18, 44/36, 45/7, 46/4, 46/26, 48/9, 48/29, 48/32, 49/4, 49/5, 49/18, 49/23, 49/27, 49/34, 50/34, 50/37, 51/3, 51/8, 51/34, 52/28, 55/8, 55/20, 58/9, 58/13, 58/16, 60/25, 61/6, 61/21, 61/30, 62/12, 62/30, 62/37, 63/6, 63/11, 63/13, 63/16, 64/23, 64/25, 64/27, 65/1, 65/10, 66/9, 67/2, 67/30, 68/17, 68/33, 69/17, 71/3, 71/4, 71/6, 71/11, 71/12, 71/33, 73/11, 73/16, 76/22, 77/14, 77/18, 77/29, 78/5, 78/7, 78/12, 78/13, 79/22, 79/29, 80/10, 80/16, 81/26, 82/4, 82/6, 82/19, 82/22, 83/26, 83/28, 83/40, 84/34, 85/15, 85/33, 86/21, 86/33
- d. – gen 42/20, 70/2, 72/27, 75/32, 76/24
- d. – p edim 59/20, 80/27
- d. – meymin 54/2
- dem : nefes
- d. 85/11
- d. al – 43/23, 60/20
- d. + iňe 56/15
- d. + inen 46/22
- des : yardımcı
- d. + iňdi 64/26
- dastan : destan
- d. 37/1
- d. + mň 87/10
- dıydar : yüz, çehre
- d. + (ı)ň 68/22

din	:	din d. + imen 64/32
dirilde-	:	titremek d. – p 66/11
doldan-	:	sinirlenmek d. – (ı)p 48/30
dos	:	dost d. 59/1
döngelen-	:	yuvarlanmak d. – (i)p 77/8
döngelet-	:	döndürmek d. – (i)p 78/8
duğa	:	dua d. 87/8 d. qıl- 79/30
duğay	:	dua d. 62/22
duspan	:	düşman d. 83/32 d. + niñ 85/33 d. + dı 74/22, 85/8, 86/5 d. + ğa 72/7, 73/30, 82/34, 84/1 d. + nan 80/18 d. + iñ 59/2, 70/15
duşar	:	yakalanmış d. 85/25
duvlığa	:	miğfer d. 79/18
dübir	:	gürültü d. + di 49/14
dünye	:	dünya d. 37/12, 42/1, 53/27, 70/31, 72/33 d. + ge 86/36, 87/6

- dür : ünlü, tanınmış
d. edi 38/30
- dür : inci, mercan
d. 40/29
d. + di 86/2
- dürs : gümbürtü
d. et- 46/20

E

- edireñde- : yersiz hareket etmek
e. – p 56/14
- eges : tartışma
e. + ti 67/7
- eke : ağabey
e. 58/24, 60/27
- ekev : iki tane
e. + (i)ñ 64/24
e. + iniñ 54/16
e. + in 81/10
e. + miz 51/25, 51/25
- eki : iki (sayı)
e. 45/17, 49/10, 51/38, 52/5, 60/20, 62/6, 62/38, 66/12, 68/5,
78/23, 80/36, 84/4, 86/12
e. qıl- 49/10
- ekinşi : ikinci
e. 37/3, 74/16, 87/4
- ekitalay : şüpheli
e. 56/16
- ekpin : hız, şiddet
e. + (i)ñ 60/21
e. + i 42/35
e. + ine 84/38

el	:	halk, millet e. 47/6, 58/19, 75/29 e. edi 39/22 e. + de 73/31 e. + den 41/8 e. me edi 78/21
el	:	yurt e. + ge 62/30 e. + (i)ñ 59/5 e. + (i)ñe 83/14
elşi	:	elçi e. + ge 81/37
ele-	:	değer vermek, dikkate almak e. – y me 53/28
eltiri	:	kuzu derisi e. 39/37
em	:	çözüm yolu e. 58/16, 81/6, 81/11
emes	:	değil e. 44/22, 52/23, 52/30, 54/35
eñ	:	en e. 61/3, 64/25
endi	:	şimdi e. 49/23
endir-	:	sindirmek, kaybetmek e. – emin 74/22
endigi	:	sıradaki e. + sin 54/9
eñkey-	:	eğilmek e. – (i)p 61/7
ep	:	kabiliyet e. 41/1
ep	:	çare

		e. pe edi 56/2
epsiz	:	beceriksiz e. qıl- 74/27
er	:	kahraman, yiğit e. 41/20, 41/33, 45/6, 46/2, 46/31, 50/1, 51/3, 52/27, 64/25, 71/15, 72/5, 77/10, 82/13, 83/39, 84/31, 85/5, 85/38 e. edi 55/19, 66/34 e. ediñ 74/1 e. ekensiñ 60/33, 73/4 e. + diñ 53/10, 67/35, 69/1 e. + di 53/15, 65/11 e. + (i)ñdi 83/19 e. +lerden 37/8 e. + leri 60/22
er	:	eyer e. 47/27
eregis-	:	inatlaşmak e. – señ 60/3, 60/39, 65/32 e. – ken 70/16, 80/18 e. – (i)p 66/29, 67/28
erik-	:	canı sıkılmak e. – ken 40/7
erkek	:	erkek e. + i 55/16
erlik	:	yiğitlik e. + ti 41/8 e. + pen 86/35 e. + in 42/36
ert-	:	beraberinde götürmek e. – (i)p 43/4, 65/17
erte	:	eskiden, önceden e. 39/6, 74/7 e. + degi 37/8

erteli- keş	:	bütün gün e. 38/24, 47/19, 57/30
erterek	:	önceden e. 73/34
es	:	akıl e. + (i)mde 79/4 e. + in 63/10 e. + ine 48/8
esek	:	eşek e. + tey 54/32
esen	:	sağ salim e. 53/36, 74/21
esik	:	kapı e. + ten 66/13 e. + inde 80/4
esil	:	asil e. 62/34
esir-	:	kendini beğenmek e. – (i)p 81/15
esit-	:	işitmek e. (i)p 41/29, 56/39, 77/30, 82/13
esti-	:	dinlemek, haber almak e. – uvşı-ek 60/25
eş	:	hiç e. 38/20, 41/13, 53/37
eşbir	:	hiçbiri e. + (i)ñ 58/4
eşki	:	keçi e. + dey 43/18
eşkim	:	hiç kimse e. 37/14, 51/32, 59/30, 67/17 e. + niñ 56/13 e. + ge 44/1

et	:	et e. 63/10 e. + in 52/4, 70/18, 72/33 e. + inen 58/39
et-	:	yardımcı fiil e. – ti 76/19 e. 62/15, 66/16 e. – señ 70/8 e. –(i)p 46/20, 50/17 e. – ken 59/19
etpeninen	:	yüzüstü e. 44/32
ey	:	ey ! (nida) e. 76/22
ez-	:	ezmek e. – edi 58/27
Ä		
äbden	:	tamamen ä. 42/9, 42/36, 47/17, 60/4, 62/29, 65/27, 69/38, 79/21
äbzel	:	araç-gereç ä. + in 47/27
ädet	:	adet, alışkanlık ä. + (i)ñdi 68/12
äke	:	ata, baba ä. + m 55/38 ä. + si 74/11 ä. + sin 41/21
äkejan	:	ağabey ä. 84/34
äl	:	güç, kuvvet ä. 46/21 ä. + (i)mdi 51/32

		ä. + in 82/2
äli	:	şimdi, henüz ä. 58/9 ä. + nen 63/11
Älimbay	:	özel isim ä. 41/6, 41/34, 43/38, 56/20 ä. + dñ 42/10
älpeşte-	:	üzerine titremek ä. – p 58/37
ämir	:	emir, buyruk ä. + (i)mdi 77/4
äñgi	:	erkek eşek ä. 54/32
äñgime	:	sohbet, muhabbet ä. + ge 54/17, 77/27
är	:	her, her biri ä. 38/34, 40/12, 52/16, 66/11, 66/20, 70/29
äri	:	öte, öteki ä. + de 37/7
ärkim	:	herkes ä. 39/19, 58/34
ärqaşan	:	her zaman, daima ä. 86/33
ärtürli	:	her türlü ä. 68/30, 69/10, 69/18
äsker	:	asker ä. 66/30 ä. + dñ 84/25 ä. + di 64/18 ä. + ge 71/2 ä. + i 84/18 ä. + inen 76/4

- äveli : önce
 ä. 37/2, 74/16, 87/2
- äves : heves, arzu
 ä. bol- 41/18
 ä. kıp 58/34
- ävmin : duadan sonra söylenen söz, amin
 ä. 79/22, 83/26
- Äzimbay : özel isim
 ä. 38/3, 39/9, 57/19, 57/21, 58/9, 59/24, 64/19, 64/28, 65/22,
 66/4, 67/3, 67/21, 68/2, 68/9, 68/26, 70/1, 71/5, 71/14, 73/12,
 85/28
 ä. edi 40/37
 ä. + dıñ 38/21, 55/7, 64/14, 65/18, 74/24, 75/9, 77/20, 84/7,
 85/9, 85/29, 86/15, 86/19
 ä. + dı 81/22
 ä. + ğa 65/2, 74/12, 79/36

F

- fuştı : tarak
 f. +men 47/24
- forım : form, görünüş
 f. + dı 60/2
 f. + ına 38/27, 40/9, 86/3

G

- gavhar : cevher
 g. 37/15, 86/7
- gül : gül, çiçek
 g. + dey 39/1, 79/13

Ġ

- ġarip : garip
 ġ. 86/34
- ġaziyz : aziz
 ġ. 41/37

ğıp	:	bkz. kıp ğ. 57/7, 59/32, 66/3
ğoy	:	söz arsında ya, ise, ki vs. anlamlarda kullanılan edat ğ. 76/17
ğışıktık	:	aşılık, aşık olma ğ. 38/6
Ħ		
ħabar	:	haber ħ. 69/27, 71/13, 77/1 ħ. + dı 39/9
ħabarlan-	:	haberi olmak, haberlenmek ħ. – dı 38/16
ħaberdar	:	haberdar ħ. bol- 70/30
ħadden	:	ölçü, hadd ħ. 71/1
ħadisa	:	hadise ħ. 44/36
ħal	:	hal ħ. +(i)ñe 70/29
ħalayık	:	halk ħ. 76/8
ħalık	:	aynı uyruktan olan insan topluluğu, ahali ħ. 63/15 ħ. + tuñ 40/26 ħ. + қа 71/13, 85/27
ħan	:	han ħ. 41/35, 41/37, 41/38, 51/12, 73/28, 76/14 ħ. + nuñ 43/38, 56/20, 63/7 ħ. + dı 68/34, 72/9

		ḥ. + ğa 67/1
		ḥ. + menen 67/28
		ḥ. + (ı)ña 62/23
		ḥ. + ı 57/9, 84/16
ḥalq	:	halk
		ḥ. + (ı)ñdı 73/10
		ḥ. + (ı)ñız 74/20
ḥağ	:	Allah
		ḥ. 86/11
ḥasiret	:	hasret
		ḥ. 54/13
ḥasyet	:	haysiyet
		ḥ. + pen 68/14
ḥor	:	cennette yaşadığına inanılan güzel kız, huri
		ḥ. + dı 86/6
		ḥ. + larday 38/26
ḥoş	:	hoş
		ḥ. 76/2, 79/25
ḥuzur	:	huzur
		ḥ. 86/11
I		
ılağ	:	oğlak
		ı. +tay 78/3
ıñıran-	:	inlemek
		ı. – (ı)p 45/2, 63/17, 77/32
		ı. – ğan 45/5
ıñırsıt-	:	inletmek
		ı. – (ı)p 52/32
ıktıyar	:	istek
		ı. + dı 67/27
ırık	:	irade, istek

		1. +(1)ma 69/33
ırğa-	:	sallamak 1. – dı 50/5
ırğal-	:	sallanmak 1. – (1)p 48/24
ırıldav	:	hırlama 1. + ğa 46/21
ırza	:	rıza 1. mın 62/39, 67/23
ıskır-	:	ıslık çalmak 1. – (1)p 63/19
ıstık	:	sıcak 1. 68/22
ızğar	:	kuru ayaz 1. + (1)ma 69/32
İ		
il-	:	yakalamak, asmak i. – edi 58/38 i. –gen 81/7, 83/10 i. – mes 58/3
ildir-	:	(kuş) yakalamak i. – eyin 58/13
ilger- keyin	:	ileri-geri i. 69/20
ilin-	:	takılmak i. – di 49/21
iman	:	iman i. +(1)m 68/18
imandı	:	imanlı i. 74/29
in	:	mağara i. + ine 37/17

- ini : i. + indey 62/5
küçük kardeş
i. 45/14
i. + ñniñ 60/26
i. + lerine 54/38
- irge : yakın yer
i. + ni 55/27
i. + den 49/20
- iriñde- : iltihaplanmak
i. -p 66/7
- is : iş
i. 53/18, 56/16, 73/33, 82/28
i. kıl- 67/12
i. et- 50/17
i. + tiñ 56/34
i. + ti 61/30
i. + (i)mdi 61/2
i. + i 41/15
i. + in 74/26, 81/31
- iş : iç
i. 51/31, 79/11
i. + ti 75/7
i. + ten 80/8, 85/6
i. + im 52/11
i. + (i)ñdi 60/36
i. + i 85/34
i. + in 49/9, 53/18, 78/29
i. + ine 44/33, 48/38
i. + inde 39/3, 53/9, 55/14, 55/37, 74/3, 75/29
i. + inen 46/30
- iş- : yiyip içmek
i. – sin 49/34
i. – (i)p 75/14, 77/13

		i. seyşi 51/20
		i. –e tur 66/24
		i. – pey 50/22
		i. – bese 62/12
işik	:	içi hayvan derisinden, dışı kumaştan yapılan bir tür dış giyim i. + in 57/27
it	:	köpek i. 53/7, 63/3, 75/14, 81/14 i. + ke 71/28 i. + ine 74/25
iybalı	:	terbiyeli i. 74/29
iye	:	sahip, yaratan i. +si bol- 41/35 i. + niñ 53/6 i. + si 41/35, 68/2, 70/5
iyin	:	omuz i. 49/15 i. + (i)ñnen 60/20
iyir-	:	eğirmek i. – (i)p 49/4
iyis	:	koku i. + in 49/29
iysi	:	bütün i. 58/30
iz	:	iz i. + (i)ñe 52/25 i. + i edi 48/8
izde-	:	aramak i. – gen 57/35, 58/22 i. – geniñ 52/31, 66/14
izden-	:	aranmak i. – (i)p 60/38

J

- jabıl- : çatmak
j.- (ı)p 47/18
- jabıq- : üzölmek, kaygılanmak
j. -(ı)p 44/9, 45/30
- jabırı- : yönlendirmek, sürmek
j. – kan 77/5
- jabırqa- : esef duymak
j. – dı 71/9
- Jädiger : özel isim
j. 73/2, 73/19, 74/14, 74/35, 75/15, 76/3, 76/10
j. + diñ 76/6
- jağa : yaka
j. + dan 61/8
j. + sı 68/7
j. + ma 66/22
- jağalay : sırayla
j. 42/8, 48/3
- jağalı el : büyük millet
j. e. eken 40/24
- jağımdı : sevimli
j. 54/4
- jal : yele
j. 51/15, 75/30
j. + ın 77/11, 84/39
- jalañ : yalın, çıplak
j. 54/36, 77/5
- jalaqta- : gözü doymamak
j. – p 52/1, 84/21
- jalğız : yalnız
j. 41/9, 52/3, 53/35, 56/1, 76/4, 78/27, 82/16, 85/33
- jalğız- aq : yapayalnız

		j. 46/29
jalğızdıq	:	yalnızlık j. 45/29, 75/27, 79/12
jalın	:	güç, kuvvet j. 47/24
jalın	:	alev j. + dı 73/27
jalın-	:	yalvarmak j. – (ı)p 44/17, 49/26, 67/18, 79/5
jalındır	:	yalvartmak j. – ğan 53/34
jaltılda-	:	parlamak j. – p 64/12
jaman	:	çok, fazla, fena halde j. 39/33, 46/9, 49/31, 53/8, 53/21, 54/28, 61/13, 64/19, 65/31, 71/9, 71/29, 73/37, 81/36, 84/24 j. + nıñ 66/20, 74/26, 81/31 j. + da 87/7 j. + (ı)ñ 55/25 j. + ı 40/22
jamandıq	:	kötülük j. 37/5
jambı	:	gümüş parçası j. 69/31, 86/18
jamıl-	:	sırtına geçirmek j. – (ı)p 57/27
jan	:	insan, can j. 38/15, 45/31, 47/13, 56/6, 85/14, 86/3 j. + ğa 40/16 j. + (ı)m 82/1, 85/13 j. + (ı)mdı 52/2 j. + (ı)ña 62/15 j. + ı 50/36, 53/31

		j. + dar 87/5
jan-	:	yanmak j. – (ı)p 48/27, 85/20 j. – ğan 74/18
jaña	:	şimdi j. 67/22
janap	:	çevre, civar j. 55/27
janas-	:	yanaşmak j. –қан 75/21
jandı	:	canlı j. 39/24
jäne	:	bağlama edatı, ile j. 71/13, 73/17
jan-jak	:	çevre j. + ina 72/14
jan-jaktı	:	kalabalık j. 66/32
jännet	:	cennet j. + tegi 86/6 j. + ten 38/26
januvar	:	hayvan (evcil hayvanlardan övgü ile bahsedilirken kullanılır) j. 45/21 j. + lar 44/9
japıraqsız	:	yapraksız j. 75/19
jappar	:	cabbar j. 39/20
jarıl-	:	yarılmak j. – dı 73/23
jarğaқ	:	tay veya kuzu derisinden yapılmış giyim j. + tay 47/16
jat-	:	yatmak

		j. – (ı)p tur- 51/22
jatır-	:	yardımcı fiil j. mız 77/21
jağ	:	taraf j. + ğa 77/23 j. + (ı)m 45/25 j. + ı 79/7 j. + inan 84/17
jağ	:	düşman j. +(ı)ña 62/13
jağ-	:	yakmak j. – ayın 70/17, 70/19, 83/19
jağın	:	yakın j. 48/40, 52/19 j. kıl- 42/27 j. + (ı)ñ 56/32
jağında-	:	yaklaşmak j. 83/9 j. – r 45/11 j. – p 54/37, 64/15, 75/4 j. – ğanda 72/18
jağsı	:	iyi, güzel j. 40/22, 41/28, 62/28, 68/10, 78/31, 86/29 j. + niñ 66/18 j. + dan 87/7 j. + lar 37/1 j. + larğa 87/12
jağsı	:	ileri gelen j. + lar 72/19
jağsıla-	:	övmek j. – p 71/4
jar	:	yar, uçurum j. 44/18, 51/27

jar	:	yar, eş j. + day 46/20 j. + ina 62/18
jar-	:	yarmak j. – (ı)p 55/1
jara-	:	işe yaramak j. – dı 42/11 j. – yın 70/33 j. – ydı eken 38/1
jarağ	:	silah j. + ın 79/16
jaras-	:	yakışmak, yaraşmak j – tı 39/36 j. – kan 75/28 j. – ar ma eken 78/28
jarat-	:	yaratmak j. – kan 76/1 j. – kağa 44/17
järdem	:	yardım j. et- 66/16
jarğaq	:	zar j. + tay 47/16
jarı-	:	(hayvan yavrusu) anne sütüne doymak j. – ğan 39/5
jarıl -	:	yarılmak j. – (ı)p 43/9, 49/13
jarıs-	:	yarışmak j. – tı 42/24
jarlı	:	yoksul, j. + nıñ 54/36 j. + nı 40/25

jarlılık	:	fakirlik j. 42/2 j. + ın 72/26
jarlık	:	emir j. + ı 53/6
jarkın	:	iyi huylu j. + (ı)m 61/1
jas	:	yaş, toy, genç j. + tan 73/6 j. + (ı)ñ 60/30 j. + ı 64/29, 74/29, 86/19 j. + ına 38/10 j. + ınan 75/8, 80/19
jasan-	:	savaşa hazırlanmak j. – dı 75/4 j. – ğan 83/3
jasar	:	sayı bildiren kelimelerle kullanılarak insan yaşını gösterir j. 39/11
jasav	:	çeyiz j. + ğa 86/13
jasavıl	:	yüzbaşı j. 63/21
jası -	:	hüzünlenmek j. – p 71/9
jasır-	:	saklamak j. – dı 46/7 j. – ğan 72/26
jasırın-	:	saklanmak j. – (ı)p 42/29, 76/4
jasıt-	:	gönlü kırılmak j. – (ı)p 49/31
jat-	:	yatmak j. – ayın 52/19

- j. – sını 87/9
j. – a kalıs- 84/15
j. – (ı)p 45/2, 51/22
j. – qan 39/22, 44/5, 44/27
j. – qanşa 47/7
j. – qanday bol- 45/9
- jat- : bulunmak
j. – qan 73/10
- jat- : yardımcı fiil
j. – (ı)r 66/30
j. – qan 39/22
j. – (ı)r eken 81/9
- jatqız- : yatırmak
j. – dı 46/6
j. – (ı)p 47/24
- jav : düşman
j. 79/16
j. + dı 85/16
j. + ğa 83/3
j. + (ı)ñ 71/29
j. + lar 75/4
- jav- : yağmak
j. – ar 75/32
- javap : cevap
j. 41/10, 65/23, 66/25, 74/9, 76/2, 76/7, 79/24
j. + qa 78/33
j. + ın 51/9
- javlas- : düşman olmak
j. – (ı)p 65/4, 81/30
- javşı : arabulucu
j. 57/7, 68/35
j. ğıp 57/7, 59/32
j. + ğa 61/12

		j. + ımdı 81/35
jay	:	yele j. 51/23
jay	:	yavaş j. 57/17
jay	:	hal, durum j. 67/18 j. + (ı)mdı 79/5
jay	:	mekan, yer, ev j. 51/23
jay-	:	otlatmak, yaymak j. – dı 63/20 j. – (ı)p 39/12, 79/22
jayav	:	yaya j. + ğa 37/18
jayıl-	:	yayılmak j. – (ı)p 44/5, 58/30
jayla-	:	otlatmak j. – ğan 48/4
jaylas-	:	yerleşmek j. – ar 62/14
jaytañ	:	şen, şakrak j. 85/21
jaykal-	:	sallanmak j. – (ı)p 75/8, 86/25
jaysañ	:	güler yüzlü j. 40/19
jaz-	:	yaymak j. – dı 47/9 j. – (ı)p 46/12, 71/23
jaz-	:	yazmak j. – ğan 68/36, 86/11

- je- : yemek
 j. – ñiz 72/23
 j. – sin 71/33
 j. – sem 40/4
 j. – p 60/9
 j. – mesem 51/37
- je- : bir şeyi kendine dert edinmek
 j. – p 41/3, 82/1
 j. – meymin 53/37
- je- : aldatmak
 j. – mesti 67/17
- jegiz- : yedirmek
 j. – emin 59/11
 j. – (i)p 70/18
- jek- : görevlendirmek, iş yüklemek
 j. – (i)p 38/36
- jeke : baş başa
 j. + ge 82/22
- jeke : kendi başına
 j. 83/7, 83/34
- jekelen- : dışlanmak
 j. – gen 84/1
- jekpe- jek : teke tek
 j. 83/40
- jektir- : koşturmak
 j. – (i)p 41/26
- jel : rüzgar, yel
 j. 40/26, 77/8
 j. + ine 56/12
- jelbegey : elbiseyi giymeden
 j. 57/26
- jelik- : heveslenmek
 j. – ken 39/33

jem	:	yem j. 42/16
jemek	:	yemek j. + ke 58/34
jeñ-	:	yenmek j. – di 86/35 j. – (i)p 53/14 j. – geni 78/28
jeñge	:	yenge j. min 59/26 j. + sin 48/40 j. + leri 50/38, 85/21, 85/37
jeñil	:	hafifi kolay j. 37/12
jer	:	yer j. + diñ 40/17, 73/35, 86/27 j. + di 46/10, 48/14, 57/5, 78/2 j. + ge 46/35, 49/13, 55/2, 55/12, 56/40, 57/17, 61/11, 66/21, 70/23, 75/18 j. + de 45/15, 50/19, 66/20, 73/20 j. + den 46/19, 50/35, 58/21, 80/32 j. + (i)mniñ 81/24 j. + (i)mdi 62/26 j. + (i)ñ 62/14
jesir	:	dul j. + ge 78/37
jet-	:	varmak, ulaşmak, yetmek j. – emin 75/34 j. – ermin 63/13 j. – er 61/3 j. – keni 55/29 j. – kenin 84/32 j. – keñse 66/21

- j. – (i)p 43/17, 45/23, 63/7, 65/19, 68/13, 77/9, 78/38, 79/35
j. – pey 45/31
j. – peydi 72/29
j. – pedi 37/14
j. – pesin 75/12
- jeti : yedi
j. 59/33
- jetim : yetim
j. 78/37
- jetis- : yetişmek
j. – sin 87/5
- jetkiz- : ulaştırmak
j. – ermin 63/4
j. – di 85/26
j. – bey 49/2, 85/3
- jiğ- : yığmak
j. – adı 43/8
- jiğıl- : yıkılmak
j. – dı 66/10
j. – (i)p 44/32, 56/11, 70/14
- jıl : yıl
j. 85/23
- jıla- : ağlamak
j. – ymın 62/35
j. – ydı 39/39, 86/20
j. – dım 45/30
j. – dı 79/28
j. – sa 74/5
j. – y 85/23
j. – p 49/24, 67/3
j. – may 48/35
j. – ğan 69/16
- jılkı : at, yılkı

		j. 53/3, 70/5
		j. + nı 69/4
		j. + ğa 45/21
		j. + dan 57/11, 73/17
jım-	:	susmak
		j. – (i)p 46/7
jın	:	cin
		j. 55/10, 83/25
jıy-	:	yıĝmak, bir araya toplamak
		j. – dı 42/1, 85/30
		j. – (i)p 46/2, 76/18
		j. – maysıñ 81/28
jıyıl-	:	yıĝılmak
		j. – dı 39/28, 64/31
		j. – sın 63/15, 69/11
		j. – ğan 40/18
		j. – (i)p 67/4, 68/26, 69/33
		j. - (i)p tur 41/11
jıyna-	:	toplamak
		j. – dıñ 68/16
		j. – dı 43/26, 49/1, 55/11, 63/22, 66/32
		j. – p 37/15
		j. – p ap 74/10
jıyırma	:	yirmi (sayı)
		j. 57/8
jibek	:	ipek
		j. 66/19
		j. + ti 49/3
		j. + ke 50/36
jiber-	:	göndermek
		j. – di 57/8, 59/32, 63/16, 71/10, 72/1, 73/12
		j. – señ 62/40
		j. – (i)p 63/21, 77/19

		j. – gen 58/20, 81/35
		j. – me 61/2
jiber-	:	yardımcı fiil
		j. – (i)p
jigit	:	yiğit
		j. 51/3, 53/28, 57/8, 65/17, 69/19
		j. + tiñ 40/31, 63/25, 78/31
		j. + ke 65/9
		j. + i 61/15
		j. + inde 41/34
jogal -	:	yok olmak
		j. 55/36
jogarı	:	yukarı
		j. 80/16
jok	:	yok, var karşıtı
		j. + ı 57/35
jokşılıq	:	yoksulluk
		j. + tıñ 72/30
jol	:	yol
		j. 52/17, 76/5, 86/30
		j. ıl- 55/26
		j. + a 68/30, 69/37, 77/5
		j. + da 75/17
		j. + (ı)mnan 81/17
		j. + (ı)nda 76/14
		j. + (ı)ñız 72/20
		j. + ı 48/1
		j. + ın 38/6, 71/20
		j. + ında 67/35
		j. + ımen 62/37
jolaqta-	:	gözü doymamak
		j. – p 52/1, 84/21

- jolbarıs : kaplan
 j. 45/2, 46/5, 53/11, 60/34
 j. + tay 38/18, 63/17, 77/32
 j. + (ı)ñ 74/21
 j. + ın 46/34
 j. + ına 77/7
- joldas : yoldaş
 j. 45/15
 j. kıl- 51/33
- jolık- : uğramak
 j. -(ı)p 44/8
- jolık : buluşmak, yüz yüze görüşmek
 j. 65/10
 j. - (ı)p 53/12, 65/23
- jomart : cömert
 j. + tñ 53/17
- joķ : yok, var karşıtı
 j. 44/27, 45/24, 46/21, 47/15, 55/23, 65/26, 72/24, 72/38,
 73/20, 75/26, 81/1, 86/37
 j. edi 41/38
 j. + ķa 43/34
 j. + da 53/17
 j. + (ı)m 58/22
- joķşılıķ : yoksulluk
 j. 48/8
 j. + tñ 72/30
- joķtıķ : yokluk
 j. 52/2
- jorĝa : yorĝa, rahvan (at)
 j. 48/24, 68/5
 j. + nı 41/26
 j. + dan 38/36
 j. + sın 78/8

		j. + sına 77/6
josı-	:	kitle halinde hareket etmek j. – p 69/19
josıl-	:	şiddetle ve çok akmak j. – dı 64/29, 84/26
josıt -	:	hızla geçmek j. – (ı)p 43/12
joy-	:	yok etmek j. – dı 85/7
jön	:	yön j. be edi 78/24 j. + imdi 59/25 j. + (i)ñdi 58/6
jön	:	hal, durum j. + inen 72/30, 80/34
jöne-	:	yürümek j. – di 44/33, 47/33, 69/19
jönel-	:	yönelmek j. – di 77/7 j. –(ı)p 46/33, 57/4, 65/16
juban-	:	avunmak j. – (ı)p 69/16
jubat-	:	teselli etmek j. – asıñ 74/5
jul-	:	koparmak j. – (ı)p 61/10, 83/11
juldız	:	yıldız j. + dıñ 74/33 j. + day 64/12
julķın-	:	hırpalanmak j. – dı 83/25
jumıs	:	iş, hizmet, çalışma j. + tı 71/30

jupar	:	hoş j. 49/29
jurt	:	halk, millet, yurt j. 39/28, 41/18, 41/35, 69/2, 74/14 j. + tiñ 40/15, 42/34 j. + qa 38/17, 54/6, 58/30, 73/26, 82/7, 86/20 j. + tan 67/29 j. + (ı)mdı 50/14 j. + ınıñ 38/2 j. + (ı)ñdı 83/37 j. + inan 57/9, 79/24
jurt-jama	:	halk j. + ğa 39/28
jut-	:	yutmak j. – (ı)p 50/23
juvasıt-	:	uysallaştırmak j. – (ı)p 59/8
jüde-	:	zayıflamak j. – di 47/17
jüdet-	:	ıstırap çektirmek j. – (ı)p 81/22
jügermek	:	kerata j. 64/22
jügir-	:	koşmak j. – di 55/8, 67/34 j. – (ı)p 82/14
jügirt-	:	koşturmak j. – ti 49/12 j. –(ı)p 53/7
jük	:	yük j. + in 50/4
jün	:	yün j. + i 45/15

- jündet- : yünlerini kırkırtmak, yoldurmak
j. – (i)p 59/22
- jür- : yürüme, gitme
j. – esiñ 52/1683/33
j. – er 75/17
j. – di 85/23, 86/8
j. – siñder 56/7, 58/7, 60/18
j. – se 86/29
j. – (i)p 76/5, 81/11
j. – gen 59/26, 72/20, 76/26
j. – gende 49/15
j. – geni 54/37
j. – mesem 65/28
j. edim 53/18
j. ediñ 62/8
j. eken 76/13
j. ekensiñ
- jür- : yardımcı fiil
j. – (i)p 44/30
- jürek : yürek, kalp
j. + (i)m 53/25
j. + (i)miz 73/23
j. + i 48/27, 50/32, 63/10, 80/7, 82/35
j. + in 38/39, 70/17
j. + inde 85/20, 86/37
- jürgiz- : sürme, kullanma
j. – di 39/7, 39/10
- jürmek : yürüme
j. + ke 63/26, 79/17
- jüyük : hızlı koşan
j. 58/17
- jüz : yüz, sima
j. + i 62/29

- j. in 39/23, 40/17, 73/35, 86/27
- jüz- : yüzmek
j. – edi 47/23
- jüz elüv : yüz elli (sayı)
j. 86/18
- K**
- kämil : gerçek, kamil
k. 37/3
- kämşat : kunduz
k. 38/11
- käri : yaşlı
k. + (y)a 74/30
k. + (i)mdi
- kasap : kasap
k. 43/18
- kedey : fakir
k. 41/9, 55/8, 55/24, 75/20
k. siñ 42/20
k. + diñ 42/8, 72/37, 78/27, 85/33
k. + di 53/5
k. + ge 53/35, 56/1
k. + ler 57/32
k. + lerdñ 86/36
- kedeylik : fakirlik
k. 51/34
k. + tiñ 80/34
- kek : ölç
k. + i 66/18, 66/20
- kekti : kindar
k. bol- 56/35
- kel - : gelmek
k. – edi 44/30, 50/2, 54/30, 55/3, 64/6, 72/12, 78/13, 79/9

- k. – dim 58/13, 78/12
k. – diñ 58/2
k. – di 48/30, 64/15, 76/5, 80/14, 85/9, 85/22
k. 60/31, 61/6, 77/18, 78/5, 83/7, 83/34
k. – se 66/16
k. – (i)p 53/21, 57/16, 57/22, 61/31, 73/9, 87/6
k. – geñse 78/30
k. – gen 58/6, 59/25, 61/12, 62/37, 79/29
k. – mey 40/31, 80/28
k. – meydi 51/35, 87/11
k. – medi 78/19
k. – megen 41/5
k. – mes 73/33
k. – mese 41/14
k. – mesti 67/20
k. – mey me 53/32
- kel- : süreklilik bildiren yardımcı fiil
k.- (i)p 50/29, 56/9, 57/22
- kelgin : gelen, göçmen
k. 77/3
- kelinşek : taze gelin
k. 62/17, 86/8
- kelis- : uyum sağlamak
k. 38/11
- Kelmembet : özel isim
k. 57/14, 58/1, 58/8, 58/23, 59/6, 59/23, 60/25, 60/32, 61/5,
62/8, 62/24, 63/5, 65/11, 65/13, 65/21, 66/18, 67/35, 68/9,
68/26, 69/14, 69/21, 69/26, 69/29, 70/10, 70/28, 71/19, 76/23,
77/6, 77/16, 78/4, 78/11, 78/34, 78/35, 79/10, 80/6, 82/20,
82/24, 84/27
k. + tiñ 61/14, 61/20, 61/32, 63/11, 66/35, 68/6, 80/15
k. + ti 67/26, 77/10
k. + tey 67/10

kelteki	:	sopa k. 55/9
keltir-	:	getirmek k. – di 41/27, 82/3 k. – (i)p 53/15
kem	:	kötü, noksan k. 76/15 k. bol- 56/22, 75/29
kempir	:	koca karı k. + den 39/35
keñes	:	sohbet k. kı1- 65/1 k. + ti 65/1, 67/5
keney	:	aşık kemiği k. + ge 53/30
kenje	:	en küçük k. + si 86/21
kep-	:	kurumak k. – keñse 66/19
kerege	:	kafes şeklindeki destek k. + si 85/31
kerek	:	gerek, gerektiği şekilde k. + i 55/20
keren	:	budala, ebleh k. + dey 46/8
Kereyulı	:	Özel isim k. 57/14, 58/1, 71/19, 80/6, 84/27
kerney	:	kaval k. 71/2 k. + leri 64/1
kes-	:	kesmek k. – emin 82/33 k. –(i)p 61/35, 67/11

kese	:	ay imek iin kullanılan kase k. 45/19
kesil-	:	kesilmek k. – (i)p 62/31, 80/36 k. – gen 62/14
kesir	:	zarar k. + ge 79/2
keş -	:	gemek k. – (i)p 85/24
keşik-	:	gecikmek k. – señ 80/28 k. – (i)p 49/18, 54/18, 81/17 k. – pey 63/15, 78/13
keşiktir-	:	geciktirmek k. – mey 77/3
keşir-	:	affetmek k. – (i)p 81/33
keşkurın	:	akşamleyin k. 58/3
ket-	:	gitmek k. – ti 44/10, 48/27, 48/29, 54/18, 63/6, 76/3, 87/6 k. 55/36 k. – sem 45/24, 50/14 k. – se 53/22 k. – (i)p 65/16, 79/10 k. – (i)p bar- 46/33, 73/24 k. – ken 39/12, 51/4 k. – kennen 85/35 k. – keniñ 78/24 k. – keni 84/36 k. – pesin 56/35, 75/11
ket-	:	harcanmak k. – ti 50/36

ketil-	:	gidilmek k. – (i)p 81/5
ketir-	:	gitmesini sağlamak k. – (i)p 81/25
kektir-	:	göndermek k. 55/34
ketpek	:	gitme k. + ke 75/1
ketüv	:	gitme, bir yere doğru yönelme k. + ge 51/22
kevde	:	gövde k. + sine 58/40
keviljir	:	damarsız bağ dokusu k. + (i)m 62/31
keyi-	:	sitem etmek k. – di 64/21, 70/1
keyin	:	zaman edatı, sonra k. 78/6, 80/11
keyis	:	dargın k. 49/19
kez	:	arşın k. + i 38/34
kez	:	vakit, defa k. + inen 49/17
kezdes-	:	rastlaşmak k. – se 44/20
kezdestir-	:	buluşturmak k. – di 60/37
kezdik	:	kasatura, bıçak k. 58/32 k. + pen 61/34
kidir-	:	oyalanmak k. – di 49/16, 57/15

		k. – (i)p 50/24, 51/7, 56/33
kim	:	kim, soru zamiri k. 75/25 k. + niñ 38/33 k. + di 56/5 k. + nen 55/3
kinä	:	kusur k. + m 68/19 k. + miz 73/11
kir-	:	girmek k. – edi 48/23 k. – di 48/8, 85/12 k. – (i)p 80/14
kirsiz	:	temiz, pak k. 40/14
kisi	:	insan, birey k. 39/24, 53/31, 71/17 k. + niñ 59/28 k. + ge 41/11, 41/17, 42/20, 72/15, 80/23 k. + men 79/3 k. + mdi 60/38 k. + ñniñ 70/16
kisine-	:	kişnemek k. – p 82/8
kiy-	:	giymek k. – emin 59/27 k. – edi 39/36, 47/29, 79/15 k. – di 39/16, 65/15 k. – (i)p 57/13 k. – gen 57/28, 72/32
kiygiz-	:	giydirmek k. – di 38/34, 68/8

kiyik	:	geyik k. 43/10, 44/6, 44/12 k. + tiñ 44/26
kiyiz	:	keçe k. 58/3
köbey-	:	çoğalmak k. – (i)p 44/10
kök	:	mavi, gök rengi k. 38/36, 41/26, 48/20
kökbar	:	iki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek, at üzerinde oynadıkları bir tür oyun k. + day kı1- 46/32
kökirek	:	göğüs kemiği k. + i 66/6
köl	:	göl k. 53/4 k. + ge 49/21 k. + den 44/29, 50/22 k. + degi 42/33, 58/14 k. + ine 47/33
köldeneñ	:	ani k. 73/16
köldeneñde-	:	önünü kesmek k. – p 54/24
köleñke	:	gölge k. 75/18
kömey	:	boğaz k. + den 54/3
kön-	:	ikna olmak k. – beydi 78/26
köndir-	:	ikna etmek k. – dim 68/32

- könil : gönül
 k. 37/19, 39/18, 39/35, 55/18, 69/16
 k. + (i)m 50/13
 k. + (i)me 69/35
 k. + (i)ñdi 70/11, 83/22
 k. + iñdegi 85/25
 k. + i 41/19, 42/34, 48/35, 48/37, 70/34, 85/10, 85/29, 86/36,
 87/9
 k. + in 55/5, 55/18
 k. + ine 40/26
 k. + inen 42/2
- köp : çok
 k. 40/33, 53/21, 55/15, 61/20, 63/5, 70/1, 73/32, 74/15, 77/22,
 78/33, 86/14, 87/3, 87/11
 k. edim 78/36
 k. edi 75/20
 k. eken 39/34, 68/35
 k. + ke 40/13, 61/17
 k. +sin 85/4
 k. + ine 56/4
 k. pe edi 55/24
- köp : halk
 k. + tiñ 76/6
 k. + ke 76/11
- köpir : köprü
 k. 76/14
- köptik : çokluk
 k. + ine 71/21
- kör- : görmek
 k. – emin 83/1
 k. – edi 44/35, 72/11
 k. – di 41/28, 42/17, 77/10
 k. – eyin 77/2

- k. 86/33
k. – sem 59/20
k. – (i)p 41/31, 47/6, 48/7, 63/9, 64/18
k. – gen 47/13
k. – gennen 54/26
k. – geni 60/26
k. – gendey 86/6
k. – genşe 63/6
k. – meydi 41/1
k. – me 37/5, 61/21
k. – mese 57/32
k. – mey 39/23, 58/35
k. – mey-aķ 58/35
- kör- : yardımcı fiil
k. 66/9
- körük : güzellik
k. + ten 40/10
- körin- : görünmek
k. – edi 50/10, 64/11, 68/21
k. – di 62/32
k. – se 83/32
k. – beydi 85/14
k. – be 55/35
k. – bey 56/6
- köris- : görüşmek
k. – elik 51/26, 60/31
k. – señ 61/6
- körme- : görmemek
k. – gen 73/15
- körset- : göstermek
k. – ermin 60/40
k. – tiñ 71/4
k. 73/30

		k. – peseñ 82/37
kösil-	:	ayağını uzatarak oturmak k. – (i)p 81/29
köş	:	devir k. + i 86/25
köş-	:	göçmek k. – kende 53/1
köşir-	:	bağırıp çağırarak k. – (i)p 46/10, 80/31
köşir-	:	göç ettirmek k. – (i)p 69/36
köter-	:	kaldırmak, yükseltmek k. – e al – 56/7 k. – e kör- 66/9 k. – (i)p 46/16, 46/32, 47/32, 57/24, 85/22, 86/7 k. – gen 64/2
köter-	:	tahammül etmek k. – señ 58/11
köteril-	:	kaldırılmak k. – (i)p 61/18
köylek	:	gömlek k. 48/19
köz	:	göz k. 50/28 k. + (i)mdi 62/38 k. + (i)me 55/35, 68/21, 85/14 k. + (i)ñe 56/6 k. + (i)ñnen 83/12 k. + i 38/38, 45/4, 48/34, 72/11, 76/6, 80/9 k. + iniñ 64/29, 66/7 k. + in 48/36, 57/18, 62/2 k. + inen 86/19 k. + imen 41/31

		k. + deri 48/6
köz sal-	:	göz koymak k. s. – may 47/34
közdi	:	gözlü k. 79/14
küder	:	umut k. + in 40/32
küderi	:	güderi k. 47/12
kül-	:	gülmek k. – edi 59/2 k. – di 86/12 k. – (i)p 57/2
kümis	:	gümüş k. 47/14, 73/13 k. + ti 72/3 k. + ten 43/3, 85/31
kün	:	gün k. 55/20, 64/13, 69/9, 71/12, 75/34, 79/7, 85/28 k. + di 69/15 k. + de 41/38, 78/25 k. + (i)ñe 70/33 k. + i 42/32, 74/34 k. + ine 38/2 k. + der 77/22
künä	:	günah k. + mdı 81/33
küni – tüni	:	gece gündüz k. 65/26, 81/1
künine	:	her gün k. 42/11, 42/17
küñiren-	:	feryat etmek k. – (i)p 38/23

kürilde-	:	gürüldemek k. – p 66/6
kürzi	:	gürz k. + in 83/27 k. + men 70/21
küş	:	güç k. + imdi 60/40 k. + ine 41/20
küşik	:	köpek yavrusu k. 75/14
küşti	:	güçlü k. 45/10, 53/6
küt-	:	beklemek k. – (i)p 66/28
küt-	:	ikramda bulunmak, ağırlamak k. – (i)p 67/25 k. kendey 51/23
küy-	:	yanmak k. – di 85/34
küyev	:	damat, güvey k. 68/37 k. min 81/26 k. + i 82/6
küyük	:	dert k. + inen 85/24
küyin-	:	içi kan ağlamak k. – (i)p 81/39 k. – bessin 86/24
küygiz-	:	yakmak k. – di 38/39
küyme	:	fayton k. + ni 41/27

- küymeli : faytonlu
k. 38/37
- küyret- : harap etmek
k. – (i)p 59/14
- Қ**
- қабат : kat, зүмре, сınıф
қ. 39/15, 86/9
қ. + (i)ma 52/7
- қабатта- : katlamak
қ. – p 57/28
- қабак : göz kapağı
қ. + ı 47/18, 51/13
қ. +ın 41/3
- қабıl : kabul
қ. bol- 46/24, 87/1
- қабın- : yangınlanmak
қ. –(i)p 57/23
- қабırға : kaburga
қ. + sın 59/14
- Қабırшақ : özel ismi
қ. 54/27, 55/30, 76/12
- қадam : adım
қ. 46/19
қ. + ı 69/3
қ. + ın 79/31
- қадir : kadir
қ. + (i)me 61/3, 68/13
- қағаз : kağıt
қ.+day 40/14
- қағıl- : takılmak
қ. –(i)p 47/22

- ahar : fke
 . qıl- 82/17
 . + ın qıl- 63/18
 . + a min- 45/6
 . + a 83/24
 . + men 78/2
- aharlan- : kahırlanmak
 . – (ı)p 79/33
- ak- : akmak, kakmak
 . – ayın 70/23
 . – (ı)p 42/31, 49/20
- akanda- : durmadan hızla hareket etmek
 . –p 49/8
- akta- : kurutmak
 . – an 72/23
- al- : kalmak, bulunmak
 . – ası 74/8
 . – adı 47/13, 57/33, 87/7
 . – dım 81/17
 . – dıdar 49/18
 . – dı 42/29, 50/27, 55/12, 63/9, 65/25, 69/18, 81/3, 81/5,
 86/3, 86/23
 . – dı ma 48/32
 . – an 37/10, 62/15, 85/1
 . – anı 40/31
 . – anday 56/11
 . – madı 40/22, 68/18
 . – madar 82/27
 . – mayı 67/29
 . – masın 39/13
 . – may 44/21

qala-	:	istemek, uygun görmek q. – dı 68/34 q. – yıq 67/23 q. – sa 56/26 q. – ğanı 41/14
qala	:	şehir q. + ğa 70/25 q. + dan 63/28, 77/24 q. + ña 81/32 q. + sina 85/3
qalayşa	:	nasıl q. 71/18
qaldır-	:	bırakmak q. –(1)p 46/1 q. – ma 55/18 q. – may 63/2
qalqan	:	kalkan q. 64/3
qalıñ	:	kalın q. 44/31
qalıñ	:	çok, kalabalık q. +nıñ 46/30 q. + dı 73/25
qalıs-	:	yardımcı fiil q. – tı 84/15
Qalmaq	:	Kalmuk q. 38/15, 39/21, 65/29, 62/19 q. + tuñ 57/9, 71/8, 76/4, 84/16, 85/4 q. + tı 66/28, 67/25, 85/7 q. + penen 67/8 q. + tar 71/22, 75/7, 82/22, 83/26, 84/8, 84/24, 84/34

- . + tardi 83/15
 altıra- : titremek
 . – p 45/26
 ama- : sarmak
 . –p 86/5
 amala- : abluka altına almak
 .- (ı)p 44/18
 ambar : şahıs ismi
 . 41/7, 41/33, 43/5, 45/16, 45/12, 46/2, 46/14, 46/31, 48/28,
 49/17, 49/34, 50/1, 50/12, 51/12, 51/28, 52/27, 54/11, 57/4,
 67/16, 72/5, 72/19, 74/14, 75/15, 76/2, 76/10, 76/24, 77/9,
 77/10, 78/19, 79/9, 80/13, 80/26, 80/29, 82/11, 82/23, 83/6,
 83/29, 83/39, 84/9, 84/20, 84/31, 85/5, 85/19, 86/28,
 86/35/87/2
 . + di 41/20, 42/18, 43/33, 43/35, 44/23, 48/1, 48/7, 54/25,
 55/18, 76/9, 77/30, 79/10, 85/24, 85/38, 87/9
 . + dı 41/28, 64/25, 76/26, 85/29
 . + a 44/20, 50/26, 51/4, 52/14, 71/11, 71/15, 72/17, 73/2,
 74/35, 78/12, 79/25, 80/9, 85/13
 . + dan 50/31
 . + ı 82/25
 ambarjan : özel isim
 . 73/30, 77/17
 amıs : kamyş
 . +tı 42/30
 . + tay 45/17
 ama : bir tr işlenmiş ipek kumaş
 . 68/8
 amşı : kamı
 . 43/15, 78/9
 amzol : kamzol, zırh
 . 39/16

		ķ. + dı 57/28
ķan	:	kan ķ. 43/19, 44/34, 82/29, 83/12, 84/26 ķ. + ğa 63/8 ķ. + day 53/11 ķ. + ı 51/1 ķ. + ın 85/7
ķan-	:	kanmak, yetinmek ķ. – badı 77/25
ķanday	:	nasıl ķ. 41/30, 44/36, 62/30, 76/9, 77/2, 77/14
ķanŗa	:	kaç ķ. 38/15, 68/19
ķanat	:	kanat ķ. 85/32 ķ. + tan 75/30 ķ. + (ı)m 80/36
ķanattı	:	kanatlı ķ. 45/13, 50/7, 58/36
ķańbaķ	:	deve elması, çakır diken, hafif ķ. + tay 77/8
ķańġıt-	:	başı boş dolaştırmak ķ. –(ı)p 20/21
ķańtar-	:	otsuz, boş bir yere bağlamak ķ. –(ı)p 43/22, 80/12
ķańtaruv	:	otsuz boş yere bağlama ķ. + ın
ķap	:	kılıf ķ. 56/12, 63/13
ķapa	:	üzgün ķ. bol- 63/14, 74/20

ꞗapalan-	:	üzölmek ꞗ. – dı 71/5 ꞗ. – (ı)p 50/31 ꞗ. – (ı)p tur 41/2
ꞗapalık	:	üzüntü, keder ꞗ. 41/16 ꞗ. + ı 48/39
ꞗapta-	:	her yanı örtmek ꞗ. – dı 73/9
ꞗar	:	kar ꞗ. + day 47/18
ꞗar	:	iffetsiz ꞗ. 49/5
ꞗarsılık	:	karşılık ꞗ. ꞗıp 77/14
ꞗulak	:	kulak ꞗ. 37/4, 51/16, 62/10 ꞗ. sal- 76/8 ꞗ. + (ı)m 62/39 ꞗ. + (ı)mniñ 70/4 ꞗ. + (ı)ñ 45/17 ꞗ. + ı 56/17, 67/9 ꞗ. + m 46/7, 61/33, 67/11 ꞗ. + tarı 44/16
ꞗara-	:	bakmak ꞗ. – dı 42/5 ꞗ. – ysıñ 82/9 ꞗ. – yın 70/30 ꞗ. – yıꞗ 67/31 ꞗ. – sañ 38/27, 52/29, 56/21 ꞗ. – sa 44/37, 70/20

- . – (ı)p 48/31, 58/28, 69/25, 77/10, 78/6
 . – madı 41/12
 . – may 43/11, 48/28
- ara : kara
 . 38/36, 39/37, 41/7, 42/16, 43/22, 45/26, 47/8, 48/13, 48/28,
 50/20, 51/6, 51/14, 51/30, 54/25, 58/36, 61/34, 72/16, 77/11,
 79/32, 80/37, 81/8
 . mın 62/29
- ara : halktan biri
 . 38/13, 40/8
 . + a 6771
- ara : bir eyin glgesi
 . 55/23
- araman : zel isim
 . 63/18, 63/28, 64/30, 65/6, 65/24, 60/22, 62/23, 63/1, 63/7,
 63/9, 63/14, 68/37, 69/26, 70/5, 70/9, 72/9, 74/37, 77/19,
 80/16, 81/32, 81/34, 82/17, 83/6, 83/24, 84/9, 84/16
 . + nıñ 78/10
- aranı : karanlık
 . 48/37, 86/23
- aras- : bakımak
 . – an 72/13
 . – (ı)p 40/9
- arat- : (kendine) baktırmak
 . – (ı)p 83/16
- ardar : kadirli, kıymetli
 . emes 52/23
- arga : karga
 . + day 61/27
- arı : tasma
 . +sın 43/3

ķarġıt-	:	sıġratmak ķ. -(ı)p 50/25
Ķarımsaķ	:	Özel isim ķ. 54/34, 55/21, 76/12
ķarın	:	karın ķ. +ı 49/24
ķarında	:	kız kardeř ķ. +(ı)ń 64/24, 56/22 ķ. + ı 54/22
ķarķın	:	hız ķ. 73/9
ķarıs	:	karış ķ. 47/4
ķarsılas-	:	karşı durmak ķ. - (ı)p 78/20, 84/10 ķ. - ķan 72/7
ķarsaķ	:	karsak ķ. +ı 44/13
ķarřıġa	:	aladoġan ķ. + mń 50/6 ķ. + sın 47/32
ķart	:	ihtiyar ķ. + ı 85/35
ķartay-	:	yaşlanmak ķ. - sam 68/31 ķ. - ġan 39/34, 66/17 ķ. - may tur-37/7
ķas	:	gerķek ķ. 72/37
ķas	:	kaç ķ. + (ı)mdı 82/5

- asam- : yemin etmek
 . – dı 75/7
- asar- : inat etmek
 . – dı 74/37
- as : (bir eyin) yanı
 . +(1)nan 80/17
 . + (1)ma 75/21, 83/9
 .+ (1)mda 42/4
 . + (1)ña 52/19
 . + mda 44/13, 54/22
 . + ina 38/21, 38/33, 65/17, 65/24, 45/11, 46/3, 49/33, 61/31,
 86/28
 .+ mdağı 43/6
- asiret : dert
 . + i 71/6
- aska : atların alınlarında bulunan beyaz leke
 . 40/19, 41/7, 42/16, 43/22, 45/26, 47/8, 48/13, 50/20, 51/6,
 54/25, 79/32, 80/37
- aska : sekin
 . 60/19
- askır : kurt
 . 86/24
- aş- : kamak
 . – adı 78/6
 . –(1)p 51/1, 80/32
 . – an 59/17, 62/4
- aşan : ne zaman
 . 52/16, 83/1
- aşar : iki yaındaki dii sıır
 . + dı 75/2
- aşır : katır

		ķ. + dñ 81/24
		ķ. + ğa 86/17
ķat-	:	kımıldamamak
		ķ. -(ı)p 51/13
ķatar	:	sıra, katar
		ķ. + dan 39/13
		ķ. + ı 63/25
		ķ. + ın 63/25
ķatar	:	yaşıt
		q. + (ı)m 68/33
		q. + ña 52/29
ķatarla-	:	sıralamak
		ķ. – p 50/2, 52/18, 85/30
ķatın	:	kadın
		ķ. 49/11, 61/26, 66/26, 68/32, 77/26
		q. + ñdı 66/3
		ķ. + day 78/30
		q. + dar 49/22
		ķ. + darı 39/38
ķatır-	:	kandırmak
		ķ. –dı 46/29
ķatıs-	:	irtibat halinde bulunmak
		ķ. -(ı)p 62/19
ķattı	:	katı, çok
		ķ. 41/16, 42/35, 45/30, 47/20, 50/32, 59/2, 60/21, 78/15, 78/32, 79/31, 81/6, 82/3
ķayğı	:	kayğı
		ķ. 41/3, 82/1
		ķ. bas- 71/5
		ķ. + ğa 79/11
		ķ. + menen 53/24
		ķ. +sı 86/37

ķaygılan-	:	kaygılanmak ķ. – (ı)p 39/39
ķay	:	hangi ķ. 38/28, 74/13, 78/26 ķ. + da 51/11, 55/8, 72/21, 83/32, 86/29 ķ. + dan 64/26, 73/36, 60/18 ķ. + dasıñ 54/34, 55/30
ķayırılı	:	hayırlı ķ. bol- 58/5
ķayna-	:	kaynamak ķ. – dı 42/15
ķayra-	:	güçlendirmek ķ. –p 54/4, 81/6
ķayran	:	hayran ķ. 47/13, 63/9, 86/3
ķayrat	:	güç ķ. 66/8 ķ. + (ı)m 78/38 ķ. + (ı)ñ 46/26, 60/36 ķ. +ı 65/7, 72/8, 77/31 ķ. + ın 37/6, 46/2, 46/15 ķ. + ın qıl- 37/6 ķ. + ımız 71/25 ķ. + pen 53/14, 68/31
ķayrattı	:	gayretli ķ. 55/19, 74/1, 85/5 ķ. ay 53/28
ķayrattan-	:	gayretlenmek, cesaretlenmek ķ. – dı 70/34 ķ. – (ı)p 77/12
ķayrıl-	:	geri çevirmek

- . -may 51/11, 79/36
 aysar : kararlı
 . 74/36
 ayt- : geri dönmek
 . – amın 59/8, 74/9
 . – arının 66/2
 . – tı 41/32, 49/22, 61/29, 69/14
 . – tıñ ba 69/28
 . 77/29, 81/32
 . – mdar 71/11
 . – esin 45/7
 . – sın 62/37
 . – (ı)p 43/20, 43/29, 45/11, 57/1, 61/31, 63/6, 73/38, 74/28,
 76/3, 78/11, 78/30, 85/9
 . – atın 49/17
 . – atugın 54/19
 . – anda 49/34
 . – paşı bol- 40/34
 . – pasıñ 69/1
 . – pay 46/14
 aytal- : geri dönmek
 . – maymın 58/21
 aytar- : geri dönmek
 . – dı 41/23
 . – ayın 83/14
 aytuv : geri dönme
 . + dı 73/8
 . + a 49/2
 az : kaz
 . 50/3
 . + mdı 58/14

- . + ina 81/7
 . + ımız 72/24
 azan : kazan
 . + day 47/7
 . + ı 42/15
 azak : Kazak
 . 38/15, 39/21, 65/29, 62/19
 . emes 44/22
 azık : kazık
 . + tay 45/18, 70/23
 . + ın 49/20
 azına : hazine
 . 86/17
 . + niñ 85/30
 . + ға 37/15
 . + mdı 70/32
 ıl- : yardımcı fiil
 . – adı 42/27, 43/2, 79/30
 . – dı 47/6, 51/33, 63/18, 77/15, 79/8, 82/17
 . – sam 53/20, 75/22
 . – (ı)p 39/25, 39/26, 44/3, 46/32, 49/19, 51/35, 55/22, 57/15,
 58/34, 59/32, 64/9, 65/33, 66/3, 67/14, 71/10, 75/11, 75/33,
 76/1, 76/13, 77/14
 . – (ı)p ediñ 67/12
 . – ған 37/6, 74/27
 . – (ı)p tur 39/25
 . – madı 49/10
 . – madım 62/13
 ıl- : kılmak, yapmak, etmek
 . – amız 60/10
 . – dıñ 64/23

- . – (ı)ptı 81/15
 . – ayık 71/26
 . – alık 65/1
 . – ған 53/4, 53/5, 84/8, 85/18
 . – (ı)p 55/26, 62/5, 66/36, 67/14,78/36, 80/24, 83/18, 86/4
 . – ғанıñ 68/25
 . – madıñ 68/12
 . – mañız 74/15
 . – may 67/7
 . – maydı 42/21
 . – mayın 74/26
 . – mayık 81/31
- ılı : karakter, davranış
 . + ı 44/2, 86/1
 . + ımen 39/2
- ılış : kılıç
 . 81/5, 82/29, 84/10
 . + tı 61/24
 . + penen 55/5
 . + ın 50/33
- ılışık : kılıçık
 . + day 61/36
- ımbat : değerli
 . 59/27
- ımız : kıımız
 . 49/33, 69/6
 . +ı 40/39, 48/9
- ınama : beli büzülü
 . 39/16
- ınap : kın

		ķ. +ın 46/1
ķıp	:	bkz ķıl- ķ. 39/19, 51/36, 58/34, 59/32, 64/9, 66/3, 67/14, 70/32, 75/33, 76/1, 77/14
ķır-	:	öldürmek ķ.- adı 43/19 ķ. – (ı)p 44/25, 56/5, 76/19, 85/4, 85/7 ķ. – ğan 50/7, 85/16
ķır	:	ķır ķ. + dan 74/19
ķıran	:	cesur ķ. + ı 50/6
ķırğavıl	:	sülün ķ. + ıñnıñ 59/19
ķırğıy	:	bozdoğan q. 83/10
ķırık	:	ķırk ķ. 46/19, 65/9, 65/17, 69/9, 69/19, 71/12, 85/28, 86/17
ķırıl-	:	hırılı çıķarmak ķ. –ar 65/30
ķırında-	:	yan oturmak ķ. – p 47/35, 48/11
ķırıs	:	huysuz ķ. + tı 61/28
ķırķı	:	ķırķı ķ. + ñdı 83/35
ķıs-	:	sıkıştırmak ķ. – (ı)p 45/1, 60/36
ķısıl-	:	sıkışmak ķ. – sañ 70/31 ķ. – sa 38/1

- kırsıl- : kı. – ğan 50/19
 : mahçup olmak
 kı. –(ı) p 78/32
- kıy- : kıymak
 kı. – dı 85/36
 kı. – madıñ 68/20
- kıyın : kasırğa
 kı. eken 45/29
 kı. +day 42/25
- kıyın : güç
 kı. 38/2, 42/11, 70/33, 73/1, 75/27
 kı. + dı 65/2
 kı. + ğa 52/11, 82/28
- kıyna- : zorlamak
 kı. – dı 49/4, 52/2
- kız : kız
 kı. 38/9, 39/30, 40/11, 40/27, 41/10, 48/5,
 48/38, 49/28, 53/2, 53/19, 53/32, 62/17,
 69/27, 72/10, 84/3, 86/8
 kı. + dıñ 51/9, 74/11, 82/6
 kı. + dı 71/3
 kı. + ğa 55/4, 57/7, 68/35
 kı. + dan 44/2
 kı. +(ı)m 86/21
 kı. + ı 38/4, 75/9, 86/15
 kı. + ın 64/34
 kı. + ina 86/13
- kız- : kızmak
 kı. – badım 69/30
- kızar- : kızarmak
 kı. -(ı)p 45/4, 69/23

kızdır-	:	kızdırmak k. – (ı)ñdar 82/30 k. – maḳ 50/18
kızgıldaḳ	:	lale k. + tay 86/25
kızıl	:	kızıl k. 58/15, 84/26 k. + ı 44/15
kızık-	:	ilgi duymak k. – pastay 38/28
kızıḳ	:	nimet, baht k. 44/28, 60/10, 69/10 k. + ta 42/3 k. + ın 59/20
kızık	:	enteresan k. 50/22
kızmet	:	hizmet k. 66/36, 67/34
kızuv	:	vücut ısısı k. + ına 73/22
kol	:	el k. 41/36, 51/19, 52/20, 53/19, 62/25, 67/24, 79/22 k. + ğa 48/33, 84/35 k. + ımdı 59/31 k. + (ı)mız 72/29 k. + (ı)ñ 61/7, 66/22 k. + (ı)ña 54/39, 82/31 k. + ı 75/12 k. + ın 66/12, 51/5, 55/32, 78/23 k. + ına 50/33, 58/31, 83/27, 85/38, 86/2 k. + ında 55/9, 67/37

		ķ. + inan 84/19
ķol	:	asker
		ķ. +dı 81/23
ķon-	:	konmak
		ķ. – adı 42/3, 57/31
		ķ. – dı 65/24
		ķ. – (ı)p 75/3
		ķ. – ğan 42/8
		ķ. – bağan 58/19
		ķ. – basa 59/4
ķonak	:	misafir
		ķ. + ka 53/31, 83/20
ķonakta-	:	konaklamak, yatılı kalmak
		ķ. – p otur- 40/6
ķondır-	:	kondurmak
		ķ. – (ı)p 80/31
ķonımdı	:	uygun
		ķ. 60/6
ķonıs	:	obanın yerleştiği yer
		ķ. + tı 84/18
		ķ. +(ı)mız 73/21
ķońdır-	:	kondurmak
		ķ. – dı 64/17
		ķ. – ayın 70/26
ķońırav	:	čan
		ķ. 86/26
		ķ. +day 38/23
ķońsı	:	komşu
		ķ. 75/21
ķor	:	zavallı

		ķ. 86/29
ķoraz	:	Özel isim ķ. 54/33, 55/25 , 76/12
ķori	:	mezarlık ķ. + mız 72/4
ķorjın	:	heybe ķ. 72/1
ķorla-	:	aşağılamak ķ. – y ma 71/27 ķ. – ğanı emes pe 54/35 ķ. – ma 83/35
ķorlık	:	baskı ķ. emes 54/35 q. + ı 79/1
ķorřa-	:	kuşatmak ķ. -p 40/18, 64/31
ķork-	:	korkmak ķ. – tı 80/22 ķ. – asın 45/27 ķ. –(ı)p 44/19, 68/18, 78/4, 82/25 ķ. – (ı)p jr eken 69/34
ķorkıt-	:	korkutmak ķ. – tı 74/39
ķos-	:	birleştirmek, eklemek ķ. – ayın 58/16 ķ. – ayık 56/25
ķosıl-	:	eklenmek ķ. – dı 84/30 ķ. – (ı)p 78/18, 86/12
ķosın	:	asker topluluğu ķ. +dı 64/17,84/22

- oş : iki kişinin ayrılırken söylediği söz
 . 49/23, 69/13
- oy- : koymak
 . – am 39/8
 . – adı 79/19
 . – dı 38/12, 49/32, 71/2, 85/8
 . – ayın 69/7
 . – (ı)ñdar 82/19
 . – sa 76/1
 . – (ı)p 47/7
 . – madı 44/25
 . – madıñ 62/26
 . – mañız 38/7
 . – may 44/11, 54/13, 61/28
 . – maytınđa 85/2
- oy : koyun
 . 67/24, 72/3, 73/13
 . + day 68/3, 86/4
 . ıñdı (hem iy var hem belirtme)60/8
 . +(ı)m 72/38
- oyan : tavşan
 . + day 62/2
- oylı : koyunlu
 . 52/24
- oyın : koyun, göğüs ile giysi arasındaki bölüm
 . + ıñııñ 56/12
- ozı : kuzu
 . + day 83/20
- ubıla : kible
 . oy 75/24
- uda : dñnür (erkek)

		ķ. 60/9, 62/20
ķuday	:	Allah q. 64/27, 46/25, 56/8, 56/26, 61/30, 62/36, 68/17, 70/24, 85/21, 85/26 q. +diñ 38/31, 50/15, 62/9 q. +ġa 39/20, 75/28, 79/23 q. +dan 63/27, 43/37, 45/8, 56/32, 85/18 q. +(i)m 51/33, 53/34, 60/37, 74/23 q. +ına 64/33
ķudaya	:	Allah'ım(nida) ķ. 71/4, 87/12
ķula-	:	devrilmek ķ. – dı 84/17 ķ.- ġan 46/20
ķula	:	kirli sarı ķ. 53/5
ķulan	:	yabani at ķ. 44/7, 44/26 ķ. + ı 43/10 ķ. + day 49/14
ķuldıķ	:	kulluk ķ. ur- 76/23
ķulın	:	atın altı aya kadar olan yavrusu ķ. 48/3 ķ. +ı 43/38 ķ. + ña 70/6
ķulbadam	:	özel isim ķ. 83/4, 84/14
ķulpı	:	canlı renkli ipek kumaş ķ. + dan 57/13
ķumay	:	çok hızlı koşan bir tür tazi ķ. 58/17, 81/12

		ķ. + ı 43/6
ķumar	:	heves
		ķ. + ı 50/8
ķum	:	kum
		ķ. + day 51/2
ķun	:	bedel
		ķ. + ın 86/20
		ķ. + ına 70/4
ķuntiy-	:	küçölmek
		ķ. – di 84/2
ķuntıyt-	:	kısaltmak
		ķ. – tı 61/33
		q. – (ı)p 67/11
ķup	:	doğru
		ķ. 60/6, 76/8
ķur-	:	kurmak
		ķ. – (ı)p 76/21
		ķ. –ęanı 50/11
ķur-	:	asmak
		ķ. – sını 62/39
ķur	:	öylesine, boş
		ķ. 57/11, 69/3
ķurıs-	:	(birine) soğuk bakmak, istememek
		ķ. – tı 77/12
ķurala	:	bir şeyleri bir araya getirmek, toplamak
		ķ. – a jat- 39/22
ķuralay	:	geyik yavrusu
		ķ. + dıñ 47/28, 72/31
ķuram	:	bünye
		ķ. 79/18

ķurban	:	ķurban ķ. 85/13
ķurdım	:	suyu emen kumlu yer ķ. +day 37/13
ķurı-	:	yok olmak ķ. – ydı 44/21 ķ. –dı 44/6
ķurt-	:	mahvetmek ķ. – adı 60/4 ķ. – ayın ba 82/12
ķus	:	ķuř ķ. 52/4, 53/7, 58/39, 72/23, 81/8 ķ. + tı 42/33, 50/7 ķ. + qa 59/22 ķ. + tan 63/3 ķ. +pen 42/24 ķ. + tay 38/22, 79/34
ķusa	:	ķasvet ķ. + nı 85/6
ķuř-	:	ķucaklayıp öpmek ķ. –adı 84/39
ķuřaktas-	:	ķucaklařmak ķ. -(ı)p 51/25
ķuv-	:	ķovalamak ķ. –adı 43/13 ķ. – (ı)psıñ 73/6 ķ. – ayın 74/19 ķ. – (ı)p 59/18 ķ. – ğan 86/4
ķuv	:	ķuğu

		ķ. + dı 81/12
ķuvan-	:	sevinmek ķ. - (ı)p 43/1, 69/14
ķuvant-	:	sevindirmek ķ. - (ı)p 86/31
ķuvart-	:	güneşten sarartmak ķ. - (ı)p 61/36
ķuvıstı	:	çukurlu ķ. 71/20
ķuvsır-	:	sıkıştırmak ķ. - (ı)p 41/36, 66/12, 67/24
ķuvra-	:	solmak ķ. - dı 51/2
ķuy-	:	doldurmak ķ. (ı)p 53/30
ķuyıskan	:	hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış ķ. 47/26
ķuyrıķ	:	kuyruk ķ. 60/9, 75/30 ķ. +ın 45/1, 46/35, 47/25, 59/11 ķ. + inan 46/16
ķuyrıķ- jal	:	atın kuyruğu ve yelesi ķ. + ı 57/10
ķuyulı	:	dökülmüş ķ. 75/13

L

lağıl	:	kızıl renkli yakut l. 86/2
laķtır-	:	fırlatmak l. - (ı)p jiber- 46/18

laşın : laçın, kuş
l. 59/22

M

mâdet : yardım
m. 45/8, 53/16, 74/23
m. bol- 50/16

mâjilis : meclis
m. 76/21

mal : koyun, keçi, at gibi hayvanların genel adı
m. 39/12, 51/19, 66/14
m. + dîñ 48/2, 56/4
m. + dı 47/34, 76/19, 86/14
m. + ğa 37/19
m. + (ı)mdı 51/30
m. + (ı)ñdı 66/1
m. + ı 53/21, 85/38
m. + ın 42/1

mâlim : malum
m. 45/25

malsız : fakir
m. 39/32

mamık : yumuşak
m. + tı 81/27

manavra- : gerinmek
m. – p 57/18

mañday : alın
m. + ın 43/23, 55/1
m. + day 62/32

maқта- : övmek
m. – vşı 64/25

maқтан- : övünmek
m. – sa 72/33

maḳtav	:	meth etme m. + ın 41/29
maḳul	:	makul m. 67/30 m. + ı 56/34
mārt	:	cömert m. 59/28
marḥamat	:	merhamet m. et- 70/8
mas	:	sarhoş, mest m. 37/16 m. bol- 62/8, 77/13
mastıḳ	:	sarhoşluk m. + ı 53/2
maşıḳ	:	alışkanlık m. 64/9 m. kıp 64/9
may	:	yağ m. + ğa 42/15 m. + day 70/17
maya	:	cins dişi deve m. + day 46/11
maydan	:	meydan m. + nıñ 85/16 m. + dı 82/30 m. + ı 40/11
mayla-	:	yağ sürmek m. – p 38/25
mekan	:	mekan m. et- 59/19
men	:	birinci tekil kişi zamiri m. 83/37, 86/31 m. emes 52/30

- mendey 66/17, 70/6
meniñ 51/16, 52/26, 55/35, 56/9, 58/11, 59/31, 81/33, 87/11
meni 52/12, 57/32, 68/20
menimen 60/39, 65/32, 78/20, 79/8
mağan 51/8, 65/8, 81/38
- men : bağlama edatı, ile
m. 38/13, 40/8, 40/19, 41/22, 45/22, 50/17, 52/8, 60/5, 71/31,
72/2, 79/26, 84/6, 84/9
menen 41/17, 44/26, 53/3, 54/11, 75/30, 78/37, 87/2
- men-mensin- : büyüklenmek
m. – gen 85/8
- mereke : şölen, bayram
m. 76/25
m. + ge 41/5
- meyir : merhamet, şevkat
m. + i 42/3, 77/25
- meyiz- jem : üzüm- yem
m. 47/10
- meyman : misafir
m. 52/15, 57/31, 72/22
m. mın 60/7
m. bol- 77/21
- mıltık : tüfek
m. +tı 61/23
- mıñ : bin
m. 42/32, 52/24
m. + ın 42/32
- mıқта- : sağlamaştırmaq
m. – p 47/1
- mıqtı : kuvvetli
m. 46/28, 83/7, 83/34
- mıqtılıq : sağlamlık
m. + ın 47/5

mırza	:	bey, efendi m. 76/2, 86/28 m. + nıñ 55/4
mısalı	:	mesela, söz gelişi m. 77/13
mıy	:	beyin m. + (ı)m 62/32
mıyık	:	bıyık m. + ınan 57/2
mıysal	:	misal, örnek m. 86/6
min	:	kusur m. + ine 38/8
min-	:	binmek m. – edi 47/31, 58/40 m. – di 49/28, 65/13, 82/15 m. – eyin 83/2 m. 74/7 m. – (i)p 45/6, 54/27, 74/33, 77/1, 77/6, 83/24 m. – genderi 64/5
mingiz-	:	bindirmek m. – di 38/37
minis	:	binek m. + i 47/20
miskin	:	miskin m. 86/34
molda	:	molla m. 85/36
molıq-	:	zenginleşmek m. – (i)p 65/25
moyın	:	boyun m. 43/21, 50/9 m. + nıñ 45/16

		m. + nıñdı 51/24, 83/11
		m. + (ı)ñdı 60/15
		m. + (ı)ña 59/7
		m. + ı 55/2
		m. + ın 61/19, 61/36, 65/20, 79/38
		m. + ında 51/14
		m. + ınan 59/21
munara	:	minare
		m. 39/31
		m. + dan 41/25
muñay-	:	efkarlanmak
		m. – (ı)p 69/25
Muqış	:	şahıs ismi
		m. 85/36
murat	:	murat
		m. + (ı)m 46/4
		m. + ına 85/26, 87/5
murın	:	burun
		m. + (ı)m 62/34
		m. + ın 61/35
murt	:	bıyık
		m. + (ı)ñdı 83/31
musılman	:	müslüman
		m. 78/26
muz	:	buz
		m. 84/5
müyiz	:	boynuz
		m. + i 58/25
N		
nağıp	:	neden, niçin, niye
		n. 86/24
nağıl	:	ne yapmak, ne kılmak

		n – (ı)p 58/7
namazşam	:	akşam namazı vakti n. 72/18
namıs	:	namus, ar n. + tı 84/19
namıstı	:	namuslu, şerefli n. 42/21
nan	:	ekmek n. + dı 56/15 n. + (ı)mdı 51/37
naķıl	:	nasihat n. + ı 75/31
nar	:	tek hörgüçlü deve n. 45/9, 46/11, 57/25
nar	:	büyük, iri n. 84/12
närsız	:	gıdasız n. 50/21
näsıp	:	nasıp, kısmet n. 77/23 n. bol- 71/3
naş	:	nakış n. ına 38/29
naşar	:	zavallı, naçar, fakir n. + dı 74/39
nayza	:	mızrak n. + men 43/16, 59/15 n. + menen 84/33 n. + ñdı 82/32 n. + sı 64/10 n. + sın 80/2 n. + lar 84/11

- naz : naz, cilve
n. + (ı)mdı 58/11
- nazar : bakış, nazar
n. 41/12
n. + ı 40/16
n. sal- 52/6, 75/23
- Nazım : özel isim
n. 38/9, 39/17, 39/30, 40/6, 41/2, 41/10, 41/22, 46/18, 48/38,
49/6, 49/19, 49/28, 51/10, 52/13, 52/14, 52/28, 53/2,
53/1953/26, 71/3, 74/11, 75/10, 85/12, 85/13, 85/23, 87/2
n. + niñ 38/29, 39/23, 40/11, 40/27, 48/5, 50/10, 50/29, 54/11,
54/21, 57/3, 85/21
n. + dı 39/32, 55/39, 67/2, 67/6, 68/24, 70/3, 70/24, 85/37,
86/28
n. + ğa 39/8, 72/10, 81/26, 82/5, 84/3
n. + nan 69/27
n. + day 38/4
- Nazımjan : özel isim
n. 68/34
n. + dı 56/25
- ne : soru zamiri, ne, niye, kaç
n. 41/15, 48/29, 50/37, 51/8, 54/10, 67/30, 69/27, 71/4, 87/6
n. + ni 69/8
n. + sine 48/10
nege 45/27, 78/19
neşe 67/36, 85/23, 86/1, 86/9, 86/26
- neme : soru zamiri, ne
n. edi 54/31
n. eken 74/36
- neke : nikah
n. 85/36
- nekele- : nikah kıymak
n. – p 62/18

- net- : ne yapmak, ne etmek
n. – eyin 83/8
- Nogay : Nogay
n. + dñ 76/24
- Nogaylı : Nogaylı
n. 39/21, 40/23, 44/23, 59/5, 60/11, 63/13, 78/21, 82/2, 85/1
n. + mñ 56/36, 65/7, 69/30, 74/6, 77/7, 81/20, 82/25, 86/16
n. + nı 75/6
n. + ğa 63/24
n. + dan 85/17
- nöker : yaver
n. 61/20
- nur : nur, ışık
n. 75/32
- nurlan- : aydınlanmak, nurlanmak
n. – (ı)p 48/18
- nuska : nüsha, örnek
n. bol- 37/9
- nuv : oldukça sık orman
n. + dñ 47/33
- nuvlan- : gür çıkmak, aralıksız bitmek
n. – (ı)p 39/1
- O**
- o : üçüncü tekil şahıs işaret zamiri
onñ 43/28
onı 80/33
onan 81/11
omen 60/3
oğan 52/6, 53/13
- obık- : oburlaşmak, aç gözlülük etmek
o. – (ı)p 44/7, 65/30
- ol : işaret zamiri, o

		o. 38/29, 41/38, 52/23
		olar 64/32
olja	:	ganimet
		o. 83/18
		o. + ğa 65/25
omırav	:	göğüs
		o. + ın 57/24
oñ	:	sağ, sağ taraf
		o. + ında 68/2
		o. + inan 74/33
oñ-	:	daha iyi duruma gelmek
		o. -aydı 44/25
on eki	:	on iki
		o. 39/11, 40/36, 47/4, 54/1
on segiz	:	on sekiz
		o. 38/10
on tört	:	on dört
		o. + ŧi 38/32
oñaŧa	:	tek başına
		o. 66/23, 70/26, 85/32
oñda-	:	düzeltilmek
		o. 61/30, 64/27
ondağı	:	oradaki
		o. 73/10
oñdı-soldı	:	sağlı- sollu
		o. 63/16, 86/35
opa	:	vefa
		o. qıp 75/33
opasız	:	hain, vefasız
		o. 37/12
oķ	:	ok
		o. + tay 42/26, 47/30, 50/21
oķalı	:	gümüş, sırma, altınla işlenmiş

		o. 54/23
oğı-	:	okumak
		o. – ñızdar 87/8
oğtığı	:	at arabası
		o. 47/12
oramal	:	el bezi
		o. 66/19
oray	:	fırsat, imkan
		o. + dı 45/3
orda	:	göçebe devletlerin idare edildiği yer, saray
		o. +nı 49/1
		o. + ğa 48/23
		o. + da 85/11
		o. + sınıñ 72/4
		o. + sına 77/9
		o. + sında 79/20
ordalı	:	sülalesi büyük olan
		o. 44/7
orın	:	yer, mekan
		o. 80/17
		o. + (ı)m 45/24
		o. + ına 73/33
		o. + ında 807
		o. + inan 66/5
orındı	:	önemli, mühim
		o. 59/33
orınsız	:	yersiz, mekansız
		o. 81/4, 81/38
orta	:	orta
		o. + da 65/28
		o. + sında 85/16
		o. + sinan 58/33, 84/25
osı	:	bu, şu

- o. 46/26, 59/3, 60/26
o. eken 56/34, 71/6
o. + nĩ 56/19
o. + dan 80/28
o. + nday 37/11, 87/2
o. + ñdı 64/23
o. ma 46/26
osiĝan 50/13
- osıdan : böylece
o. 45/23
- osındayda : bu sırada
o. 83/34
- osınşa : bu kadar
o. 40/15, 45/27, 87/13
o. + nĩ 40/41
- ot : ateş
o. 48/27, 73/20, 80/32
o. + ға 83/19
o. + tan 68/22
o. + tay 38/39, 45/4, 57/23, 69/23, 85/20
o. + (ı)mnıñ 57/34
- ot : güç, kuvvet
o. + ın 76/18
- ota- : yok etmek
o. – p 61/33
- otav : evlenen kimsenin baba evinden ayrılıp kurduğu yuva, otaĝ
o. + ĝa 85/37
o. + dan 60/16
- otır- : yardımcı fiil
o. 40/6
- otır- : oturmak
o. – mın 54/2
o. – dı 85/19

		o. – sız 81/21
		o. – (ı)p 79/20, 85/36
		o. – ğan 50/28, 63/12
		o. edi 72/5, 85/11
otuz	:	otuz
		o. 49/11
oy	:	fikir, düşünce
		o. + da 73/20
		o. + ına 79/12
oy-	:	oymak
		o. – madîñ 62/38
oyın	:	oyun
		o. 69/10
		o. + dı 60/10
		o. + ı 55/3
oyla-	:	düşünmek
		o. – ñız 38/6
		o. – sın 71/28
		o. – p 58/16
		o. – ğanğa 37/11, 56/33
		o. – p edim 85/15
		o. – p tur 54/8
oylan-	:	düşünüp taşınmak
		o. – (ı)p tur73/8
		o. – (ı)p edik 76/21
oylas-	:	danışmak, istişare etmek
		o. – (ı)p 56/24, 66/26
oyna-	:	oynamak
		o. – ydı 64/7
		o. – sam 52/10
		o. – p 86/12
oyna-	:	büyük bir ustalık, beceri ve kolaylıkla bir işi yapmak
		o. – p 61/25

oynaқта-	:	kıyırdamak o. – p 49/11
Ö		
ögiz	:	öküz ö. + dey 62/27
ökiniş	:	pişmanlık ö. + i 73/32
ökpe	:	darılma, sitem ö. + ni qıl- 55/22 ö. + ler 49/5
ökpe- bavır	:	karaciğer ve akciğer ö. 51/15 ö. qıl- 76/13
ökpele-	:	küsmek ö. – p 40/35, 74/25
öl-	:	ölmek ö. – er 62/12 ö. –(i)p 45/24 ö. – gen 44/35 ö. – geni 78/31 ö. –geninşe 70/12 ö. –mey 37/10
ölüm	:	ölüm ö. + di 62/36 ö. + ge 68/20, 72/35
öltir-	:	öldürmek ö. – eyin 80/27 ö. – (i)p 53/14, 83/36
öltirik	:	yalan ö. 78/14
öñ	:	yüz ö. + i 79/13, 80/21

öner	:	hüner ö. 50/17
öñger-	:	(at üzerinde) bir şeyi önüne oturtmak ö. – (i)p 46/34 ö. – gen 78/3
öreksi	:	abes, yakışksız ö. 67/12
örük	:	kayısı ö. + ten 40/4
örmek	:	dokuma tezgahı ö. 50/11, 50/34 ö. + ke 49/28 ö. + in 49/12
örnek	:	örnek ö. + i 60/28
ört	:	dert ö. +(i)ñdi 74/18
örte-	:	yakmak ö. – p 70/19, 73/24
ös-	:	büyüme, çoğalmak ö. – (i)p 75/8 ö. – ken 40/24, 55/39
ösir-	:	büyütmek ö. – gen 86/22
öşik-	:	düşman olmak ö. – señ 56/37, 67/8 ö. – (i)p 85/1 ö. – (i)p jat- 81/9
öşir-	:	söndürmek ö. – (i)p 74/18, 80/33 ö. – meseñ 73/27
öt-	:	geçmek ö. – ti 40/10, 40/21, 77/22, 87/2

		ö. – sin 73/11
		ö. – (i)p 51/4, 54/18, 64/13, 84/36
		ö. – (i)p jür- 52/16
		ö. –(i)p bar- 47/35, 48/11
		ö. – ken 69/15, 73/33
		ö. – keni 55/27
		ö. – pe 76/15
öte	:	gayet
		ö. 50/25
ötkir	:	keskin
		ö. 58/32, 61/24, 61/34
ötkizbek	:	geçirme
		ö. + ke 65/5
öy-	:	demek, söylemek
		ö. –eriñ 52/28
öz	:	öz, asıl, esas
		ö. 53/9, 55/29, 64/32, 74/3, 86/10
		ö. + (i)m 65/28, 82/33
		ö. + (i)mniñ 68/33
		ö. + (i)mdi 62/40
		ö. + (i)me 60/12
		ö. + (i)mdey 74/25
		ö. + (i)ñ 54/9, 77/1
		ö. + (i) ñe 42/25, 56/8
		ö. + (i)ñdi 70/12
		ö. + (i)ñmenen 78/18
		ö. + i 38/31, 39/3, 43/16, 76/7, 77/14
		ö. + iniñ 76/20, 80/22
		ö. + in 46/31, 72/35
		ö. + ine 50/12, 60/6, 66/8, 67/26
Özbek	:	Özbek
		ö. + te 40/36
		ö. + ten 54/1

		ö. + (i)ñ 56/30
özdik	:	kendiliğinden ö. + inen 67/20
özen	:	ırmak ö. + niñ 73/25
P		
padişa	:	padişah p. + m 69/29, 80/29
palas	:	halıfleks p. 86/9 p. + tan 72/6
päle	:	bela, felaket p. + niñ 71/20
päle	:	tevek p. + iñdi 58/27
pälen	:	falan, filan p. 80/32,
pana	:	barınak p. + ñızda 86/30
panala-	:	sığınmak p. – rsiñ 56/18 p. – p 42/30
pärmen	:	ferman p. 65/12
patşa	:	padişah, şah, hükümdar p. 64/17, 74/37, 76/21, 78/17, 80/26, 82/6, 82/24, 85/26 p. + niñ 69/2, 77/25, 79/37 p. + ğa 64/34, 67/7, 68/24, 69/17, 69/24, 80/10, 83/29 p. + dan 65/12, 66/15 p. + m 58/20, 59/32, 78/35
payda	:	fayda

		p. + ñdı 83/1
pen	:	bağlama edatı, ile p. 38/15, 39/21, 43/10, 50/22, 62/19, 65/29, 73/13, 76/12 penen 49/35
perzent	:	çocuk, oğul p. 41/38
peşene	:	alın yazısı p. + mdi 45/33
peyil	:	niyet p. + (i)m 52/26
pırağ	:	masallardaki kanatlı at, burak p. + (i)m 45/13
pir	:	pir p. + (i)m 66/9 p. + (i)me 37/3
pis-	:	olgunlaşmak, pişmek p. – edi 84/33 p. – ken 40/4, 58/31
pis-	:	kıymızı olgunlaştırmak p. – er 40/39
pisir-	:	pişirmek p. – (i)p 56/15
pişen	:	hayvanların yemesi için biçilen ot p. + dey 42/6
pişindi	:	benzer, şekli bir p. 60/36
pul	:	para p. + ina 69/31
podnos	:	podnos p. + in 86/7

R

razi : rıza gösteren, razı
r. bol- 49/23

Rüstem- Dastan : özel isim
r. d. 60/2

reñ : (yüz) canlı görünüm
r. + i 51/2

S

saba : kırmızı hazırlamak için kullanılan, at derisinden yapılmış kap
s. + ğa 69/6
s. + da 40/39

saba- : dövmek
s. – yın 70/21

sabağ : bitki sapı
s. + ınan 40/3

sabil- : boş yere yorulmak
s. – (ı)p 47/19, 58/2

sabır : sabır
s. qıl- 39/25

sadağa : sadaka
s. 62/10, 66/15

sadağ : yay
s. + қа 47/30

sagın- : özlemek
s. –(ı)p 57/33

sal- : göndermek, vermek
s. – am 53/7
s. – asıñ 73/36
s. – adı 68/30
s. – dı 49/14, 53/33, 61/15
s. – ayın 83/13
s. 51/16
s. – ayıq 67/27

- s. – sañ 65/8
s. – (1)p 37/4, 41/12, 42/31, 54/30, 59/7, 77/5, 84/29,85/37
s. – (1)p tur- 48/36
s. – ğan 47/30, 69/35
s. – ğanı 47/11
s. – mastan 75/23
- sal- : koymak
s. – (1)p 49/36, 52/18, 72/1, 78/22, 85/37
- sal- : yardımcı fiil
s. – amın 52/6
s. – (1)p 43/13, 70/27, 76/8
- sala : alan, saha
s. + sı 54/14
- salaқта- : sarkmak, sarkık olmak
s. – p 51/38
- saldır- : inşa yaptırmak
s. – (1)p 39/31
- saldır- : serdirmek, açtırmak, yaydırmak
s. – (1)p 60/14, 72/6
- sälem : selam
s. 62/22, 69/17, 69/24
s. de- 74/31
s. + di 71/15
s. + in 76/11
- salın- : dikilmek, inşa edilmek
s. – (1)p 44/16
- salmaқ : zorluk
s. + tı 66/30
s. + қа 71/24
- salmaқты : ağır başlı
s. jatır 66/30
- salt : töre, adet
s. + (1)ñdı 73/6

san	:	on bini karşılayan sayı, hesap s. 42/1, 69/4
sanavlı	:	sınırlı s. 71/12
sandık	:	sandık s. + ka 49/36
sansız	:	sayısız s. 81/23
sap	:	bkz. sal- s. 41/12, 42/31, 85/37
sapar	:	sefer s. + da 68/11 s. + (ı)ñ 58/5 s. + ın 63/27
saptı	:	saplı s. 59/15, 82/32
saq-	:	sızlanmak s. – (ı)p 86/20
saqal	:	sakal s. + ı 54/29
saqta-	:	saklamak s. – dı 46/25, 49/36 s. – y 86/33 s. – gan 37/17, 72/24
sar-	:	aynı hızla gitmek s. –(ı)p kıp 70/32
saray	:	saray s. + ın 70/27
sart	:	eskiden ticaretle uğraşan kimselere, genellikle Özbek'lere verilen ad s. emes 44/22
sartilda-	:	gürültü patırtı yapmak

		s. – p 81/2
sas-	:	şaşmak s. – adı 78/4 s. – (1)p 71/7
sasıt-	:	kokutmak s. – (1)p 43/19
satırla-	:	çatırdamak s. – p 64/10
sätti	:	hayırlı s. 74/34
sav	:	sağ, esen s. bol- 53/36
savda	:	rekabet s. 83/13
savğa	:	af dileme s. 61/22
savıt	:	zırh s. 79/14
sävle	:	ışık s. + si 40/13
sävlet	:	şatafat s. + i 60/5
savsak	:	parmak s. + ı 58/12
sayasat	:	siyaset s. 80/24
saylan -	:	seçilmek s. – dı 82/26
sayman	:	araç, alet s. – dı 83/5
sayrat-	:	akıcı konuşurmak s. – (1)p 54/3
saz	:	sazlık

		s. + ındı 58/19
		s. + ında 81/20
sebep	:	sebep s. 54/7 s. + ten 48/29
segiz	:	sekiz s. 85/32
sel	:	sel s. 73/35
selebe	:	savaşta kullanılan ucu sivri bir tür bıçak s. + sin 45/34
selteñde-	:	boş dolaşmak s. – p 60/35
semiz	:	semiz s. 60/8 s. + in 43/26, 69/5
semser	:	bir tür kılıç s. + di 54/39
sen	:	ikinci tekil kişi zamiri, sen s. 45/7, 50/34, 59/24, 81/27, 83/36 s. ediñ 45/14 s. ekensiñ 60/24 senniñ 49/27 seniñ 55/25, 70/11, 71/29, 83/22 seni 54/7 senimen 53/20 senimenen 52/10 sağan 59/30, 60/7, 66/25, 67/23
sender	:	ikinci çoğul kişi zamiri, siz s. 58/2 s. + diñ 56/10
serik	:	yoldaş s. + ten 40/1

serke	:	5-6 yaşlarında kısırlaştırılmış erkek keçi s. + dey 43/25
serüven	:	gezi s. 38/24
sesken-	:	korkmak s. – (i)p 38/19
sıbizgi	:	kaval s. 64/4
sıdıra	:	tamamen s. 57/29
sımbat	:	dış görünüş s. + (ı)ñ 45/22
sımpıyt-	:	sıyırmak s. –tı 62/1
sın	:	sınama s. + ıma 69/38
sın-	:	razı olmak s. adım 45/33
sına-	:	sınamak, denemek s. – dı 42/36
sır	:	sır s. + ımızdı 75/5 s. + ın 80/25
sırnay	:	mızıka s. 64/4
sırkıra-	:	sızlamak s. – p 53/8
sırt	:	dış s. + tağı 80/23 s. + tan 58/35 s. + (ı)m 51/31 s. + (ı)ñdı 83/33 s. + (ı)ñnan 83/17

- s. + ında 72/4
s. + inan 41/19, 57/16, 64/18
- sıy- : sığmak
s. – adı 43/29
s. – madı 48/39
- sıyağ : şekil
s. + (ı)ñ 45/22
- sıyın- : Allah' a sığınmak
s. – dı 39/20, 64/33
s. – (ı)p 37/2, 82/16
- sıyla- : saygı göstermek
s. – dıñ 68/14
s. – dı 41/36, 49/6, 66/28
- silte- : yöneltmek
s. – di 61/24
- siñir- : sindirmek
s. – (i)p 70/22
- siz : siz
s. 81/21, 81/30
s. + ge 58/10, 70/3, 73/7, 73/29, 76/22
s. + de 60/27
s. + den 70/7
s. + dey 85/14, 85/17
- soğım : kışın kesilmek için özel olarak semirtilen hayvan
s. + ğa 62/27
- sogıs : savaş
s. 51/36
s. + tı 71/24, 84/4
- sol : bu, şu, o
s. 46/5, 52/26, 54/7, 61/5, 65/19, 66/4, 80/5, 83/39, 84/17,
84/31

		s. edi 54/28
		solar
		s. +dı 81/16
sol-	:	solmak
		s. – adı 79/13
som	:	sağlam, yapılı
		s. dık 38/34
son	:	son
		s. + ımdı 59/29
soñ	:	sonra
		s. 42/23, 54/26, 65/12, 85/35
		s. + ına 43/4, 61/26
		s. + ında 68/4
soñğı	:	sonuncu
		s. 56/32
		s. + ğa 37/9, 62/21
sonda	:	o vakit, nihayet
		s. 51/10, 51/28, 52/27, 53/26, 55/21, 57/21, 58/8, 60/17, 60/32, 62/7, 62/24, 65/21, 67/21, 70/9, 78/17, 81/34, 85/19
sonday	:	o kadar
		s. 46/28
sonı	:	yeni
		s. + mız 73/1
soķ-	:	vurmak
		s. – tı 61/16
soķtıķ-	:	sataşmak, belaya bulaşmak
		s. – a 61/21
sor	:	felaket, talihsizlik
		s. + (ı)ñdı 60/4
soy-	:	kesmek
		s. – ayın 69/5
		s. 60/8
		s. – (ı)p 65/14, 67/24

		s. – ğan 43/18, 62/27, 83/20
		s. –atüğın 72/38
soyıl	:	topuz, çomak s. +ın 61/16
soymak	:	kesme, yüzme s. + ka 76/19
soz-	:	çekmek, uzatmak s. – sağ 72/29 s. – (ı)p 49/7, 60/15
söndir-	:	söndürmek s. – dim 80/33
söyle-	:	söylemek s. – ydi 51/10, 51/28, 52/27, 53/26, 55/21, 57/21, 58/8, 58/23, 59/6, 60/17, 60/32, 62/7, 65/21, 67/21, 70/9, 73/19, 81/34 s. – di 59/23, 62/24, 76/23, 78/17, 80/24
söyles-	:	söyleşmek s. kıl- 57/15 s. – e al- 50/26 s. – ti 76/17 s. – (i)p 77/26
söylesüv	:	söyleşme s. + ge 77/15
söz	:	söz s. 40/28, 63/5, 63/11, 76/23 s. + diñ 38/8, 54/14 s. + di 56/39, 60/23, 61/5, 64/28, 65/6, 77/30, 78/14, 83/39, 87/3 s. + ge 83/23 s. + (i)ñdi 64/4 s. + i 76/9 s. + in 49/6 s. + ine 56/10
sultan	:	sultan

		s. 71/27, 85/17
suluv	:	güzel, alımlı s. 38/4, 40/28, 41/32, 50/28, 75/10 s. + dıñ 41/18, 48/26, 86/1 s. + dı 39/40 s. + dan 38/16, 40/32
suluvlık	:	güzellik s. + (ı)ñ 45/20
suñkar	:	sungur s. 42/31, 59/4 s. + dıñ 81/7 s. + ğa 58/12 s. + day 48/34 s. + ın 47/36, 48/12
sur	:	boz s. 83/30
sura-	:	sormak, istemek s. – ymın 58/6, 58/18, 70/7 s. – ydı 45/8 s. – dı 40/28, 61/22, 79/24 s. – yın 83/37 s. 63/11 s. – sañ 59/24 s. – p 62/36, 63/27 s. – p al- 43/37
susın	:	içecek s. 51/20
suv	:	su s. 50/22, 73/9 s. + ğa 42/28 s. + day 77/31 s. + sın 66/24
suvar-	:	(hayvana) su vermek

		s. – (i)p 44/29
suvın-	:	soğumak s. – adı 50/32
suvıķ	:	soğuk s. 80/21
suvır-	:	çıkarmak s. – (i)p 45/34, 83/38
suvıs-	:	araları bozulmak s. – tı 71/18
suvıt-	:	soğutmak s. – (i)p 47/7
suvıtuv-	:	soğutmak s. + ı 42/23
suvsar	:	ağaç sansarı s. 57/12
sümbidey	:	incecik ve düz s. 45/20
süñgi-	:	suya dalmak s. – gen 42/28
sür-	:	sürmek s. – di 86/10
sürin-	:	sürünmek s. – (i)p 66/10
sürt-	:	silme, kurulamak s. – (i)p 43/23
süy-	:	aşık olmak, sevmek s. – di 85/29 s. – geni 41/33
süyek	:	soy, nesep s. + i 38/30, 67/19, 71/9 s. + in 49/31, 70/19, 71/27
süyek	:	kemik s. + (i)m 53/8

süyekti	:	soylu s. 51/12, 56/31, 73/28
süyen-	:	birisine güvenmek, dayanmak s. – (i)p 48/20, 71/21, 80/2 s. – be 56/4
süygiz-	:	sevdirmek s. – di 39/2, 39/4
süyinşi	:	müjde s. 70/10 s. + ge 70/28
süyret-	:	sürümek s. – (i)p 48/22, 59/12
süyt-	:	sevmek s. (i)p 70/7
süz-	:	süzmek s. – edi 47/25, 58/29
süzil-	:	süzülmek s. – (i)p 48/34
Ş		
şabaқта-	:	vücuttaki iltihaplı yerideşmek ş. – p 43/16
şabil-	:	yapışmak, yapışıp kalmak ş. – (i)p 47/21, 81/4
şabın-	:	ortalığı kasıp kavurmak ş. – (i)p 57/25, 68/15
şabıs	:	koşma ş. + tı 42/17
şabıs-	:	çarpmak ş. – tı 84/10
şabit	:	ilham ş. + ı 78/15

şabuv	:	giysinin etek tarafına konulan ek ş. + ğa 45/3
şahar	:	şehir ş. + ın 63/22
şal	:	mal, mülk ş. + (ı)ñdı 65/33
şal	:	ihityar (erkek) ş. + dar 39/33
şalgın	:	çayır ş. + ğa 64/16
şalķar	:	geniş, uçsuz bucaksız ş. 53/4
şama	:	imkan, fırsat ş. + da 74/13 ş. + m 87/11 ş. + sı 54/19
şanış-	:	alay etmek, dalga geçmek ş. – ķanına 84/13
şanışķız-	:	batırmak, saplamak ş. –amın 59/16
şanşıs-	:	karşılıklı bastırmak, saplamak ş. –adı 64/9
şañ	:	toz ş. 50/23 ş. + ı 42/25
şañdat-	:	tozu dumana katmak ş. – tı 40/17 ş. – (ı)p 74/38, 81/18
şañģıt-	:	tozutmak ş. – (ı)p 57/5
şañķılda-	:	çıģlık atmak ş. – p 78/16
şap-	:	keskin bir aletle kesmek

		ş. – adı 50/19
		ş. 55/1
		s. – (ı)p 66/1, 82/29
şap-	:	tutunup kalmak
		ş. – ayın 83/17
şappağ	:	kesme, ayırma
		ş. + ka 75/6
şapkınşı	:	istilacı
		ş. + nı 63/16
şapşañ	:	çabuk
		ş. 78/5
şapşañda-	:	hızlandırmak
		ş. – p 49/7
şaptır-	:	dört nala koşturmak
		ş. – (ı)p 39/26
şakılda-	:	şingirdamak
		ş. – p 64/4
şakır-	:	çağırma
		ş. – dı 46/15
		ş. – sa 53/32
		ş. – (ı)p 48/40, 51/5, 64/20, 66/31
		ş. – ma 60/11
şar	:	çember, daire
		ş. 48/33
		ş. + ğa 61/2
şara	:	büyük kap
		ş. + ğa 49/32
şar	:	çare
		ş. + nı 71/4
şarap	:	şarap
		ş. + tı 49/35
		ş. + ka 79/21
şarpuv	:	atışma

		ş. + ı 73/26
şarşa-	:	yorulmak
		ş. – dım 65/27
		ş. – ptı 51/13
		ş. - p 50/23
şaş	:	saç
		ş. + ın 38/25
şaş-	:	saçmak
		ş. – (ı)p 40/29, 71/13, 85/7
şaşıl-	:	saçılmak
		ş. – dı 82/7
		ş. – a 38/17
şaşpav	:	toka, saç bağı
		ş. + ın 48/22
şat	:	sevinçli, neşeli
		ş. 37/19, 87/9
		ş. bol- 45/28
şat	:	vadi
		ş. + tıñ
şatır	:	çadır
		ş. 81/18
		ş. + dıñ 69/22
		ş. + ğa 80/14
		ş. + ın 74/38
		ş. + ına 79/37
		ş. + ında 76/20
şattan-	:	çok sevinmek
		ş. – (ı)p 85/19
şav-	:	bkz. şap-
		ş. 66/1, 82/29
şah	:	şah
		ş. + ım 76/22
		ş.+ ı 53/15

şayna-	:	çiğnemek ş. – p 84/5
şegil-	:	kenarını nakışlamak ş. – gen 68/7
şegin-	:	at koşturmak ş. – (i)p 80/11
şek -	:	sigara içmek ş. –(i)p tur- 43/24
şek-	:	at koşmak ş. – se 86/30 ş. –(i)p 67/34
şek	:	sınır ş. + te 76/17
şeke	:	şakak ş. + sine 79/19 ş. + sinde 43/35
şen	:	bir şeyin etrafı ş. + ine 56/19, 56/23
şeñgel	:	dikenli çalı ş. + in 71/23
şeñgeldet-	:	pençeletmek ş. – (i)p 59/21
şeri	:	gözü pek, bahadır ş. + niñ 46/3, 47/5 ş. + ni 46/28
şeşe	:	anne ş. + m 55/38
şeşin-	:	soyunmak ş. – (i)p 81/21
şet	:	dış ş. + ine 48/16
şıbık	:	fidan

		ş. + tay 48/21, 78/1
şıda-	:	dayanmak ş. al- 71/8, 83/23 ş. – yın 74/28 ş. – may 69/32, 73/22, 84/13, 84/38
şığar-	:	çıkarmak ş. – dı 85/6 ş. 53/2, 85/15 ş. – (ı)p 69/18, 78/16 ş. – ğan 38/8
şığın	:	zayıt ş. + ı 44/10
şığıs-	:	çıkılmak ş. – tı 61/25
şılım	:	sigara ş. + nın 50/8 ş. + ın 43/24
şıntakta-	:	dirseğini dayamak ş. – p 81/27
şıñla-	:	keskinleştirmek, bilemek ş. – vşı 60/23
şık-	:	çıkılmak ş. – adı 38/25, 43/5, 80/8 ş. – tı 38/9, 39/30, 46/30, 48/16, 50/25, 54/20, 57/19, 63/28, 66/13, 69/33, 82/14, 86/25 ş. – ayın 74/34 ş. 80/16, 82/22 ş. – sam 62/35, 75/26 ş. – a al- 80/35 ş. – (ı)p 42/2, 44/3, 48/26, 50/1, 57/6, 60/16, 73/20, 76/17, 82/26 ş. – qan 37/13, 38/26, 48/17, 60/38 ş. – (ı)p edik 77/24

		ş. – pas 45/31
		ş. – pay 79/4
şırağım	:	büyüklerin kendilerinden küçüklere söylediği hitap;“ışığım” ş. 45/15, 45/28, 50/37, 61/6, 63/2, 78/5
şıyrat-	:	olgunlaştırmak, yetiştirmek ş. – asıñ 83/31
şider	:	köstek ş. + di 47/14
şiren-	:	yayılmak ş. – (i)p 80/1
şolak	:	kısa ş. 72/32
şomıl-	:	bürünmek, batmak ş. – (i)p 47/23, 63/7
şorı	:	cariye ş. 66/3
şoşı-	:	ödü kopmak ş. – ğan 80/25
şoşın-	:	dehşete kapılmak ş. – dı 64/19, 84/24 ş. – (i)p 63/10
şök-	:	çökmek ş. – ken 45/9 ş. – e 84/15
şöl	:	çöl ş. 53/5
şölde-	:	susamak ş. – señ 51/20, 66/24
şöp	:	ot ş. + in 81/24
şuba-	:	ardı sıra gitmek ş. – p 86/8

- şubal- : ardı sıra gitmek
ş. – (1)p 69/20
- şubat- : sürüklemek
ş. – (1)p 46/35
- şubır- : ard arda gelmek
ş. – (1)p 40/21, 57/30
ş. – ğan 48/2, 68/4
- şuğıla : güneş ışığı
ş. + day 86/27
- şunağ : kulağı kesik ya da yapışık olan
ş. 49/5
- şuntıy- : küçültmek, kısaltmak
ş. –tı 61/35
- şuvılda- : gürültü çıkarmak
ş. – p 61/27
- şuvla- : gürültü çıkarmak
ş. – dı 50/38
- şükir : şükür
ş. 86/34
ş. kı1- 43/2
ş. et- 62/15
- şüyke : eğirilmek üzere hazırlanmış yün yumağı
ş. + sin 49/7

T

- taban : ayak tabanı
t. 53/13
t. + ı 48/14, 49/13, 61/18
t. + ın 61/9
- tabil- : bulunmak
t. –ar 72/33
t. –(1)p 57/35
t. –may 58/22

tağala	:	teala t. 86/11
tağdır	:	alın yazısı t. + da 68/36, 86/11
tağı	:	daha, bundan başka anlamında kullanılan edat t. 44/11, 50/27, 58/23, 59/6, 59/23, 62/11, 68/17, 73/19, 78/7
tağın-	:	iliklemek t. – (ı)p 57/29
tal	:	ince yapraklı ağaç t. 41/1
tala-	:	talan etmek t. – dı 50/23, 68/28 t. – ayın 83/15
talan	:	talan t. kı1- 65/33
talap	:	talep t. et- 76/19 t. kı1- 77/15 t. kıp 39/19 t. + tan 75/32 t. + ı 69/1
talas	:	fikir kavgası t. + ı 54/12
talas-	:	tartışmak, münakaşa etmek t. – (ı)p 40/8, 62/16, 81/8, 84/3 t. – kıan 72/10
talay	:	nasip t. + ın 43/7
tämäm	:	tamam t. 87/10, 87/13
taman	:	-e doğru t. 83/9
tamaķ	:	aş, yemek

		t. 37/18, 62/12
		t. + ı 69/8
tamağ	:	boğaz
		t. (ı)ñnan 83/21
		t. + ın 59/13
tamağta-	:	avını boğazından yakalayarak öldürmek
		t. -p 43/17
tamaşa	:	seyre dayalı eğlence
		t. kıl- 47/6
		t. + ğa 69/11
tamır	:	ahbap, dost
		t. 56/31
tan -	:	vazgeçmek
		t. - dı 63/10
tänti-	:	razı olmak
		t. min 68/23
tañ	:	tan vakti
		t. 52/20
		t. + ınan 43/7
tanav	:	burun
		t. + ın 62/6
tañda-	:	seçmek
		t. -p 39/17 , 41/24, 43/26, 43/27, 52/30, 60/8, 69/5
tañdav	:	seçme
		t. 39/8
tañkıyt-	:	kovuk gibi yapmak
		t. -tı 62/5
tanı -	:	tanımak
		t. - p 76/26
		t. - maysıñ 61/4
		t. -mavşı edim 58/4
tañsıq	:	merak
		t. 55/4

tap-	:	bulmak t. – tñ 67/22 t. – ayın 83/22 t. – asñ 64/26, 74/2 t. 55/5 t. – pay 45/3 t. – padık 75/1
tap-	:	kazanmak t. – ayın 70/11 t. – pay 70/31
tapsır-	:	bir işi bir kimseye verme t. – (ı)p 79/23 t. – ğan 63/1
tağ-	:	takmak t. – tı 86/2 t. – (ı)p 43/3, 47/26, 86/26
tağ	:	taht t. 54/2
tağım	:	at sırtına oturulduğunda ata deĝen dizin iç kısmı t. + dı 57/3 t. + ğa 43/25
tağımda-	:	(atı) hızlandırmak t. – p 64/8
tağiya	:	takke t. + day 84/37
tar	:	dar t. 45/15, 53/12
tara-	:	(saç, sakal vb.)taramak t. – p 47/2577/11
tarak	:	tarak t. 46/27
tärbiyat	:	terbiye t. + pen 86/22

t�rbiyele-	:	terbiye vermek t. – p 70/13
tarıl-	:	daralmak t. – dı 73/21
tarpı-	:	tepmek t. – p 48/14
tarqa -	:	normale d�nmek t. –p 85/35
tart-	:	taşımak t. –(ı)p 43/7
tart-	:	kendine ekmek t. – tı 57/3 t. –(ı)p 48/37, 51/7, 61/9, 80/12
tarta	:	yaklaşık t. 61/16
tartuv	:	armağan t. ıl- 71/10 t. ıp 67/14 t. + dı 73/18
tas	:	taş t. 37/15 t. + a 44/18, 47/22, 81/4 t. + tan 86/7
tas-	:	taşmak t. – adı 77/31 t. – (ı)p 85/10
tası -	:	neşeyle dolup taşmak t. – p 70/34
tası-	:	taşımak t. – p 80/30
tasır	:	g�r�lt� t. + ı 57/6
tasıt-	:	taşıtmak

		t. –(ı)p 49/33
taşkın	:	taşkın t. + dı 85/10
tasta-	:	bırakmak t. – ysiñ 56/5 t. – dı 56/40 t. – sın 71/30 t. – p 78/24 t. – ğan 69/37
tav	:	dağ t. 43/8 t. + dağı 44/12
tävekel	:	tevekkül t. + ge 45/32
tavı-	:	şevki kırılmak t. – p 51/37
tavıs-	:	tüketmek, bitirmek t. – tı 42/33, 51/29 t. – (ı)p 44/24
tavsıl-	:	tükenmek t. – dı 40/20
tay	:	at yavrusu t. + day 50/30
taya	:	kılıç t. 80/20
tayak	:	değnek, sopa t. + tay 45/16 t. + ın 56/40
tayğan-	:	kaymak t. – dı 82/35
tayjaqtı	:	tay, kulun derisinden dikilen hafif giysi t. + sın 47/29
taytuyaq	:	tayın tırnağı büyüklüğündeki altın

		t. 69/31
taza	:	saf t. 47/12
tazı	:	tazı t. 81/12 t. + mdı 58/17 t. + sı 43/17 t. + sınñ 44/14 t. + sın 43/4
tebin-	:	tepinmek t. – gisi 81/2
tebingilik	:	tepinmelik t. 47/15
tegis	:	tamamı, hepsi t. 39/10, 49/1, 63/22, 66/32, 67/33
teje-	:	durdurmak t. – ymın 54/7
tek	:	soy, nesil t. 40/40 t. + ine 56/21
teke	:	teke t. + niñ 43/8
telpek	:	takke benzeri ince başlık t. + i 55/13
teñ	:	denk, layık t. + (i)mniñ 53/9 t. (i)ñniñ 74/3 t. + iniñ 39/3 t. + ine 56/26 t. + inen 86/10
teñdesüv	:	denk haline gelme t. + ge 79/3
teñger-	:	eşitlemek

		t. – di 40/25
		t. – (i)p 47/2
teñes-	:	eşit olmak
		t. – ti 67/9
		t. – se 56/17
teñiz	:	deniz
		t. + diñ 40/23, 48/4, 73/37
		t. + den 37/13, 50/1
tentek	:	yaramaz
		t. + i 55/7
		t. + ter 56/39
tep -	:	tepmek
		t. 55/33
ter	:	ter
		t. bol- 72/16
		t. + ge 47/23
teri	:	deri
		t. 55/13
		t. + mdi 62/28
		t. + si 47/16, 47/28, 72/31, 81/3
		t. + sin 65/15
teris	:	ters
		t. 83/16
terle-	:	terlemek
		t. – di 78/34
tesil-	:	delinmek
		t. – (i)p 81/3
tez	:	tez, hızlı
		t. 63/15
		t. + de 79/35
tezde-	:	hızlanmak
		t. –p 49/12, 59/29
tıgıl-	:	saklanmak

		t. – (ı)p 44/33, 56/18
tın-	:	dinmek t. – adı 42/34 t. – a ma 39/18
tıñda-	:	dinlemek t. – dı 51/9, 76/8 t. – dıñ 68/10 t. – ğan 37/4 t. – ğandar 87/4
tınım	:	huzur t. 81/1 t. + ı 44/4
tınış	:	rahat t. 65/26
tık-	:	saklamak t. – (ı)p 80/3
tırna	:	turna t. + nı 50/3 t. + day 60/15
tırnaķ	:	pençe t. + ın 46/12
tik-	:	dikmek t. – tim 82/5 t. – ti 85/32 t. – (ı)p 74/38, 81/18
tik-	:	bina yapmak t. – ti 76/18
tikbek	:	dikme t. + ke 58/18
til	:	bir düşünceyi ifade eden anlamlı söz öbeği, dil t. al- 69/28 t. + di 54/3 t. + (i)ñdi 49/27

		t. + in 56/13
		t. + ine 38/5
til-	:	dilmek, dilimlemek
		t. – edi 58/33
tile-	:	dilemek
		t. – dim 53/16
		t. – se 69/8
tilek	:	dilek
		t. + i 87/1
tire-	:	diremek, bir yere odaklamak
		t. – dim 53/13
tires-	:	çekişmek
		t. –(p) 49/15
tiri	:	diri
		t. 62/40, 67/16
		t. kıp 76/1
		t. bop 74/28
		t. + de 37/5
tistet-	:	dişletmek
		t.- emin 59/13
tiy-	:	değmek
		t. – edi 65/8, 73/26
		t. – di 85/38
		t. – eyin 83/3
		t. –eriñ 52/30
		t. – medi 43/34
		t. – mesin 66/22
		t. – mese 39/17
		t. – megen 51/19
		t. al- 59/30
tiy-	:	(kız) kocaya varmak
		t. – medi 41/24,
tiyek	:	müzik aletlerinde köprü

		t. + i 47/14
tiygiz-	:	dokundurmak
		t. – er 56/38
tizgin	:	dizgin
		t. + in 80/12
toba	:	tövbe
		t. + sı 42/14, 46/24
Tobır	:	özel isim
		t. 71/31, 79/26
		t. + dıñ 42/13, 43/31, 46/23
		t. + dı 52/9
toğay	:	çalılık
		t. + dı 44/31
		t. + da 53/12
toğıs-	:	kavuşmak
		t. – tı 84/6
toğız	:	dokuz
		t. 39/15, 67/14, 71/10, 73/18
tol-	:	dolmak
		t. – adı 79/11
		t. – dı 86/36
		t. – a 47/31
		t. – ğan 38/10
tolķı-	:	heyecanlanmak
		t. – ğan 39/18
tolıķsıt-	:	geliştirmek
		t. – (ı)p 39/7
toltır-	:	doldurmak
		t. –(ı)p 50/5
ton	:	kürk
		t. + ımız 72/32
		t. + (ı)ñdı 59/27
		t. + ın 68/8

top	:	grup, kalabalık t. 72/12 t. + tñ 40/12 t. + ı 44/20
top	:	askeri bir tür silah t. 71/2
topta-	:	toplamak t. – p 53/1
toptan-	:	toplanmak t. – (ı)p 68/3
to꣓pa꣓	:	tokmak t. + tay 62/1
to꣓san	:	doksan t. 42/13, 43/31, 46/23, 52/9, 71/31, 79/26
to꣓ta-	:	durmak, duraklamak t. – dı 38/5 t. – y tur- 51/3 t. – madı 50/24
to꣓tal-	:	duraklamak t. - (ı)p 49/16
to꣓tat-	:	duraklamak t. – sa 77/4 t. –(ı)p 73/38
toray	:	domuz yavrusu t. + dı 44/35
torğay	:	serçe t. + day 83/10
tor꣓a	:	değerli bir ipek türü t. + dan 39/15
tosıl-	:	duraksamak t. – dı 84/28
toy	:	şölen t. 85/35

		t. kıl- 39/26
		t. (ı)m 69/9, 71/12
		t. + (ı)ñdı 60/12
		t. + ın 85/28
toy-	:	doymak
		t. – adı 79/21
toyatta-	:	(kartal) avladığı hayvanın etinden doya doya yemek
		t. – p 58/39
toygız-	:	doyurmak
		t. – dı 43/32
		t. – (ı)p 39/27
töbe	:	tepe
		t. + niñ 39/29
		t. + ge 61/25
töbet	:	bir cins büyük erkek köpek
		t. 81/14
tök-	:	dökmek
		t. – (ı)p 82/29
tömen	:	aşağı
		t. 69/25
töñirek	:	etraf
		t. + ke 42/25, 44/37, 72/13
töñker-	:	çevirmek
		t. – gen 45/19
töre	:	soylu, asilzade
		t. 38/13, 40/8
tört	:	dört
		t. 37/19, 45/18, 47/2, 86/14
törtev	:	dört tane
		t. + ine 76/13
tös	:	döş
		t. + imniñ 51/18

tösek	:	döşek t. 60/14, 72/6, 86/9 t. + ti 52/18
töskey	:	dağın veya tepenin yamaç kısmı t. + den 62/4
töte	:	kestirme (yol) t. + sinen 70/22
töte-	:	direnmek t. – p 82/34
tuğır	:	bir nesnenin altına konulan destek t. 40/5
tuğır	:	avcı kuşların konaklama yeri t. + ğa 59/4
tuğız-	:	doğurtmak t. – (ı)p 85/17
tula	:	tüm vücut t. 63/8
tula boy	:	tüm vücut t. b. + ı 77/12
tułğa	:	dayanak t. 54/6
tulım	:	saç örgüsü, perçem t. + ı 43/36
tulpar	:	büyük savaşlarda kahramanların bindiği soylu at t. + dıñ 47/8, 50/4, 51/6, 57/6, 80/3, 82/15 t. + dı 79/32 t. + ğa 42/7, 43/15, 45/12, 46/13, 47/31, 74/32 t. + da 80/37 t. + ı 42/18, 48/13, 50/20 t. + ın 44/29
tumsıķ	:	burun, tümsek t. + ķa 46/27 t. + (ı)mnan 62/33

- t. + ın 80/3
t. + inan 44/34
- tur- : durmak
t. – adı 79/4, 80/4
t. – dı 68/2
t. 55/36
t. – sam 53/36
t. – a 39/25
t. – (i)p 51/22, 76/25
t. – ğan 80/23, 86/5
t. – ğanı 50/18
t. – ğanda 67/16
t. – sayşı 51/26
t. – may 45/28, 80/7
- tur- : uykudan uyanmak
t. – ğanday 57/20
- tur- : yardımcı fiil
t. – adı 43/24
t. – mın 73/8
t. 41/2, 51/3, 54/8, 66/23, 67/12
t. edi 48/1854/15, 77/11
t. eken 54/24
t. – (i)p 37/7
t. – ğan 40/33, 41/11
t. – a ma 39/25
- turis- : duruşmak
t. – tı 61/17
- tut- : saymak
t. – (i)p 41/37
- tut- : tutmak, bırakmamak
t. – (i)p 47/36, 48/12, 50/8, 50/28, 53/18
- tutıl- : tutulmak
t. – (i)p 78/33

tutın-	:	kullanmak t. – (ı)p 76/15
tuv	:	sancak t. + lar 64/2
tuv	:	uzaklık bildiren söz, ta t. 83/17
tuvğan	:	akraba t. 85/5
tuv-	:	doğmak t. – ğan 39/6, 43/33, 45/13, 54/5, 55/19, 74/1, 74/36, 75/16, 82/38, 84/20 t. – may 55/34
tuvıs	:	akraba t. + tı 71/16
tuvla-	:	şahlanmak t. – dı 50/30
tuvra	:	doğru t. 83/2
tuvra-	:	doğramak t. – dı 50/35
tuyaq	:	toynak t. + (ı)ñ 45/19 t. + ı 47/22, 57/5
tuygın	:	atmaca t. + day 40/7, 84/2
tüb	:	dip t. + ine 37/14
tük	:	ince tüy t. +(ı)ñ 46/6
tüley	:	geniş düzlük t. + den 59/17
tülik	:	büyük ve küçük baş hayvanların genel adı t. 37/19

		t. + ten 86/14
tülki	:	tilki
		t. + niñ 44/15
		t. + ñdi 59/17
		t. + ñe 58/15
tün	:	gece
		t. + imenen 76/5
tünet-	:	geceletmek
		t. – (i)p 81/23
tüp	:	dip, köken, soy
		t. + (i)miz 71/16
		t. + ime 78/38
		t. + (i)ñe 63/13
		t. + i 44/23
		t. + ine 69/22
türegel -	:	ayağa kalkmak
		t. – di 66/5
türlen -	:	şekil almak
		t. – (i)p 38/22
türlent-	:	değiştirmek
		t. – (i)p 86/27
türli	:	türlü
		t. 67/36, 76/9, 77/2, 77/14, 86/1, 86/26
		t. ekeniñ 41/30
türt-	:	dürtmek
		t. – (i)p 84/36
tüs	:	tip, görünüş
		t. + imdi 61/4
		t. + ine 41/13
tüs	:	gün ortası, öğle
		t. 43/20, 49/2
tüs-	:	düşmek, inmek
		t. – emin 48/10

		t. – edi 38/33, 40/13, 84/35
		t. – tim 69/38
		t. – ti 41/25, 48/6, 49/30, 69/22, 80/13, 82/20, 86/32
		t. – iniz 72/25
		t. – sin 55/2
		t. – se 56/23
		t. – ken 38/38, 42/23, 48/1
		t. – seyşi 51/21
		t. – (i)p 46/22, 55/12, 61/27, 79/12, 80/9
		t. – e tur- 66/23
		t. – peydi 75/18
tüsindir-	:	anlatmak
		t. – (i)p 76/11
tüsir-	:	düşürmek
		t. – di 61/11
		t. – (i)p 66/27
tütün	:	duman
		t. 51/31
		t. + i 48/26
tüy-	:	vurmak, dövmek
		t. – (i)p 41/3
tüye	:	deve
		t. + niñ 53/3
tüyil-	:	bağlanmak
		t. – (i)p 83/30
		t. – gen 57/10
tüyme	:	düğme
		t. 57/29
tüynek	:	kelek
		t. + (i)n 58/31
tüyret-	:	saplatmak
		t. – (i)p 59/16
tüz-	:	dizmek

		t. – edi 47/27
tüz	:	düzlük
		t. + ge 75/26
tüze-	:	eğik durumdaki bir şeyi düzeltmek
		t. – p 63/25
tüzet-	:	düzeltilmek
		t. – (i)p 83/5

U

uday	:	ikiye ayrılmış
		u. 85/18
udayı	:	sürekli, aralıksız
		u. 69/9, 71/12
ul	:	erkek evlat
		u. + dñ 38/18, 55/37
		u. + (i)mnñ 86/21
		u. + ı 38/3
		u. + ina 70/2
ulı-	:	ulumak
		u. – ydı 44/19
ulı	:	ulu, büyük
		u. 52/17
umıt-	:	unutmak
		u. – (i)p 50/14, 69/15
umtıl-	:	ileri atılmak
		u. – dı 83/28, 83/40
		u. – (i)p 46/14
uğsa-	:	andırmak
		u. – p 48/17
ur-	:	vurmak
		u. – amın 49/25
		u. – adı 43/15, 79/33
		u. – dı 68/17, 82/23

- u. – ayın 83/28
u. – (ı)p 46/29, 70/21, 77/6, 81/35, 83/5
u. – ğanı 50/15
u. – ğanda 48/25
u. – ğanday 55/10, 83/25
- ur- : yardımcı fiil
u. – (ı)p 76/23
- urıs : savaş
u. + tı 82/19
u. + қа 82/26
- urıs- : savaşmak
u. – tı 61/15, 71/26
u. – (ı)p 65/29
- urlıķ : hırsızlık
u. 51/35
u. + қа 74/27
- urşıķ : kirmen
u. + tay 49/3
- usa- : ezmek, öğütmeκ, ufalamak
u. – dı 85/2
u. – p 72/15, 73/5
- usın- : sunmak
u. – dı 61/7
- usta- : tutmak
u. – ayın 59/18
u. – sañ 59/31
u. – p 52/20, 57/11, 60/14, 61/8, 66/27, 78/7
- ustas- : el ele vermek
u. – (ı)p 53/19
- uş : uç
u. + ı 49/21, 64/12
- uş- : uçmak
u. – adı 84/37

		u. – (ı)p79/34
		u. – kan 42/24
uşır-	:	uçurmak
		u. – dı 61/13
uşıra-	:	rastlamak
		u. – dım 79/2
		u. – dı 72/17
uvayım	:	endişe, kaygı
		u. 53/33, 53/37, 74/15
uvıķ	:	çadırın kubbesini oluşturan çubuklardan her biri
		u. + ı 85/31
uvız	:	yeni doğurmuş memelilerin ilk sütü
		u. + ı 40/38
		u. + ında 39/5
uya	:	yuva
		u. + dan 52/3, 82/18
uyal-	:	utanmak
		u. –(ı)p 67/29, 78/32
uyķı	:	uyku
		u. + dan 57/20
uza-	:	uzaklaşmak
		u. – dı 54/14
uzın	:	uzun
		u. 54/29, 58/25

Ü

ülken	:	büyük
		ü. 41/17, 54/21, 60/30
ülkendiķ-	:	büyüklük
		ü. + i 47/3
ümitker	:	ümit veren
		ü. 40/2

üñgir	:	mağara, in ü. 51/27
üñreyt-	:	oydurmak ü. -(i)p 62/5
ürker	:	süreyya yıldızı ü. 84/6
üst	:	tepe, üst ü. + i 52/17 ü. + in 50/5, 55/26, 68/15 ü. + ine 38/35, 48/6, 57/13, 64/14, 68/6, 79/15, 82/15, 83/2, 85/12 ü. + inde 40/5, 48/19, 51/18, 61/14 ü. + inen 39/29, 51/36, 55/31, 61/10, 76/15, 77/28
üste-	:	eklemek ü. me 71/17
üş	:	üç ü. 66/10, 79/7
üşin	:	bağlama edatı, için ü. 50/18, 74/17
üy	:	ev ü. 56/11, 58/18, 76/18, 85/32 ü. + diñ 48/9 ü. + ge 51/21, 66/23 ü. + degi 52/5 ü. + (i)m 75/26 ü. + (i)ñdi 60/13 ü. + (i) ñde 65/22 ü. + ine 40/34, 41/32, 49/22, 61/29, 86/32 ü. + inde 39/24, 39/38, 44/4 ü. + inen 54/20
üyir-	:	bir araya toplamak ü. - (i)p 46/31
üyli	:	evli

ü. 42/12, 42/13, 43/30, 43/31, 46/23, 52/8, 52/9, 52/21, 56/30,
71/31, 71/32, 79/26, 79/27

üyrek : ördek
ü. 50/3, 58/14
ü. + tey 42/8

üz- : koparmak
ü. – di 40/32
ü. –(i)p 40/3

üzengi : üzengi
ü. + sin 80/1

V

vağada : vade
v. kı1- 75/22, 79/8
v. + ğa 75/33
v. + men 85/27

vağda : yemin, ant
v. kı1- 53/20

vaķıt : vakit
v. 70/29
v. + ta 46/5, 65/19, 66/4, 80/5, 84/31
v. + ı 71/1

vāzir : vezir
v. + ge 63/12

Y

yaħot : yahut
y. 86/2

Z

zahar : zehir
z. + ın 63/20

zalım	:	zalim z. + dı 51/34, 83/36
zaman	:	zaman z. + ı 40/27, 85/35
zañgar	:	canı z. 45/7
zāngi	:	yabancı adam z. + niñ 75/12
zar	:	acı, keder z. + ımdı 52/13, 73/29
zarla-	:	feryat etmek z. – ptı 67/3
zäre	:	korku z. + sin 61/13
zäre	:	zerre z. + dey 86/37
zarıq-	:	özlemek z. –(ı)p 86/24
zat	:	zat, şahıs z. 86/12, 87/6
zeriger	:	kuyumcu, sarraf, usta z. 60/24
zerik-	:	bıkmak, canı sıkılmak z. – ken 39/35
zırkıra-	:	fırlamak z. – p 42/26
ziyan	:	zarar, ziyan z. 56/38 z. qıl- 62/13 z. + ı 43/34
ziyandas-	:	zarar vermek z. – tı 69/36
ziyapat	:	özel hürmet

		z. + ın 68/1
ziyat	:	ziyade z. 44/2
zor	:	güçlü z. +(ı)mız 72/37
zoray-	:	büyüme, güçlenmek z. – dı 45/5
zorga	:	zar zor z. 57/18
zorıq-	:	yorulmak z. – (ı)p 65/27
zorlık	:	zorluk z. 81/15 z. + tı 78/36 z. + (ı)ña 83/8 z. + (ı)ñdı 81/19 z. + ına 71/8 z. + pen 81/6

SONUÇ

İncelenen metinden ve hazırlanan dizinden elde edilen bulgular, Kambar Batır destanının söz varlığının Türkçe olduğunu göstermiştir. Yabancı kaynaklı kelimelerin %10 civarında bir yekün oluşturduğu metinde, Türkçe kelimeler metnin %90 ını kapsamaktadır.

Bu durum, eski devirlerde yalnızca günlük konuşma dili olan Kazak Türkçesinin çok geç tarihlerde yazı dili olması sebebiyle, yabancı kaynaklı kelimelerin ve alıntı sözlerin tam anlamıyla Türk dili hançeresine ve ses yapısına en uyumlu yapıya sokulmasıyla açıklanmaktadır.

Günümüz Kazak Türkçesinde eskiye oranla daha güçlü olan ünlü-ünsüz uyumu üzerinde çalıştığımız metinde destan olması dolayısıyla daha zayıftır.

şınla- > şında- (60/23), zeriger > zerger (60/24)

Çağdaş Kazak Türkçesinde artık hiçbir şekilde geniş zaman anlamı taşımayan – ar, -er, -r ekleri metnimizde özellikle geniş zaman eki olarak karşımıza çıkmıştır.

ayt- armız (49/26)

Ayrıca öğrenilen geçmiş zaman eki olan –p ekinin yalnızca 3. teklik şahsı mevcut olup, diğer şahıslardaki çekimlerine rastlanmamıştır.

zarla –ptı (67/3)

Metin içinde diğer fiil çekim eklerinden gelecek zaman ifade eden –ğalı, -geli, kalı, -keli +tur-, jür-, otr-, jatır- kalıplarına; istek kipi ifade eden –gi, -gi, -kı, -ki + iyelik eki +kel- kalıplarına ve gereklilik kipi ifade eden –w + iyelik ekleri + kerek, kajet, tiyis kalıplarına rastlanmamıştır.

Bugünkü Türkiye Türkçesiyle pek çok ortak kelimeye sahip olan Kazak Türkçesindeki ses ve şekil farklılıklarının tespiti, Türk dilleri arasında, Kazakçanın çok güçlü bir fonetik uyuma sahip olduğunu da ayrıca göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Akalın, M. (1988). *Tarihi Türk Şivleri* (Hzl.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, ss. 1-13.
- Aksan D., (1995). *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara, ss. 260-263.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*, Eraslan, K., Sertkaya, O. F., Yüce, N. (Hzl.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., İstanbul, ss. VII-XII.
- Aytaç, K. (1992). *Türk Lehçeleri ve Edebiyatları*, Jyrkankallio, P., Bennigsen A. D., Hazai, G.,Wendt, F. ve Menges, K. H. (Hzl.), Gündoğan Yay., Ankara, ss. 9-40.
- Bolganbayev, E. ve diğerleri (1999). *Kazak Tilinin Sözdigi*, Ultık Gılım Akademiyasının A. Baytırsunılı Altındağı Til Bilimi İnstituti, Almatı ss. 1-774.
- Clauson, S. G. (1972). *An Ethymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Pres, London.
- Çağatay, S. (1957). *Kazak Kelimesi Hakkında*, TDAY, Belleten, ss.95-104.
- Doskarayev J. ve diğerleri, (1969). *Kazak Tiliniñ Dialektologiyalık Sözdigi*, Almatı, ss. 1-426.
- Donuk, A. (2007). *Türk Destanları-2*, www./tdtkb.org
- Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri* (Edt.), Akçağ Yay., Ankara ss.429-480.
- (2006). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri I Fiil-Basit Çekim* (Red), TDK Yay., Ankara, ss. 1-802
- (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay., Ankara s. 359.
- (1991). *Kazak Türkçesinin Kısa Grameri*, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., ss.1047 – 1060.
- Ergin, M. (2006). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul, 2006, ss. 220-229.
- Erol, H. A. (2008). *Bozoğlan Destanı*, Akçağ Yay., Ankara, ss.175-282.

- (1997) *Tarihi Gelişimiyle Kazak Türkçesinde Yapı ve Görev Bakımından İsimler*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SosyalBilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- (1998) *Kazak Türkçesinde İsim Çekimi Belirtme Hali*, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi, Ankara, ss. 48-55.
- Esbayeva K.S., Januzaqov T.J., (2003). *Kazak Türklerinde Kişi Adları*, Aksu N. (çev.), TDK Yay., Ankara, ss. 1-102.
- Iskakov, A. I. (1974). *Kazak Tiliniñ Tüsindirne Sözdigi 1-10*, Kazak SSR Gılım Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, Kazak SSR' nıñ “Gılım” Baspası, Almatı.
- Jiembayeva, G. (2004). *Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Sessizler Denkliği*, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yay., Ankara, ss. 1285-1288.
- Kaydar, A. T. (1998). *Kazak Tili Ensiklopedia*, IDK-TIPO, Almatı, ss.1-508.
- Koç, K. ve Doğan, O. (2004). *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Yay., Ankara, ss.1-245.
- Koç, K., Bayniyazov, A. ve Başkapan, V. (2003). *Kazak TürkçesiTürkiye Türkçesi Sözlüğü*, AkçağYay., Ankara, ss. 1-679.
- Kolcu, A. İ., (2004). *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*, Salkımsöğüt Yay., Ankara ss.136-234.
- Komision (1999). *Kazak Tiliniñ Sözdigi*, Dayk-Press, Almatı.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara s. 1224.
- Pritsak, O. (1998). *Kıpçakça. Tarihi Türk Şiveleri*, Akalın, M. (Hzl.), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, ss. 111-115.
- Sarıbayev Ő.Ő., (2005). *Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi*, Arıs Yay., Almatı, ss. 1-819.
- Smirnova N. C. (1957). *Kambar Batır*, Kazak SSC İlim Akademisi, Almatı, ss. 37-110.
- Tamir, F. (2007). *Kazak Türkçesi*, Ercilasun, A.B. (Edt.), Akçağ Yay., ss. 429-480.
- Toker, M. (2007). *Halid Said' e Göre Osmanlı, Özbek, Kazak Lehçelerinde Şekil/Zaman Ekleri ve Bu Eklerin Őuandaki Durumu*, turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi.
- Tölevov, Ä. (1971). *Kazak Tilindegi Zat Esim Kategoriyası*, Mektep Baspası, Almatı, ss.1- 86.

Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yay., Ankara, ss. XXXIII-XXXVI.

Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe- Sahaca Sözlük*, TDK Yay., Ankara.

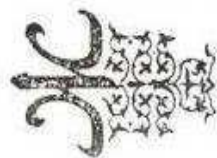
KAZAK TÜRKÇESİ GRAMERİ ÜZERİNE YAPILAN DİĞER ÇALIŞMALAR BİBLİYOGRAFYASI

- Aldaşeva, A. ve Veliev N.(1988). *Kazak Oroğrafiyasındaki Kıyındıktar*, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Til Bilimi İnstitutu Almatı.
- Aralbayev, J.(1988). *Kazak Fonetikası Boyınşa Etyüdter*, Almatı.
- Ayapova, T. T.(1993). *Learn the Kazakh Langue in 70 Steps*, Kensington, Dunwoddy Pres.
- Aydarov, E.(1993). *Kazak Terminologiyasına Canaşa Közkaras*, Almatı.
- Balakaev, M. B., T. Kordabayev, A. Hasenova ve A. İskakov. (1967). *Kazak Tiliniñ Grammatikası- I, Morfologiya*, Almatı.
- ,Baskakov H.A. ve Kenesbaev C.K.(1962). *Savremeniye Kazahiy Yazık*, Almatı.
- ,(1987). *Kazak Edebî Tili*, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı.
- Bazılhan, B.(1984). *Mongol- Kazah Tılı (Kazakça - Mongolşa Sözdik)*, Ulanbatır.
- ,(1991). *Mongoliyadaki Kazaktardın Tili*, Ulanbatır – Ölgıy.
- ,(1977). *Kazak - Mongol Tili Grammatikasınan Kıskaşa Salıstırmalı Belgileyer, Kazakşa -Mongolşa Sözdik*, Ulanbatır.
- İsaev, S.M.(1993). *Kazak Tili*, Almatı Üniversitesi, Kaynar.
- İskakov, A.(1991). *Kazirgi Kazak Tili*, Almatı.
- Januzakov, T.(1971). *Kazak Esimderinin Tarihi*, Kazak SSR Gılım Akademiyası, Almatı.
- Jubanov, K.(1966). *Kazak Tılı Cöindegi Zerteyleyler*, Kazak SSR Gılım Akademiyası Yay., Almatı.
- Kazak SSR Gılım Akademiyası(1987). *Kazak Edebî Tili Tarihiniñ Problemaları*, Almatı.
- ,(1987). *Kazak Edebî Tilinin Auızsa Turı*, Almatı.
- ,(1985). *Kazak Leksikasındaki Jana Koldanıstar*, Almatı.
- ,(1986). *Kazak Onomastikasının Meseleleri*, Almatı.
- ,(1986). *Kazak Terminologiyasının Meseleleri*, Alma-ata.
- ,(1959). *Kazak Tıl Bilımı Meseleleri*, Almatı.
- ,(1988). *Kazak Tili Tarihi Leksikologiyasının Meseleleri*, Almatı.
- ,(1990). *Kazak Tilindeki Aytmarktık Ereşelikter*, Almatı.

- Kenesbayev, S., İskakov A. ve Ahanov K.(1955). *Kazak Tili Grammatikası, (I.Bölim)*, Almatı.
- ,(1987). *Kazak Tıl Bilımı Turalı Zerreuler*, Kazak SSR Gılım Akademiyası Yay., Almatı.
- Krippes, A. K.(1997). *Kazakh Grammer with affix list*, Kessington, Dunwoddy Press, USA.
- Mahmidov, H.(1989). *Kratkiy Oçesk Grammatiki Kazahskogo Yazıka, (Kazakşa - Orısşa Sözdik)*, Almatı.
- Mırzatoy, S.(1992). *Kazak Tili Metodikalık Okıw Kuaralı*, Almatı.
- Nurmahanova, E. N.(1982). *Kazirgi Kazak Tili*, Almatı.
- Tomanov, M.(1988). *Kazak Tilinin Tariyhiy Grammatikası*, Almatı.
- Tuymebaev, Ş. K.(1991). *Kazak Tili Kıtskaşa Grammatikalık Anıktagış*, Almatı.
- Tüymebayev, J.(1991). *Kazak Tili (Grammatikalık anıktagış)*, Almatı.
- Uzbayeva, B. K.(1994). *Kazak Tılındegi Somatikalık Etistik Frazeologizmderdıng Etnolingvistikalık Sıpatı*, Almatı.

EKLER

EK- 1: KAMBAR BATIR DESTANI ORİJİNAL METİN

Акерлер дастан айтайын,
 Әуелі алла сыйынын,
 Екінші көміл піріме.
 Күлақ салып тылдаған
 Жамаидық көрме тіріде.
 Батырлар қылған қайратын
 Қартаймай тұрып әріде.
 Ертелегі ерлерден
 Нұсқа болып соңғыға,
 Қалған өлмей бірі де,
 Ойлағанға осындай
 Опасыз жеңіл дүние.
 Тенізден шыққан құрдымдай
 Жетпелі ешкім түбіне.

Қазынаға жыйнап тауһар тас,
 Айлаһардай болып мас
 Сақтаған алтын ініне.
 Ашқа тамақ, жаяуға ат,
 Төрт түлік малға көңіл шат

- Жарайды екен қысылса
Жұртының қыйып күшіне.
Алты ұлы бар Әзімбай,
Қызы сұлу Назымдай,
Тоқтады барша тіліне.
Ғашықтық жолың ойлаңыз,
Бектермін деп қойманыз
Шығарған сөздің мініне.
Қыз Назым шықты бұраңдан
Он сегіз толған жасына.
Кәмшат бөрік келісіп,
Бриллиант қойды басына.
Қара мен төре қайғырды
Болса деп бізбен ашына.
Қазақ пен қалмақ қанша жан
Хабарланды сұлулан
— Дабысы жұртқа шапыла.
Жолбарыстай алты ұлдың
40 Айбатынан сескеніп,
Келе алмады еш бөнде
Әзімбайдың қасына.
Дауыс* құстай түрленіп,
Қоңыраудай алтын күңреніп,
45 Ертелі-кеш серуенге
Шығады майлап шашын да.
Жәннеттен шыққан хорлардай
Форымына қарасаң,
Қызықпастай қай адам.
50 Ол Назымның нашына.
Сүйегі асыл дүр еді,
Құдайдың өзі біледі,
Он төртінші айдай боп
Түседі кімнің қасына?
55 Алпыс сомдық әр кезі
Үстіне асыл кигізді,
Жорғадан жегіп қара көк
Күймелді арба мінгізді,
Көзі түскен бенденің
60 Жүрегін оттай күйгізді,
- Ашылған гүлдей нулаңып
Кылығымен сүйгізді,
Өзі тегінің ішінде
Асырып дәурен сүргізді,
65 Уызында жарыған
Ерте туған бағлаңдай
Толықсытып жүргізді.
«Назымға таңдау қоям»,— деп
Бұл хабарды Әзімбай
70 Алашқа тегіс жүргізді.
«Онекі жасар балаға,
Мал жайып кеткен далаға,
Қалмасын — деп қатардан»
75 Бұларға айтып білгізді.
Тоғыз қабат торқалдан
Қамзол киді қынама,
Таңлап Назым тимесе
Толқыған көңіл тына ма?
Алмакка әркім талап қып
80 Сыйынды жаппар құдайға.
Қазақ пен қалмақ ноғайлы
Ел еді жатқан құрала,
Назымның көрмей ақ жүзін,
Жанды кісі үйінде
85 Сабыр қылып тұра ма?
Ат шаптырып, той қылып,
Ашыққанды тойғызып
Жыйылды жұрт жамаға.
Бір төбенің үстінен,
90 Қыз Назым шықты басына
Салдырып биік мұнара.
Назымды малсыз алмакка
Шаллар да жаман желіккен,
Қартайған адам көп екен
95 Кемпірден көңіл зеріккен.
Жарасты деп кнеді
Елтірі қара бөріктен.
Қатындары үйінде
Қайғыланып жылайды:
100 «Сұлуды алса байымыз

* Дауыс — тоты құс, кейде «тауыс» құс деп те айтылады.

- Айрылық, — деп, — серіктен».
 Үміткер болып барша тұр
 «Сабағынан үзіп ап
 Жессем, — деп, — піскен өріктен».
- 105 Алтып тұғыр үстіңде,
 Назым отыр қонақтап,
 Ақ түйғылдай еріккен.
 Қара мен төре таласып,
 Формына қарасып,
 Алдынан өтті көріктен.
- 110 Қыз Назымның майданы
 Ор топтың болды базары.
 Түседі көпке сәулесі
 Қағаздай кірсіз ажары.
- 115 Осынша жұрттың артынан
 Аумады жанға назары.
 Жердің жүзін шаңдатты
 Жыйылған қоршап адамы.
 Қасқа мен жайсаң¹, бектердің
 Таусылды ақыл, амалы.
 Бәрі де өтті шұбырып
 Қалмады жақсы, жаманы.
 Теңіздің бойы ноғайлы
 Ел екен өскен жағалы.
 125 Жарлыны байға теңгерді,
 Қоңілге халықтың жел берді
 Қыз Назымның заманы —
 Сұрады сұлу сөз ашып,
 Аузынан дүр шашып:
 «Бар ма екен, — деп, — далада
 Жігіттің келмей қалғаны?»
 Сұлудан үзді күдерін
 Дәмелі болып тұрған көп.
 Қайтпақшы болды үйіне
 Бәрі де бірдей өкпелеп.
 135 Оң екі баулы өзбекте
 Әзімбай еді қара көк —
 Арылмаған уызы,
 Сабада пісер қымызы,
 140 Аргы атасы асыл тек,
 Осыншаның біреуін
- Тал бойына көрмейді еп.
 Қапалаып Назым тұр
 Қабағын түйіп қайғы жел.
 Біреу айтып білдірді:
 «Мәрекеге келмеген
 Әлімбайдың баласы
 Қара қасқа атты Қамбар бек.
 Ерлікті елден асырған
 Айыбы жалғыз, келдей», — деп.
- 150 Жауап бермеді қыз Назым
 Жыйылып тұрған кісіге.
 Қарамалы назар сап
 Еш бенденің түсіне.
 155 Қалағаны келмесе
 Басқаменен ісі не?
 Қатты батты қапалық
 Үлкен менеп кішіге.
 Жұрт әуес болған сұлудың
 Көңлі аулы сыртынан
 160 Ер Қамбардың күшіне
 Алты агасын, әкесін
 Ақыл мен Назым биледі.
 Қайтарды бәрін адамның,
 165 Біреуін талдап тимеді.
 Мұнарадан түсті де
 Көк жорғаны жектіріп,
 Келтірді барқыт күймені.
 170 Жақсы көрді Қамбарды*
 Мақтауын есітіп білгелі,
 Қандай түрлі екенін
 Көзімен көріп, білмеді,
 Сұлу да қайтты үйіне
 Ер Қамбар болып сүйгені.
- 175 Жігітінде Әлімбай
 Жұрт иесі болған хан,
 Қол қусырып сыйлады,
 Ғазиз-тұтып барша жан;
 Ол күнде перзент жоқ еді

* К. Амагсальдиннен, бұрынғысында: «көріп жүр еді» делінген.

- 180 Дүние малын жыйды сан.
Жарылыық шығып көңілінен
Кызыкта мейрі канады.
«Касымда адам бар ма?»—деп
Төңірсекке карады.
185 Арбаға басқан пішендей
Тұлпарға артып баралы,
Жағалай қонған келейдің
Ашылған өбден арасы,
Әлімбайдың баласы
Күніне қылып жаралы.
190 Алыс үйлі Арғынның,
Тоқсан үйлі Тобырдың
Қабыл болды тобасы,
Қайнады майға қазаны.
195 Қара қасқа атқа жем беріп*
Күніне көрді шабысты,
Қамбардың бар деп тұлпары
Алашқа барды дабысы,
Көлейсің деген кісіге
200 Қылмайды батыр намысты.
Астыдағы бедсуі
Суытуы түскен соң
Ұшқан күспен жарысты.
205 Құйындай шаңы бұрқырап,
Атқан оқтай зырқырап,
Қылады жақын алысты.
Сүңгіген суға үйректей
Жасырылып қалды аз
210 Панаалап биік қамысты.
Дабылын қағып, сұңқар сап,
Болмаған күні мынын ап
Көздегі құсты тауысты.
Жұрттың көңілі тынады,
Екпіні қатты дауылдай
215 Ерлігін өбден сынады;
- Ағайын қуанып
Аллаға шүкір қылады.
Күмістен тағып қарғысын,
Соғып ертіп тазысын,
220 Ау қылып* Камбар шығады.
Қасыдағы құмайы
Танынан тартып талайын
Тау текені жығалы.
225 Айрылады жарылып
Кіік пен атқан құланы.
Ат бетіне қарамай,
Ақ бөкендей жосытып
Айғайын салып қуады.
Ашуменен аямай
230 Тұлпарға қамшы ұрады.
Найзамен өзі шабақтап,
Тазысы жетіп тамақтап,
Қасап сойған ешкідей
Қан сасытып қырады.—
235 Түс қайтып бесін болғанда
Артына мойын бұрады.
Қара қасқа атты қақтарып,
Маңдайын сүргіп дем алып,
Шылымын шегіп тұрады.
240 Серкөдей басып тақымға
Семізін таңдап жыйнады,
Арығын таңдап алмады.
Оның бәрін артқанмен
Бір атқа қайтып сыяды?
245 Алыс үйлі Арғынның,
Тоқсап үйлі Тобырдың
Ашыққанын тойғызды,
Батыр туған Қамбарды
Тимеді жоққа зияны.
250 Шекесінде Камбардың
Бар екен алтын тұдымы,
Сұрап алған кудайдан
Әлімбай ханның құланы,

* Анға ау құрулап шыққан.

* К. Серғазиевтен, бұрынғысы «атты жіберіп».

- 255 Ешкімге аза* бермеді
Қыздан да зият қылғы.
Ау қылып шығып жөнелді
Үйінде болмай тынымы.
Далада жатқан жайылып
Бұғы киік құрыды.
- 260 Ордасы құлан обығып
Бір бәлетеге жолығып,
Жануарлар жабығып,
Көбейіп кетті шығыны.
Тағы да қоймай аулады
265 Таудағы киік, бұғыны.
Қарсағы бар қасында,
Тазысының алғаны
Түлкінің арлан қызылы;
Құлақтары салынып,
270 Жаратқанға жалынып,
Бір жар тасқа қамалып
Бөрілер қорқып ұлғиды.
(Кездесе тобы Қамбарға,
Бірі қалмай құрылды)²
- 275 Қазақ емес, сарт емес
Қамбардың түбі ноғайлы,
Азусыз аңды тауысып
Қоймады қырып оңайды.**
Құлан мәннен киіктің
280 Далада жатқан бірі жоқ
Бұрынғы қызық болмайды,
Тұлпарып көзден суарып,
Аралап жүріп келеді,
Ағашы қалың тоғайды.
- 285 Етпетінен жығылып,
Ішіне шаттық тығылып,
Тұмсығынан қан аққан
Көреді өлген торайды.
Хадиса*** деп бұл қандай,
290 Төңірекке қараса,
- Құйрығын қысып бұтына
Жолбарыс жатыр ыранып
Шабуға тапмай орайды,
Оттай көзі қызарып
Ыңыраңған лаусы зорайды.
295 Қанарға мініп ер Қамбар,
— Кайтесің,—деп,—сен заңғар*
Құлайдан мәдет** сұрайды.
Жатқандай болды шөккен нар,
300 Айбаты күшті арыстанның
Қасына қайтып жақындар
- Қамбар айтты тұлпарға
«Қанатты туған пырағым,
Аға-іні сен едің
305 Тар жерде жолдас шырағым
Мойның алтын таяқтай,
Қамыстай екі құлағың;
Төрт аяғың қазықтай,
Төңкерген кесе тұяғың.
310 Сұлудығың сүмбілей,
Жылқыға бітпес жануар
Сымбатың менен сыяғың.
Ажалым жетіп осыдан
Өліп кетсем орным жоқ
315 Өзіне мәлім бұл жағым.
Қара қасқа ат қалтырап
Осынша неге қорқасың
Шат болып тұрмай шырағым.***
Қыйын екен жалғыздық
320 Жабығып қатты жыладым.
Ажал жетпей жан шықпас
Тәуекелге бел байлап
Пешенемді*** сынадым». (Селебесін суырып,

* Заңғар — бұл сөздің екі мағынасы бар: 1. мағынасы — алып, 2. мағынасы — жауыз, жеқсұрын.

** Мәдет — көмек, жәрдем.

*** К. Серғаазиттен, бұрынғысы: «шак», «тымғын».

**** Пешене — бақ, маңдай деген мағынада.

* Аза — қайғы.

** Ә. Дәлікеровте «манайды» делінген.

*** Хадиса — уақығға.

- 325 Бос калдырып қынабын.
Қайратын жыйып ер Қамбар)*
Шерінің* барды қасына,
Болғай деп асыл мұрадым.
Сол уақытта-жолбарыс
- 330 Түгінің бәрін жатқызды,
Құлағын жымып жасырды,
Керендей** ашып ауызын
Арыстан*** жаман ақырды;
Дауысы жерді көшіріп
Нар мәядай бақырды.
- 335 Бүркіттей жазып тырнағын
Тұлпарға барып асылды;
Қамбар да қайтпай ұмтылып
Бар қайратын шақырды;
Құйрығынан көтеріп,
Айналдырып басынан,
Лақтырып жіберіп
- 340 Қырық қадам жерден асырды.
Құлаған жардай дүрс етіп,
Брылдауға әлі жок
- 345 Демінен түсіп басылды.
Тоқсан үйлі Тобырдың
Қабыл болып тобасы
Сақталы құдай батырды.
- 350 «Осы ма, — деп, — қайратың?»
Сондай мықты шеріні,
Жалғыз-ақ ұрып қатырды.
Қалыңшы шықты ішнен
Ер Қамбар өзін үйіріп,
Көкбардай қылып көтеріп,
Жөңеліп кетіп барады
Жолбарысын өңгеріп.
Құйрығын жерге шұбатып
- 360 Алдына мықтап басады
Төрт аяғын тегітеріп.
Үлкендігі басынып
Он екі қарыс қазандай.
Мықтылығын шерінің*
Тамаша қылды ел көріп.
Сунтып қойып жатқанша,
Қара каска тұлпардың
Қаңтарыын жазды да
Байлады мейіз-жем беріп.
- 370 Аяғына салғаны
Оқтығы таза күлсерді.
Көртеп жан қайран қалады
Тінегі күміс шілсерді.
Төбінгілік жүні жок
Төрісі болып жарғақтай
Арықтап әбден жүледі.
Қабағы қардай жабылып,
Ертеді-кеш сабылып;
Мінісі қатты аула да.
Ауыт-ауыт шабылып,
Туяғы тасқа қағылып,
Шомылып терге жүзеді:
Жатқызып жалын фұштымен**
- 375 Құйрығын тарап сүзеді,
Алтыннан тағып құйысқан
Ер әбзелін түзеді.
Құралайдың терісі
Тайжақтысын киелді;
Салаққа салған оқтай боп
Тұлпарға тола мінеді.
Қаршығасын көтеріп
Көліне Нудың жөнелді.
[Малды ауылға көз салмай]†
Қырындап өтіп барады
Сұңқарын тұтып бетіне.
- 380 Туяғы тасқа қағылып,
Шомылып терге жүзеді:
Жатқызып жалын фұштымен**
- 385 Құйрығын тарап сүзеді,
Алтыннан тағып құйысқан
Ер әбзелін түзеді.
Құралайдың терісі
Тайжақтысын киелді;
Салаққа салған оқтай боп
Тұлпарға тола мінеді.
Қаршығасын көтеріп
Көліне Нудың жөнелді.
[Малды ауылға көз салмай]†
Қырындап өтіп барады
Сұңқарын тұтып бетіне.
- 390 Туяғы тасқа қағылып,
Шомылып терге жүзеді:
Жатқызып жалын фұштымен**
- 395 Құйрығын тарап сүзеді,
Алтыннан тағып құйысқан
Ер әбзелін түзеді.
Құралайдың терісі
Тайжақтысын киелді;
Салаққа салған оқтай боп
Тұлпарға тола мінеді.
Қаршығасын көтеріп
Көліне Нудың жөнелді.
[Малды ауылға көз салмай]†
Қырындап өтіп барады
Сұңқарын тұтып бетіне.

* Шері деген сөзді бұл жерде Қамбарға қолданып отыр, батыр деген мағынада.

** Фұшты — тарак

* Шері — жолбарыс, қаһарлы мықтылығына, қарай айтқанда бұл сөзді батырға да қолданады.

** Қ. Сергазиевтің вариантында «Көректей», Қ. Амангелдінің «Арандай» делінген.

*** Қамбарға кезелген «арыстан» емес, «жолбарыс» Ә. Д. Некеревте де «жолбарыс» делінген.

- Түскел жолы Камбардың
Шұбырған малдың ізі еді.
Жағалай құлын байлаган,
Тегіздің бойын жайлаган,
400 Кыз Назымның ауылының
Үстіне түсті көздері;
Мұны көріп Камбардың
Жоқшылық кірді есіне
405 Қымызы бар деп ақ үйдің
Түсемін барып пәсіне.
Қырындап өтіп баралы
Сұңқарын тұтып бетіне.
Қара қасқа тұлпары
Жерді тартып табаны,
410 Алшандап басып асықпай,
Ауылдың шықты шетіне.
Бұлттан шыққан айға ұқсап
Түр еді Назым нұрланып,
Атлас көйлек үстінде
415 Көк арбаға сүйеніп,
Шыбықтай белі бұралып.
Сүйретіп алтын шапшауын
Ордаға барып кіреді.
Боз жорға аттай ырғалып,
420 Аһ ұрғанда аузынан
Түтіні шығып сұлулық
Жүрегі кетті от жапып.
«Қара атты Камбар қарамай
Не себептен кетті», — деп
425 Ашуы келді долланып.
«Ақша бетім қарайып
Келды ма? — деп, — апырмай»,
Шар айнасын қолға алып.
Сұңқардай көзі сүзіліп,
430 Жыламай көңілі бұзылып,
Айнаға көзін тұр салып.
Қараңғы тартып көңілі,
Кыз Назымның ішіне
Қапалығы сыймады.
4135 Шақырып жақын жеңдесін
- Ордашы тегіс жыйнады,
«Түс қайтуға жеткізбей,
Бір ұрыштықтай жібекті
Иіріп бер», — деп қыйнады.
440 «Өкпелер, — деп, — шұнақ қар»
Назымның сөзін сыйлады.
Шүйкесін созып шапшаңдап,
Бәрінің басы қақшаңдап,
445 Бұйырған ісін бітіріп
Айтқанын екі қылмады.
Отыз қатын ойнақтап
Өрмегін тездеп жүгіртті.
Табаны жерге жарылып
Қулаңдай салды дүбірді;
450 Жүргенде іін тіресіп
Тоқталып біраз кідірді.
[Қайтатып Камбар кезінен]*
«Қалдылар, — деп, кешігіп»
Кейіс қылып Назым бұлінді.
455 Іргеден қағып қазығын
Бір ұшы көлге ілінді.
Қатындар қайтты үйіне.
«Разы бол, — деп, — кош енді.
Баламыз жылап, қарны ашып,
460 Ұрамыз десе байымыз
Айғармыз да жалынып
Алддық, — деп, — сенің тіліңді».
Кыз Назым мінді өрмекке
Иісін жұпар аңқытып*
465 Ашықтық түсті басына
Сүйегін жаман жасытып.
Даярлап қойды шараға**
Қасына қымыз тасытып.
Қайтқанда Камбар ішін дел,
470 Арақ пенен шарапты
Салдыққа салып сақтады
Бөтелкеге ашытып.

* К. Амангелълиннің, бұрынгысы «сасытып» делінген.

** Шара — қымыз құятын ағаштан істелген, сырлы кең ыдыс.

- 48

- Теңізден шығып ер Қамбар,
Катарлап артып келеді
- 475 Қаз бенен үйрек, тырианы,
Тұлпардың жүгін бітіріп
Толтырып үстін ыргады.
Қаршығаның қыраны
Қанатты құсты қырғаны.
480 Шылымың тұтып құмары
Артына мойын бұрмады.
Көрінеді Назымның
Алдына өрмек құрғаны.
- 485 Камбар айтты өзіне:
«Осыған көңілім бөлініп
Ұмытып кетсем жұртымды
Кұлайлың,—деді,— Ұрғаны»,
Мәлім болды батырға
Ақыл мен өнер іс етіп
- 490 Қызлырмақ үшін тұрғаны.
Қысылған жерде шабады
Қара қасқа тұлпары,
Нәрсіз оқтай* қаңғытып,
Қызық пен қолден су ішпей
495 Талалы шаршап шаң жұтып.
Тоқтамады кідіріп
Өте шықты қарғытып.
Сөйлесе алмай Қамбарға
Тағы да қалды арманда
500 Отырған сұлу көз тұтып,
Ашуы келіп Назымның
Асау тайлай туалы,
Қапаланып Қамбардан
505 Жүрегі қатты суыналы,
Қылышын алып қолына
«Адыра кал!—деп,—сен өрмек»
Алты жерден туралы,
Жібекке кетті-жаны ашып
«Не болды?—деп,—шырағым»
510 Жесітелері шулады.
- Қаны кашып бетінің
Реңі құмдай қурады.
«Токтай түр!—деп,—ер жігіт»,
Өтіп кеткен Қамбарға,
515 Шақырып қолың бұлғады.
Қара қасқа тұлпардың
Басып тартып, кідіріп,
«Не дейді?—деп,—бұл маған»,
Жауабын қыздың тылады.
520 — Сонда Назым сөйлейді:
«Қайрылмай қайда барасың?
Хан сүйекті Қамбар-ау!
Қабағы қатып шаршапты,
Қара атыңның мойнында
525 Өкпе-бауыр, жал бар-ау.
Арызыма менің құлақ сал
Ақылың болса, аңғар-ау.
Ақ төсімің үстінде
Қол тимеген мал бар-ау.
530 Шөлдесен сусын ішсейші,
Біздің үйге түсейші,
Жатып-тұрып кетуге
Күткендей бізде жай бар-ау!
Мойнылды бері бұрсайшы.
535 Құшақтасып екеуміз
Көріселік тұрсайшы,
Артыңда үңгір жар бар-ау!»
Сонда Қамбар сөйлейді:
«Ағайыным тауысты
540 Қара аттан бөлек мадымды.
«Сыртым бүтін, іш түтін»
Білмейді ешкім әлімді.
Жолдас қылды құдайым
Кедейлік деген залымды,
545 Ұрлық* қолдан келмейді,
Ат үстінен соғыс қып
Жемесем тауып нашымды.
Екі аяғым салақтап,

* Нәрсіз оқ — қийсық оқ.

- Аш бөрідей жалақтап,
 Қыйнады жоқтық жанымды.
 550 Ұядан жалғыз баламын,
 Құс етін беріп бағамын
 Үйдегі екі кәрімді;
 555 Оған да назар саламын,
 Қабатыма аламын
 Алпыс үйлі Арғын мен
 Тоқсан үйлі Тобырды*
 Сеніменен ойнасам,
 Айналар ісім қыйыңға.
 560 Айыпқа мені бұйырма,
 Айтамын, Назым, зарымды».

- Назым айтты Қамбарға:
 «Бүгінше бізге мейман бол!
 Әр қашан өтіп жүресің
 565 Ауылдың үсті ұлы жол.
 Қатарлап салып төсекті,
 Қасына жақын жатайын
 Таң атқанша ұстап қол.
 Алпыс үйлі Арғынға
 570 Асықпасаң барарсың
 Қардар** емес бізден ол.
 Мың қойлы байдың баласын
 Ізіне басқан алмаймын,
 Бекзатым,*** менің пейілім сол».

- 575 Ер Қамбар сонда сөйлейді:
 «Өйерің болмас,—деп,—Назым,
 Қатарына қарасаң,
 Мен емес таңдап тиерің:
 Іздегенің асылық...****
 580 Ықырсытып байлаған,

* К. Амангельдиннен, бұрынғысы «Алпыс үйлі арғынды-а»
 ** Қардар — хурметті, қадірлі деген мағылада.
 *** Бекзатым — асылым деген мағылада.
 **** Бұл жердегі көп нүкте, 1922 жылы басылған тексте бар,
 себепті көп нүкте қойылғаны белгісіз.

- Көшкенде топтап айдаған
 Мастығы шығар [қыз Назым,
 Жылқы менен түйенің]*
 Байларды шалқар көл қылған,
 585 Келейді құла шөл қылған,
 Жарлығы күшті иенің,
 Ит жүгіртіп құс салам
 Сырқырап жаман сүйегім,
 Өз теңімнің ішінде
 590 Айтулы ердің бірі едім,
 Жолбарыс қандай азулы аң,
 Тар тоғайда жолығып,
 Оған да табан тіредім,
 Қайратпен жеңіп өлтіріп,
 695 Шахы ерлерді келтіріп
 Алладан мәдет тіледім,
 Жоқта болса жомарттың
 Ісін тұтып жүр едім.
 600 Қол ұстасып қыз Назым,
 Уағда қылсам сенімен,
 Бір жаман келіп малы көп
 Алып кетсе айрып
 Абыройым ашылар,
 Қайғыменен басылар
 605 Ат басындай жүрегім».

Сонда Назым сөйлейді:

- «Дүние боқтың азығын
 Қайратты-ай жігіт есей ме?
 Сақа қылған бар ма екен,
 610 Қорғасын құйып кенейге?
 Жаны бар кісі қонаққа
 Қыз шақырса келмей ме?
 Басыма салып уайым,
 Жалындырған құдайым,
 615 Жалғыз атты келейге.
 Есен тұрсам сау болып
 Еш уайым жемеймін,

* К. Амангельдиннен, бұрынғысы «Мастығы шығар биенің».

- Он екі баулы өзбектен
Тақ отырмын демеймін,
620 Сайратып тілді көмейден
Жағымды кайрап безейін,
Бөтен туған бала едің,
Жұртқа тулга болғаңдай
Сол себеп сені тежеймін;
625 Ақылын болса ойлап тұр,
Ендігісін өзің біл
Асырып мұнан не дейін».
- Камбар менен Назымның
Асылық болып таласы,
630 Хасірет қоймай айтысып
Ұзады сөздің саласы,
Ажырамай тұр еді
Екеунің арасы,
635 Әңгімеге айналып,
Қайтатұғын шамасы.
Үйінен шықты далаға
Назымның үлкен ағасы:
640 Қарындасы қасыла,
Оқалы бөрік басында,
Көлденелдеп тұр екен
Камбардың қасқа қарасы.
645 Көргеннен соң бұларды
Ашуға мінді Қабыршақ,
Адамда жаман сол еді
Сақалы ұзын ақымақ.
Айқайын салып келеді,
650 Бакырауық неме еді,
Әңгі есектей аңқылдап.
«Қораз, Дараз, Алшыораз,
Қайдасың,—деді,—Қарымсақ?
Қорлағаны емес пе
Жүргені аяқ жарлының
655 Інілеріне айтады:
«Ақ семсерді қолына ап
- Маңдайын жарып, басын шап,
Жерге түссін мойыны,
Келеді кіммен ойыны?
660 Қызға таңсық мырзаның
Қылышпенен көңілің тап».
Бесеу еді белгілі
Әзімбайдың тентегі,
665 «Кайда,—деп,— келсің?» жүгірді.
Қолында бір-бір келтегі,
Жын ұрғандай бұркылдап.
Адамның бәрін жыйналды,
Түсіп қалды бір жерге
Басынан тері телпегі.
670 Алтауының ішінде
Ақылы көп артықша
Алшыораз еді еркегі,
Ағаларына айтады:
«Камбардың көңілін қалдырма
675 Қайратты туған ер еді
Болар деп бір күн керегі».
Қарымсақ сонда сөйлейді,
Бәріне қылып өкпені:
«Алды-артында қара жоқ
680 Бұл кедей бізден көп пе еді?
Қораз сенің жаманың
Ауылдың үстін жол қылып
Іргені жанап өткені.
Ажалына асығып,
685 Өз басына жеткені.
Қабыршақ, Дараз қайдасың?
Ат үстінен аударып,
Қолын байлап Қамбардың
Дәл к.... теп,—деді.
690 Тұмай кеткір Алшыораз
Көзіме менің көрінбе,
Тұр, жоғал, аулақ кет! —деді.
Алты ұлдың ішінде,
Әкем, шешем аркалап,
695 Аяулы өскен Назымды

- Жалғыз атты келдейге
Бермегіміз еп не еді?»
Алшыораз айтты: «Ағалар,
Сүйенбе малдың көбіне,
Кімді қырып тастайсың
Жан көрінбей көзіңе,
Көтсе алмай жүрсіндер
Бергенін құдай өзіңе,
Менің де келді ашуым
Сендердің айтқан сөзіңе,
Үй жығылып қалғандай
Қойныңың бір қап желіне.
Ешкімің тілін алмайсың
Едірендеп бәрің де
700 Пісіріп нанды деміңе.
Екігалай іс болып
Ат құлағы теңессе,
Паналарсың тығылып
Осының барып шеніне,
705 Әлімбай ханның баласы
Қарасаң арғы тегіне,
Қарындасың кем болмас
Батырдың түссе шеніңе,
Ағайымен ойласып,
720 Назымжаңды қосайық
Қаласа құдай теңіңе».
- Дараз айтты: «Ағалар,
Артық екен бізден де
Алшыораздың ақылы;
Ағаш үйлі өзбегің
725 Сүйекті тамыр болады
Құдайдан соңғы жақышың.
Ойлағанға кідіріп
Осы екен істің мақұлы;
730 Кекті болып кетпесің
Ноғайлының батыры.
Азулымен өшіксең
Тигізер зиян ақыры».
- 735 Бұл сөзді есігіп тентектер
Таяғын жерге тастады

- Бәрінің қайтып ашуы.
Мыйығынан бір күліп
Назымның тартты тақымы.
Жөнеліп Қамбар барады,
740 Шаңғытып жерді туяғы
Тұлпардың шығып тасыры.
- Қыз Назымға жаушы ғып,
Жұйырма жігіт жіберді,
Қалмақтың ханы жұртынан;
745 Құйрық-жалы түйілген
Құр айғыр ұстап жылқыдан,
Сусар бөрік басында
Үстіне киіп құлпыдан.*
Керейұлы Қелмембет**
750 Сөйлес қылып кідірді
Ауылдың келіп сыртынан.
Аяғын жерге жай басып,
Манаурап көзін зорға ашып,
Әзімбай шықты далаға
755 Тұрғандай болып ұйқыдан.
Әзімбай сонда сөйлейді,
Ашуы келіп азырақ,
Беті оттай қабынып,
Омырауын көтеріп
760 Нар бурадай шабынып,
Белін бұмай желбегей
Бөрі ішігін жамылып,
Қабаттап киген қамзолды
765 Сыдыра түйме тағынып.
«Ертелі-кеш шұбырып
Қонады мейман ағылып,
Көдейлер мені көрмесе
Қалалы,—деді,—сағынып,
Отымның басын бермейді
770 Іздеген жоғы табылып,

* Құлты — сырттан киетін, жібектен істелген шапан.
** Кейбір варианттарында «Келейұлы» дейді. Осы вариантта
«Керейұлы», біз сол күйі қалдырдық.

Дос адамың кайгырып
Душпаның катты күледі.
Осы айтқаның болмаса,
Тұғырға сұңқар қонбаса
715 Ноғайлы елің бүледі.»

Келmemбет тағы сөйлейді:

«Бұғалық салып мойнына
Жуасытып қайтамын,
Асауыңды үйретіп,
Азулы арлаң бөріме,
Жегіземін құйрығын
Бағлашыңды сүйретіп;
Тістемемін тамағын
Қабырғасын күйретіп;
825 Ақ сапты болат найзамен
Шанышқызамын түйретіп,
Түлейден қашқан түлкіңді
Ұстайын қуып ендетіп;
Мекен еткен қырғауылыңның
830 Қызығын көрсем деп едім,
Шенгелдетіп мойнынан
Лашын құсқа жүндетіп.»

Келmemбет тағы сөйледі:

«Сен сұрасаң Әзімбай
835 Айттайын келген жөнімді,
Арада жүрген жеңгемін
Кнемін қымбат тоныңды,
Мәрт* кісінің белгісі
Бітірсең тездеп сонымды;
840 Ешкім саған тие алмас
Ұстасаң менің қолымды;
Жаушы қып патшам** жіберді
Жеті атасы орынды;

* Мәрт — жомарт, берген кісі дегені.

** Осы текстің өзінде Қарамақты «патша», «хан», «шах», «ташша», «сұлтан» деп әртүрлі атайды, біз сол күйі қалпырдық. Бұл деп атау жырдың әр дәуірде, әр кезде айтылғанын көрсетеді.

59

Керейұлы Келmemбет
Сендер де келдің сабылып,
Кнз ілмес кешқұрын,
Танымаушы едім ешбірін,
775 Қайырлы болсын сапарың,
Жөніңді келген сұраймын
Жүрсіндер, балам, нағылып?»

Келmemбет сонда сөйлейді:

«Болсын,—деп,—эли, Әзімбай,
780 Арызымды сізге айттайын
Көгерсең менің назымды:
Саусағы алтып сұңқарға
Ілдірейін деп келдім
Көлдегі үйрек, қазыңды;
785 Алтайы қызыл түлкіңе
Қосайын деп ойлап ем
Құмай жүйрік тазымды;
Тікбекке ақ үй сұраймын
Ел қонбаған сазымды.
790 Бұйырып патшам жіберген,
Қайталмаймын бұл жерден
Іздеген жоғым табылмай.»

Келmemбет тағы сөйлейді:

«Асықпасаң бай-еке
795 Мүйізі ұзын боз бұқа
Пайікеліп аңқытып
Пәлегіңді езелді.

Артына қарап бұрылып
Айдайын десең сүзеді.
800 Исі жұртқа жайылып
Піскен ашқып түйнегің,
Қолына өткір кездік ап,
Ортасынан тіледі.

Жемекке әркім әуес қып
705 Қөрмей-ақ сырттан біледі.
Қанатты қара бүркітім,
Асыраған әлпештеп

Аккуыңды іледі;
Құс етінен тояттап
810 Кеудесіне мінеді,

58

- Алатаудай айбаты
845 Рустем—Дастан⁸ формды:
Ерегессең онымен
Құрталды әбден сорыңды;
Сәулеті мен дәулеті
Құл өзіне қонымды;
Бүгін саған мейманмын
Ташап сой семіз қойыңды;
Құда түсіп, құйрық жеп
Қыламыз қызық ойыңды;
Ноғайлыңды шақырма,
Өзіме бер тойыңды;
Бір үйіңді босатып
Салдырып төсек, ат ұста,
Тырнадай созып мойыңды».
- 850 Отаудан шығып далаға
Алшыораз сонда сөйлейді:
«Жүрсіндер қайдан аласып
Қалмақтың қасқа, бектері?
Екі иіңнен дем алып
Екпінің қатты білінді,
Қараман дәудің ерлері,
Айтар сөзді шыңлаушы
Сен екенсің зерігер,
Келмеңбет деп естуші-ек
Інің осы көргені.
Би-еке сізде бар екен
Бұрынғының өрнегі,
«Жақсы-адамда жаттық жоқ»,
Көрселік кел бері!»
- 855 Келмеңбет сонда сөйлейді:
«Ер екенсің Алшыораз
Бала жолбарыс пішінді;
Жүр екенсің селтендеп
Қайратың қысып ішінді;
Кездестірді құдайым
Іздеңіп шыққан кісімді;
Ерегессең менімен
Көрсетермін күшімді;
- 860 Ақылық болса, жарқыным,
865 Жіберме шарға⁹ ісімді;
Қадіріме жетер ең
Тапмайсың түсімді.»
Сол сөзді айтып Келмеңбет:
«Көріссен кел!—деп,—шырағым».
- 890 Еңкейіп қолын ұшынды.
Жағадан ұстап Алшыораз
Талия тартып табанын,
Ат үстінен жұлып ал,
Аударып жерге түсірді.
895 Жаушыға келген батырдың
Зәресін жаман ұшырды.
Келмеңбеттің үстінде
Жігіті салды ұрысты;
Тарта соқты [сойылын]*
900 Бере алмай көпке тұрысты;
Көтеріліп табаны
Атының мойнын бұрады,
[Келмеңбеттің көп нөкер,
«Соқтыға көрме бізге!» — деп
905 Алшыораздан сауға сұрады]¹⁰
Алшыораз атып мылтықты,
Сілтеді өткір қылышты]
- Төбеге ойнап шығысты;
Катын-бала соңына
910 Қарғадай түсіп шуылдап
Біреуін қоймай қырысты;
Бәрі де қайтты үйіне
Онда деп қудай бұл істі.
915 Қайтып келіп қасына
Келмеңбеттің Алшыораз
Құлағын отап құнтытты.
Өткір кара кездікпен**
Мұрнын кесіп шұңтытты.
Қылышқтай мойнын қуартып,

* К. Амангельдиннен, бұрынғысы «таяғын».

** К. Амангельдиннен, бұрынғысы «пышақпен».

- 920 Токпақтай басын сымпыйтты.
Қояндай көзін бадырайтып
Бүйректей бетін бүлгыйтты.
Төскейден кашқап борсықтың
Інілей қылып үңрейтп,
Танауын екі тайқыйтты.
- 925 Алшыораз сонда сөйлейді:
«Жүр едің мас боп Келмембет
Құдайдың берген бағына,
Басынан құлақ садаға
Боласың адам тағы да.
Ішбесе тамақ өлер деп
Қылмадым зиян жағыңа;
Кесілген жерің жайласар
Шүкір ет қалған жаныңа;
Біз таласып бармаймыз
Қыз, келіншек, бойжеткен,
Некелеп алған жарына.
Қазақ пен қалмақ қатысып
Құла болған бар ма екен,
940 Бұрынғыдан соңғыға?
Дұғай сәлем дегейсің,
Қараман дәудей ханына».
- 945 Келмембет сонда сөйледі:
«Қол-аяғым болмаса
Соғымға сойған өгіздей
Алғаның жақсы терімді;
Әбден жүзіқарамын,
Қандай деп елге барамын?
950 Қеуілжірім кесіліп
Маңдайлап мыйым көріңді;
Тұмсығымнан айрылып
Есіл мұрным бүлінді;
Далаға шықсам жылаймын
955 Құлайдан сұрап өлімді;
Жолымен келген қайтсын деп
Оймалдың екі көзімді;
Құлағым құрсын, Ырзамын
Жіберсең тірі өзімді.
- 960 Қараман дәуге тапсырған,
Қалдырмай бірін, шырағым,
Аман барсам ит-құстан,
Жепкізермін сөзіңді».
- 965 Келмембет Алшыоразға көп сөз
айтып,
«Көргенше аман бол!» — деп кетті
қайтып,
Алдына [Қараман ханның] * барды
жетіп
Шомылып тұла бойы қанға батып.
Қараман мұны көріп қайран қалды,
Шошынып ет жүрегі есін танды;
«Әлінен Келмембеттің сөз сұра!»
деп,
975 Отырған бір уәзірге ақыл салды;
«Түбіңсе қап ноғайлы жетермін», —
деп
[Қараман] ** ашуланып қапа болды.
«[Жыйылсын тез, кешікпей барлық
980 халық! —
Деп жіберді шапқыншыны онды-
солды]»¹²
- 985 Жолбарыстай ыңранып
Қараман қылды қаһарын,
Айдаһардай ысқырып
Бетіңе жайды заһарын,
Бір жасауыл жіберіп
Жыйнады тегіс шаһарын.
Бес мың алды аламан,
Ноғайлыға бармакка,
990 Жігіттің (түзеп)*** қатарын,
Даяр болды жүрмекке
Құлайдан сұрап сапарын,
Қараман шықты қаладан

* К. Амангельдиннен, бұрынғысы: «патшаның».

** К. Амангельдиннен, бұрынғысы «патша».

*** К. Амангельдиннен, бұрынғысы «өңшең».

- 995 Кернейлері бақылдап,
Байрақтай тулар (көтерген)*
Алтынан қалқан (жарқылдап)**
Сыбызғы сырнай шақылдап,
Мінгендері дәл бөдеу
1000 Келеді бектер лабылдап***
Аударысып ойғайды
Буыршындай тақымдап;
Шаншысады машық**** қып
1005 Ақ найзасы сатырлап;
Көрінеді алыстан
Жұлдүздай ұшы жалтылдап;
Бір күн өтіп арадан
Әзімбайдың аулынып
10 10 Үстіне келді жақындап.
Бие бауы шалғынға
Қондырды патша қосылды,
Әскерді көріп сыртынан
Әзімбай жаман шошынды.
10 15 Шақырып алып алдына
Алшыоразға кейді:
«Айтып едім жүгермек
Қылдың деп бекер осылды;
Қарындасың ексун
Қамбарды ер деп мақтаушы ең,
1020 Табасың қайдан десің?»*****
«Ақырын құлай оңда!» — деп
Бұл сөзді айтып Әзімбай
Көзінің жасы жосылды;
Қараман леудің бектері
1025 Алдына қоршап жыйылды
Өз дінімен***** олар да
Құдайына сыйынды.
Патшаға қызын бермесе,
* Қ. Амангелдиннен, бұрынғысы «парылдап».
** Қ. Амангелдиннен, бұрынғысы «дарылдап».
*** Қ. Амангелдиннен, бұрынғысы «лапылдап».
**** Машық — бір нәрсеге, ойынға қызығып құмар болу деген мағынада.
***** Дес — жәрдемші деген мағынада.
***** Қ. Сергазиевта «өз тілімен» делінген.
- 1030 Қыралық деп кеңесті
Әзімбайға қыйынды.
Бел байлады бәрі де
Алшыоразбен жауласып
Өткізбекке бейілді.
- 1035 Қараман айтты бұл сөзді:
«Ноғайлының қайраты
Маған салсаң тиелді.
Қырық жігітке бас болып
Алшық:разға жолық!» — деп
Келмембет ерді бұйырды.
- 1040 Патшадан пәрмен* болған соң
Келмембет мінді атына,
Бітеу сойып аққудың
Терісін киді басына,¹⁰
Жөнеліп кетіп барады
1045 Қырық жігіт ертіп қасына.
Әзімбайдың аулына
Жетіп барды сол уақытта
Мойшын бұрмай артына.
- 1050 Келмембет сонда сөйлейді:
«Үйінде болсаң Әзімбай
Жауап бер бізге жолығып,
Қараман қолды қасына
Олжаға қалдың молығып,
1055 Күні-түні тыныш жоқ
Шаршадым өбден зорығып,
Ортада өзім жүрмесем,
Қазақ пен қалмақ ұрысып
Қырылар дедім обығып.
Ашуы жаман Алшыораз
- 1060 Ерегіссен менімен
Талан қылып шалынды**,
* Пәрмен — бұйрық деген мағынада.
** Шал — қамыстан тоқыған қора.

- Карага да, ханга да
Беріңдер — деп — Назымды»
Әзімбай жылап зарлапты.
Ағайыны жыйылып
- 1105 Алшыоразбен келесті:
«Берейік, — дейді, — Назымды
Патшаға қылмай егесті,
Калмакпенен өшіксең
Ат құлағы теңесті,
1110 Келмембеттей батырдың
Құлағын кесіп құнтыттып
Іс қылып едің өрескі». [Алшыораз айтты: Камбарға]¹⁵
«Тоғыз бне тарту қып
1115 Алдына алып барайық,
Қамбар тірі тұрғанда
Ешкім бізді жемес-ті,
Жай айтпасақ жалынып
Сүйегі асыл ақ болат
1120 Өздігінен келмес-ті».
- Әзімбай сонда сөйлейді:
«Жаңа таптың ақылды
Бірзамын саған қалайық,
Қол қусырып, қой сойып
1125 Қалмақты күтіп алайық;
Келмембеттің өзіне
Ықтыярды салайық;
Ерөгесіп ханменен
Ұялып жұрттан қалмайық;
1130 Құтыламыз қандай ғып
Бұған бір айла қылайық;
Не десе де мақұл деп
Ауызына қарайық;
Басыңды бұзба ағайын
1135 Алдына тегіс барайық». Кызмет шегіп жүгірді
Келмембет ердің жолында,
Неше түрлі дастарқан
Боз баланың қолтында.

67

- Шауып алып малыңды,
Асықпасаң қайтармын
Қатыңды шоры* ғып»
Сол уақытта Әзімбай
Түрегелді орнынан,
Көкірегі күрілдеп,
Көзінің алды іріңдеп,
Қайрат берді өзіне
«Көтере көр пірім» — деп,
Үш сүрініп жығылды
Әр буыны дірілдеп,
Екі қолын қусырып
Есіктен шықты далаға.
Әзімбай айтты: «Келмембет,
Қайттың ба барып қалаға,
Іздегенің мал болса
Патшадан барым садаға.
Қолыңнан келсе жәрдем ет
Қартайған меңдей ағана.
«Жақсының кегі, Келмембет,
Жібек орамал, кепкенше
Жаманның кегі әр жерде
Басы жерге жеткенше». Тимесін қолың жағама.
1085 Оңаша үйге түсе тұр,
Шөлдесен сусын іше тұр,
Саған жауап берейін
Ойласып қатын, балаға»,
1090 Атын ұстап түсіріп
Сыйлады күтіп қалмақты,
Ерегесіп болмайды
Әскер жатыр салмақты,
Ағайынын шақырып
1095 Жыйнады тегіс жап-жақты.
Алшыораз да айбатты
Ер еді асқан ардақты,
Келмембеттің алдына
Қызмет қылып бармапты.
1100 «Бұйырған алар біреуі

* Шоры — күн.

66

- 1140 Зияпатың* асырып
 Өзімбай түрды оңында,
 Айдаған койдай топтанып
 Шұбырған алам соңында;
 Екі жорға даярлап
 Келмембеттің үстіне
 Жағасы алтын [шегілген]**
 Кигізді қамқа тонын да.
- 1145 Келмембет айтты: «Әзімбай
 Арызымды жақсы тыңдадың,
 Бұл сапарда бұрынғы
 Әлетіңді қылмадың,
 Қадіріме бек жетіп
 Хасиетпен сыйладың,
 Ауылдың үстін шаңдатып
 Адамды мұнда жыйнадың;
 Тағы да құдай ұрды деп
 Қалмады қорқып иманым;
 Қанша кінәм асса да
 Өлімге мені қыймадың,
 Көрінеді көзіме
 Оттан да ыстық дыйдарың;
 Ақылына тәңтімін***,
 Назымды беріп патшаға
 Артықша болды қылғаның».
- 1150 Әзімбай айтты: «Келмембет,
 Ағайыным жыйылып
 Ақылымды талады,
 Алшыоразды айнытып
 Өртүрлі жолға салды,
 Қартайсам да қайратпен
 Қөндірдім қатын, баланы.
 Қатарым деп өзімнің
 Назымжан ханды қалады,
 Қызға жаушы көп екен,
 Тағдырда жазған алады.
 Қараман күйеу, біз ата
- 1155 Келмембет айтты: «Келмембет,
 Қыз Назымнан не хабар,
 Қайтың ба? — деді, — тіл алып».
- 1160 Сәлем берді патшаға
 Төмен қарап мұңайып.
 Қараман айтты: «Келмембет,
 Қыз Назымнан не хабар,
 Қайтың ба? — деді, — тіл алып».
- 1165 Келмембет айтты: «Падішам,
 Ноғайлының қызбалды
 Тайтұяқ, жамбы, пұлына,
 Бізғарыма шыламай
 Жыйылып шықты ыркыма,*
 Бәрі де қорқып жүр екен
 Көңліме салған дағына,
 Зияндасты көшіріп
 Тастаған жолға бастай! боп,
 Түстім әбден сыныма,
- 1170 Қайтасын ердің талабы.
 Жұрт несі патшаның
 Болмасын құр қадамы.
 Сан жылқыны аралап
 Семізін таңдап сояйын,
 Сабаға қымыз ашытып,
 Даярлап бәрін қояйын
 Тілесе нені тамағы.
 Қырық күн ұдай тойым бар,
 Өртүрлі қызық ойын бар.
 Тамашаға жыйылсын
 Алты алаштың адамы».
- 1175 Қош айтысып баршаға
 Келмембет қайтты қуанып,
 Өткен күнді ұмытып,
 Жылаған көңіл жұбанып
 «Сәлем де, — деп, — патшаға»
 Әзімбай қалды шығарып,
 Қырық жігіт жосып жөнеді
 Ілгері-кейін шұбалып.
 Алдына барып Келмембет
 Шатырдың түсті түбіне
 Оттай беті қызарып,
 Сәлем берді патшаға
 Төмен қарап мұңайып.
 Қараман айтты: «Келмембет,
 Қыз Назымнан не хабар,
 Қайтың ба? — деді, — тіл алып».
- 1180 Келмембет айтты: «Падішам,
 Ноғайлының қызбалды
 Тайтұяқ, жамбы, пұлына,
 Бізғарыма шыламай
 Жыйылып шықты ыркыма,*
 Бәрі де қорқып жүр екен
 Көңліме салған дағына,
 Зияндасты көшіріп
 Тастаған жолға бастай! боп,
 Түстім әбден сыныма,

* Басқа варианттарында «ел болып» делінген.

* Зияпат — артықша құрмет деген мағынада.

** Танымалған бір сөз орнына Қ. Амангелдінің алынды

*** Тәңті — ырыза дегені.

- 1215 Көп кейіді Әзімбай
Алшыораз деген ұлына,
Сізге берді Назымды
Құлағымның құнына,
Жылқы* иссі Қараман
- 1220 Бірза бол мендей құлыңа.
Сүйтіп сізден сұраймын
Мархамат** етсең мұныма».
- Караман сонда сөйледі:
«Сүйінші десең Қелмембет
Көңіліңді сенің табайын;
Өлгеніңше өзіңді
Тәрбиелеп бағайын;
Аяғыңа жығылып
Дұшпаның болсын ағайын;
Ерегіскен кісінің
Жүрегін майдай шағайын;
Етін итке жегізіп
Сүйегін өртеп жағайын;
Бетіңе біреу қараса
Күрзімен ұрып сабайын;
Төтесіңең сіңіріп
Қазықтай жерге қағайын;
Құдай берсе Назымды
Қалаға алып барайын;
1240 Қондырайын оңаша
Алтыннан салып сарайын;
Сүйіншіге Қелмембет.
Өр уақыт халіңе
Хабардар болып қарайын;
1245 Дүние таппай қысылсаң
Қазынамды сарып қып,
Күніңе қыйын жарайын».
- Караман қайраттанды көңілі та-
сып,
- 1250 Хош болып уақыты хадден* асып,
Әскерге топ аттырып, керней қойды,
«Алам, — деп, — Назым қызды болса
нәсіп»,
«Құдая не шараны көрсеттің?» —
деп.
1255 Әзімбай қапаланды қайғы басып;
«Аздықтың қасіреті осы екен», — деп
Айрылып ақылынан қалды сасып.
1260 Қалмақтың зорлығына шыдай алмай
Сүйегі жабырқалды жаман жасып.
Жіберді тарту қылып тоғыз адам
«Қамбарға қайтыңдар, — деп, — аман-
дасын»,
«Санаулы қырық күн ұдай тойым
бар», — деп.
1265 Білдірді және халыққа хабар ша-
шып.
Әзімбай айтты жақсылап,
Ер Қамбарға сәлемді:
«Түбіміз бірге туысты
Ағайын кісі үсте ме?
Қалайша бізбен суысты?
Керейулы Келмембет
Пәленің жолын қуысты,
1275 Көптіңіне сүйеніп
Қалмақтар белін буысты.
Бүркіттей жазып шеңгелін
Салмакка даяр соғысты,
Қайратымыз аспайды
1280 Қылайық десек ұрысты,
Сүйегін сұлтан қорлай ма,
Ойласын батыр бұл істі.
Жауың жаман сенің-ай**
Тастасын басқа жұмысты».
1285 Тоқсан үйлі Тобыр мен
Алпыс үйлі Арғыны
Ашыққанда жесін деп

* Хадден — шектен дегені.

** К. Серғазиевта «Жаудың жаман сыңайы» делінген.

- 1290 Қоржынға салып жіберді
Ат басындай алтын мен
Қой басындай күмісті.
- 1295 Ордасының сыртында
Отыр еді ер Қамбар
Салдырып төсек паластан,
Қарсыласқан дұшпанға
Қайраты асқан алаштан,
Қараман ханды білмейді
Қыз Назымға таласқан.
Арыстанның көзі көреді,
Бір топ адам келеді
Төңірекке қарасқан;
Жан-жағына алаңдап
Кісіге ұсап адасқан,
Аттары болып кара тер
Ұшырады Қамбарға
1305 Жақындағанда намазшам.
Қамбар айтты: «жақсылар;
Ашылсын жүрген жолыңыз!
Ауылға мейман болыңыз;
Құс етін жеңіз қақтаған
Қазымыз жоқ сақтаған,
Бәріңіз аттан түсіңіз,
«Жарлығын жасырған
Байымас», — деген бұрынғы,
Аспандағы бұлтқа
Жетпейді сөзсақ қолымыз,
Жоқшылықтың жөнінен
Құралайдың терісі
Ақ шалақ киген тонымыз,
1320 «Бар мақтанса табылар»,
Дүние боқтың қорымыз.
Өлімге өзін айдаған,
Еңбекке белін байлаған
Қас, кедейдің зорымыз,
1325 Соятұғын қойым жоқ
Айыпқа мені бұйырма,
- Агалар қыйын сонымыз». Жәдігер айтты Қамбарға:
«Алатаудай айбатың
Ер екенсің айтулы;
Атаңа ұсап айнымай
Қуыпсың жастан салтыңды;
Арызымды сізге білдіріп,
Ойланып тұрмын қаптады,
1335 Қарқын су келіп қаптады,
Ондағы жатқан халқыңды;
Кінәміз болса өтсін деп,
Әзімбай беріп жіберді
Қой басындай күміс пен
1340 Ат басындай алтыңды;
Баламыз еді көрмеген,
Алыңдар* деп көлденең
Жылқыдан және айдагты
Тоғыз бие тартуды.
1345 Жәдігер тағы сөйлейді:
«Ойда жоқ жерде от шығачп
Қонысымыз тарылды;
Қызуына шыдамай
Жүрегіміз жарылды,
1350 Өртеп кетіп барады
Өзеннің бойы қалыңды,
Шарпуы жұртқа тиелі
Өшірмесен жалыңды;
Хан сүйекті, Қамбаржан,
1355 Айтамын сізге зарымды;
Дұшпанға көрсет бір қайрат
Білдіріп елде барыңды.
Өкініші көп болып,
Өткен іс келмес орнына
1360 Ертерек білдір арыңды,
Жердің жүзін сел алды
Бөгетті қайдан саласың,
Ағысы жаман теңіздің,
Тоқтатып қайтып аласың,

* К. Амангельдинде «тартыңдар» делінген.

- 1365 Қайратты туған ер едің
Бұған бір айла табасып,
Өз теңінің ішінде
Ақыл асқан данасып,
Жұбатасың жыласа
Ноғайлының баласын.
Атыңа батыр ерте мін
Арманда болып қаласың;
Жауап берсең қайтамын,
Ағайынды жыйнап ап,
Назым қыздың әкесі
Әзімбайға айтамын,
Қай шамала барасың?»
Қамбар айтты: «Жәдігер,
Қылмаңыз көп уайым,
Әуелі алла, екінші
Жүрт үшін бежі буайын,
Өртіңді жанған қуайын,
Асырып қырдан қуайын,
Халқыңыз қапа болмасын,
Есен барға жолбарысын
Ендіремін дүшпанды
Мәдег берсе құдайым;
Әзімбайдың ақымақ
Алты итіне өкпелеп,
1390 Жаманың ісін қылмайып,
Еңсіз қылған ұрлыққа*
Тірі боп қайтып шыдайын;
Ибалы жасы, нманды
Аксақалды көрня,
1395 Ағаларға сәлем де,
Қара қасқа тұлпарға
Жұлдыздың мініп оңнан
Сәтті күні шығайын».
Жәдігер айтты Қамбарға:
1400 «Қайсар туған неме екен
Қараман патша қасарды,
Шатырын тігіп шаңдатып
Қорқытты біздей нашарды,

* К. Амангелдинде «Орансыз қылған зорлыққа» делінген.

- Кетпекке айла таппалық
Ойланып едік қашарды;
Аралас қонып ауылға
Жақындап жаулар жасанды,
Сырымызды білдірсек
Ноғайлыны шаппаққа
1410 Қалмақтар ішті қасамды.*
Жайқалып өсіп жасынан
Әзімбайдың бір қызы
Назым сұлу атанды;
Арам қылып кетпесін,
1415 Зәңгінің** қолы жетпесін,
Аяққа алтын құюлы,**
Күшік ит ішіп аселді**.*
Қамбар айтты: «Жәдігер
1420 [Азып туған анадан
Жолда жүрер адасқан]****
Көлеңке жерге түспейді
Жапырақсыз ағаштан;»
Кедей де болсам көп еді
Қасыма қонсы жанасқан;
1425 Бармаққа қылдым уағале
Артыма назар салмастан,
— Құбылағой**** ата-анамды
Кім бағалды өзімдей?
Түзге шықсам үйім жоқ
1430 Бір құдайға жарасқан;
Ел ішінде кем болдым
Жал менен құйрық қанаттан;
Бұрынғының нақылы —
1435 «Нұр жауар деген талаптан»;
Уағалаға ола қып
Бесінші күн жетемін

* Қасам — аяқ су дегені.

** Зәңгі — негір, бұл жерде бөтен адамның дегені.

*** Асел — бал дегені.

**** К. Амангелдиннен.

Жолмен жүрген адасқан».

***** Құбылағой — Меке қаласы тұрған жақты құсыла деп атайды, бұл жерде — меккешіл, діншіл деген мағынада.

- Хабар бер атқа мініп өзің барып;
Көрейін қандай түрлі батыр екен
Алдыма кешіктірмей келгін алып,
Токтатса қарсылық қып әмірімді
Жабырықан* жалаң аяқ жолға са-
лып».
- 1475 Келмембет ұрып мініп** жорғасына,
Жөнелді Ноғайлының жолбарысы-
на,
Қаңбақтай жел аударған дөңгеленіп
Қамбардың барды жетіп ордасына.
- 1480 Ер Қамбар Келмембетті көрді
Түр еді кара атының жалын тарап
Құрысты тұла бойы қайраттанып
Мысалы мас болғандай ішіп арақ,
Адам деп мұның өзі қандай түрлі
Азырақ сөйлесуге қылды талап.
- 1490 Келмембет айтты дауыстап:
«Амансың ба Қамбаржан?
Алып кел деп алдыма
Жіберіп еді Қараман,
Әзімбайдың ауылында***
Мейман болып жатырмыз,
Көп күндер өтті арадан,
Нәсіп айдап бұл жаққа
Шығып едік қаладан,
Патшаның мейрі қаңбады
Сөйлесіп қатын, баладан,
Әңгімеге айланбай
Ат үстінен айттағы
Қайт деп еді даладан».
- 1500 Бұл сөзді есітіп Қамбардың
Қайраты судай тасалды,
Жолбарыстай ыңранып.
- 1505 * К. Сергазиевта «Айлап кел» делінген.
** К. Сергазиевта «...Жабдық ұрып...» делінген.
*** К. Амангельдинен, бұрынғысы «үстінде».

- Тірі қып қойса жаратқан!»
Хош айтып жауап берді Қамбар
мырза,
Жәдігер қайтып кетті болып ырза;
Қалмақтың әскерінен жасырынып,
Жол жүріп түніменен келді мұнда.
Аузында Жәдігердің көптің көзі,
Баршаға жауап берді жалғыз өзі;
Халайық кулақ салып құп тыңлады
Қамбардың қандай түрлі бар деп
сөзі.
- 1440 Жәдігер: — Бардым — деді —
Қамбар бекке,
Сәлемін түсіндіріп айтты көпке;
«Қабыршақ, Қарымсақ пен Қораз,
Дараз
Жүр екен төртеуіне қылып өкпе,
«Жолыңда хан баласы* көпір болса
Үстінен кем тұтынып басып өтпе»
Алшығораз ағайынмен ақылдасып
Сөйлесті ғой барлығы шығып шетке.
- 1450 Үй тікті, отын жыйып, бастанды-
рып
Соймаққа талап етті малды қырып.
Өзінің шатырында бектерімен
Мәжіліс отыр еді патша құрып.
— «Ей, шахым, сізге айтатын ары-
зым бар», — деп,
Келмембет сөз сөйледі құлдық ұрып.
«Ноғайдың Қамбар деген батыры
бар,
17
Мереке алдыңызда болмай тұрып...»
- 1460 «Қамбарды жүрген болсаң бұрын
танып;
- 1470 * К. Амангельдинде «ханның басы» делінген.

- Шыбықтай белі бұралып
Қаһармен жерді басады,
Бөрі өңгерген ылақтай
Келмембет қорқып сасады;
1516 «Шапшаң кел,* — деп, — шырағым»
Кейін қарап кашалы.
Тағы да ұстап алар деп
Дөңгелетіп жорғасын
1517 Бауырлап қамшы басады,
Қараманның алдына
Қайтып барып Келмембет
Келдім деп барып** Қамбарға
1520 Келеді деп кешікпей,
«Өзіңменен қосылып,
Шабьты қатты бүркіттей
Шанқылдап даусып шығарып,
Патша сонда сөйледі:
1525 Қамбар неге келмеді,
Қарсыласып менімен
Ноғайлы да ел ме еді?
Алдыңа салып айдамай,
Екі қолын байламай,
1530 Кеткенің тастап жөн бе еді?
Бұйрығыма бұл күнде
Қай мұсылман көнбейді?
Жалғыз атты кедейдің
Жарасар ма екен жеңгені?
1535 Барған ісін бітірмей,
Келгенше қайтып қатындай,
Жігіттің жақсы өлгені».
Катты ұялып қысылып,
Көп жауапқа тұтылып
Келмембет батыр терледі.
1540 Келмембет айтты: «А, патшам
Көп қылып елім зорлықты
Жетім менен жесірге,
Қайратым жетіп түбіме
- 1543 Алшыораздың қорлығы
Ұшырадым кесірге,
Теңдесуге кісімен*.
Тұралы шықпай есімде.
Жайымды айтып жалынып,
1550 Алмаған екем бітімді.
Ар жағы үш күн, бер жағы
Уағда қылды менімен
Келеді Қамбар бесінде».
- Келмембет кетіп Қамбардың
1555 Қайғыға іші толады,
Жалғыздық түсіп ойына
Өңі гүлдей солады,
Бадана көзді берік сауыт
Баса үстіне киеді,
1560 Жау жарағын асынып
Жүрмекке даяр болады,
Қурама болат дулыға¹⁸
Шекесіне қояды.
- Орласында отырып
1565 Шарапқа әбден тояды;
Әумін деп қол жайып,
Бір құдайға тапсырып,
Жұртынан жауап сұрады,
Хомі айтысып Қамбарға
1570 Токсан үйлі Тобыр мен
Алпыс үйлі Аргыны
Амандасып жылады;
Арыстан аман келтей деп
Бөрі де дұға қылады.
1575 Бастырып қатты қадамын
Қара қасқа тұлпарды
Қаһарланып ұралды;
Құстай ұнып ашумен
Тезде жетіп баралды,
1580 Әзімбайға қайрылмай,
Шатырына патшаның
Атының мойнын бұралды.

* Қ. Амангелдинде «күнгіміз» делінген.

* Қ. Амангелдиннен, бұрынғысы «жұр».

** 1939 жылғыдан, бұрынғысы «Келдім деп Қамбарға».

- Үзенгісін шіреніп,
Ақ найзасын сүйеніп,
Тұмсығын тығып тұлпардың
Есігінде тұрады.
- 1585** Сол уақытта болғанда,
Керейұлы Қелмембет
Жүрегі тұрмай орнында,
Далаға ішген шығады;
Көзі түсіп Қамбарға,
«Айттайын — деп — патшаға»
Шегініп кейін бұғады.
- 1590** Тізгінін тартып қаңтарып
Қамбар бөк түсті атынан,
Кіріп келді шатырға
Қелмембеттің артынан.
- 1595** «Жоғары шық» — деп, Қараман
Орын берді қасынан.
Ерегіскен дұшпаннан
Аброй алған жасынан;
Алмас тая* белінде
Өңі суық батырдың,
Өзінің қорықты басынан;
Сырттағы тұрған кісіге
Саясат** қылып сөйледі
Былдірмей сырын шошыған.
- 1600** Патша айтты Қамбарға:
«Өлтірейін деп едім
Кешіксең келмей осыдан».
- 1605** Қамбар айтты: «Падшам,
Атпенен тасып ауылымды
Қондырып едім көшіріп,
Пәлен жерден от қашып
Сөндірдім оны өшіріп,
Кедейліктің жөнінең,
Шыға алмадың далаға,
Қаматым екі кесіліп;
Қара қасқа тұлпарда
- 1610** Күні-түні тыным жоқ
Төбінгісі сартылдап
Төрісі қалды төсіліп,
Орынсыз тасқа шабылып
Қылып қалды кетіліп,
Зорлықпен қатты қаирап ем.
Сұңқардың ілген қазына
Бір қара құс таласып
Жатыр екен өшігіп,
Ажыратып екеуін
1620 Онан бері жүріп ем,
Құмай тазы бір құлды
Алған екен бейнетпен
Бір төбестің айтқасып
Қылыпты зорлық есіріп.
- 1625** Жолымнан қалдым кешігіп;
Шатыр тігіп шалдатып,
Зорлығыңды аңдатып,
Ноғайлығың сазында
1630 Сіз де отырсыз шешініп,
Әзімбайды жүдетіп,
Саусыз қолды түлетіп
Жерімнің шөбін қашырдың
1635 Берекесін кетіріп,
Күйеуім деп Назымға,
Шынтақтап сен мамықты,
Айылығың жыймайсың,
Аяғыңды көсіліп.
Сіз бөнені біз жауласып,
1640 Жаманың ісін қылмайық,
Қалана қайт, Қараман,
Күнәмді менің кешіріп».
- 1645** Қараман сонда сөйлейді:
«Жіберген ұрып жаушымды,
Алшығараз жаман басыңды,
Едіңге бейнет бар ма еді?
Орынсыз маған асылды.
Бектеріме күйініп
- 1650** Қараман сонда сөйлейді:
«Жіберген ұрып жаушымды,
Алшығараз жаман басыңды,
Едіңге бейнет бар ма еді?
Орынсыз маған асылды.
Бектеріме күйініп

* Басқа варианттарында «қылыш» делінген.
** Саясат — қайла деген мағынада.

- Көремін қашан пайдаңды?!
 Үстіңе тура мінейін,
 Жасаған жауға тиейін,
 1700 Құлбадам атты даярла
 Түзетіп ұрып саймаңды».

Камбар айтты: «Қараман,
 Мықты болсаң жеке кел!
 Зорлығыңа нетейін,
 1705 Қасыма таман жақсында,
 Қыргн ілгег торғайдай
 Мойныңды жұлып алайын,
 Қан ағызып көзіңнен
 Басыңа сауда салайын,
 1710 Қайтарайын еліңе
 Қалмақтардың талайын,
 Қаратып теріс бетіңді
 Ту сыртыңнан шабайын,
 Олжа қылып атыңды
 1715 Еріңді отқа жағайын,
 Қонаққа сойған қозыдай,
 Тамағыңнан бауыздап,
 Көңіліңді сенің табайын».

Шыдай алмай бұл сөзге,
 1720 Қаһарға мініп Қараман
 Жын ұрғандай жүлқынды,
 «Әумин» деп қалмақтар,
 Құрәсің алып қолына
 Ұрайын деп ұмтылды.

1725 Камбар айтты патшаға:
 «Сур бүркіттей түйіліп
 Шығратасың мұртынды,
 Қайла дұшпан көріңсе
 Жүресің беріп сыртынды,
 1730 Мықты болсаң жеке кел,
 Қоплама ана қыркыңды.
 Сен залымды өлтіріп
 Мен сурайын жұртынды».

1735 Сол сөзді айтып ер Камбар,
 [Жекпе-жек деп ұмтылды]

83

- Қайғы жеп, жашым ашыңды.
 1660 Әлің білмей поғайлы
 Келтірді қатты ашуды,
 Аламын деп ант айтып,
 Назымға тіктім қасымды,
 1665 Күйеуі қыздың патша деп
 Дабысым жұртқа шашылды.
 Бесті айтырдай* кісінеп
 Ажырайып қарайсың,
 Жалғызыңнан жабысыңар
 Ұрысуға қалайсың,
 1670 Құртайын ба басыңды!»
 Бұл сөзді естіп ер Камбар
 Жүріп шықты далаға,
 Тұлпардың мінді үстіне
 Сыйынып аллатағалаға.
 1675 Қаһар қылды Қараман
 Ұядан жалғыз балаға.
 Қойыңдар деп ұрысты
 Келмембет түсті араға.
 1680 Айкайлады дауыстап:
 «Қалмақтар шық,— деп,— жекеге»;
 Камбар бек ұрды шығара.
 Патша айтты: «Келмембет,
 Ноғайлының Қамбары,
 Ұрысқа шығып сайланды,
 1685 Арманда болып қалмақтар,
 Іс қыйыңа айналды!
 Қылып шауып қан төгіп
 Қыздырыңдар майлаңды!
 1690 Қолыңа ая даярлап**
 Қолыңа ақ сапты болат найзанды.
 Өзім басын кесемін,
 Дүшпанға төтеп бере алмай,
 Жүрегі қорқып тайғанды,
 Осындайда азуды
 1695 Көрсетпесең асырып,
 Батыр туған бектерім

* К. Серғазиевтан, бұрынғысы «айғыр аттай».

** Қ. Амангөльдіннен, бұрынғысы «баранды».

- Жекеленген дүшпанға]»
 Ақ түйгіндай күнтілді.
 Қыз Назымға таласып
 1740 Екі батыр соғысты.
 Бүлт шайнап, мұз бүркіп,
 Ұрқт мен айдай тоғысты.
 Әзімбайдың аулынан
 Қалмақтар қылған қонысты.
 1745 Қарамаң дәу мен Қамбар бек
 Қарсыласып қылыш шабысты.
 Ақ пайзалар айқасып
 Нар бурадай алысты.
 Шанышқақына шыдамай
 1750 Астындағы Құлбадам*
 Шөге жата қалысты.
 Қалмақтың ханы Қарамаң
 Сол жағынан күлады,
 Артындағы әскері
 1755 Қолынан берді намысты.
 Арыстан туған Қамбар бек
 Аш бөрідей жалақтап
 Аралады қосынды,
 Ақылынан айрылып
 1760 Қалмақтар жаман шошынды,
 Ортасынан әскердің
 Қызыл қан ағып жосылды.
 Керейұлы Қелмембет,
 Бір бөлеге тосылды.
 1765 Айқайын салып Алшыораз
 Бүйірінен қосылды.
 Сол уақытта ер Қамбар
 Аямалы жеткенін
 Найзаменен піседі.
 1770 «Әкежан» деп қалмақтар
 Бене боп қолға түседі.
 Түртіп өтіп кеткені
 Тақиядай ұшады.
 Екпінге шыдамай
 1775 Атының жалын құшады.
- Өшігіп қалған ноғайлы
 Қоймайтыңа ұсады.
 Қаласына жеткізбей,
 Көбісін қырып қалмақтың,
 1780 Қайратты туған ер Қамбар
 Шығарды іштен құсаңы.
 Калмақты қырып-жойды, қанын шашып,
 Дүшпанды мен-менсінген қойды басып.
 Ауылына Әзімбайдың келді қайтып
 1785 Тасқылды* дариядай көңілі тасып.
 Дем алып ақ ордада отыр еді
 Үстіне Назым кірді амандасып.
 Қамбарға Назым айтты: «Жаным құрбан,
 Көзіме көріңбейді сіздей бір жан.
 1790 Шығар деп арыстаным ойлап едім,
 Майданның ортасында жауды қырган**
 Туғызып сіздей сұлтан ноғайлыдан,
 Құлайдан айналайын батыр қылған».
 Отырды сонда Қамбар бек шаттанып,
 1795 Ашықлық жүрегінде оттай жанып,
 Назымның құдай жайтаң жеңгелері,
 Қөтеріп бір дастархан келді алып.
 Неше жыл Назым жүрді жылай-жылай,
 Қамбардың күйігінен кешіп ылай:
 1800 Адамы көңіліңдегі болып душар
 Жеткізді мұратына патша, құдай.
 Бастағы халыққа айқан уағаламен,
 Әзімбай тойын берді қырық күн ұдай.
 Қамбарды Әзімбайдың көңілі сүйді
 Қатарлап қазыпаның бәрін жыйды.
 Қүмістен кергесі, уығы алтын
 Оңаша сегіз қанат тікті үйді.
 Кедейдің жалғыз атты заманы деп
 Дүшпанның даладағы іші күйді.
 1810 Той тарқап кеткеннен соң қарты болып,
 Отырып Мұқыш молда неке қылды.
 Назымды жеңгелері отауға сап,
 Қолына ер Қамбардың малы тиді.

* К. Амангельдиннен, бұрынғысы «мысалы».
 ** Бұрынғысы «Шолан ұрған».

- 1815 Сұлудың қылығы бар неше түрлі,
Қолына лағыл, яхот, тақты дүрді,*
Барша жан форымына кайран қалды...
Қойдай қып қасқыр қуған бүріктіріп
Дүспанды ажыраттың қамап тұрған...
Көргендей жәннеттегі мыйсал хорды,
1820 Көтеріп гауһар тастан подюсын
Алдында қыз-келіншек шұбап жүрді,
Астында неше қабат палас-төсек,
Асырып өз теңінен дәуреп сүрді.
Тағдірде жазған екен хақ тағала,
1825 Қосылып екі асыл зат ойнап күлді.
- Қызына берді жасауға
Төрт түліктен көп малды,
Өзімбайдың бұл қызы
Ноғайлының болды алды.
- 1830 Қырық қашырға қазна артып,
Жүз елу берді ақ жамбы.
Көзінен Өзімбайдың жасы ағып,
Жылайды қасіретін жұртқа шағып,
«Алты ұлымның кенжесі бір қызым, — деп,
1835 Өсірген тәрбиятпен** бағып-қағып».
Қалды ауыл қараңғы боп ай батқандай,
Зарығып күйінбесін бұған нағып?
Жайқалып қызғалдақтай шықты көші
Алтыннан неше түрлі қоңырау тағып.
1840 Түрлентіп жердің жүзін шұғыладай,
Назымды Қамбар мырза қасына алып.
Жақсы адам қайда жүрсе қор болмайды
Шексе де жол бейнетін ашып-арып.
1845 Қуантып ағайын мен ата-анасын
Өрқашан панаңызда сақтай көр деп,
Аллаға шүкір айтты міскін ғарып.
Ерлікпен жеңді Қамбар оңды-солды,
Дүниеге кедейлердің көңілі толды.
1850 Зәредей жүрегінде қайғысы жоқ

Тілегі баршасының қабыл болды.
Осындай Назым менен өтті Қамбар,
Білімді, ақылы көп бұл сөзді аңғар.
Әуелі айтқан, екінші тыңдағандар
1855 Жетіссін мұрадына барша жандар.

Дүниеге келіп кетті не асыл зат,
Жаманнан дат, жақсыдан қалады ат,
Бір дұға оқыңыздар аруағына
Камбардың болып жатсын көңілі шат,
1860 Аяғы бұл дастаның болды тәмам,
Келмейді көп айтуға менің шамам
Құлая жақсыларға хұзур* болғай
Осынша бейнетбенен болды тәмам.

* Лағыл — рубин, яхот — яхонт, дүр — яғарь.
** Тәрбият — жақсы тәлім-тәрбие беріп деген мағынада.

* Хұзур — тыныштық, рахатшылық.

ÖZGEÇMİŞ

Tuğba YUMRUTAŞ, 1983 yılında Gaziantep’te doğdu. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünden 2005 yılında mezun oldu. 2006 yılında Gaziantep Üniversitesi Kilis Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. Aynı yılda başladığı yüksek lisans öğrenimini hazırlamış olduğu “Kambar Batır Destanı Metin – Dizin” adlı teziyle tamamlamak üzeredir. Tarihi Türk dilleri ve edebiyatları üzerine araştırmalar yapmaktadır. Tuğba YUMRUTAŞ iyi derecede İngilizce bilmektedir.

VITAE

Tuğba YUMRUTAŞ was born in Gaziantep in 1983. She graduated Turkish Language of Education Faculty of Selçuk University in 2005. She started working as an research asistant in Kilis Science and Letters Faculty of Gaziantep University in 2006. She started at the same year master program and he will graduated from the master’s program with thesis “The Qambar Batır Epic, Text – Index”. She explores historical Turkish language and literature. Tuğba Yumrutaş knows English in advanced degree.